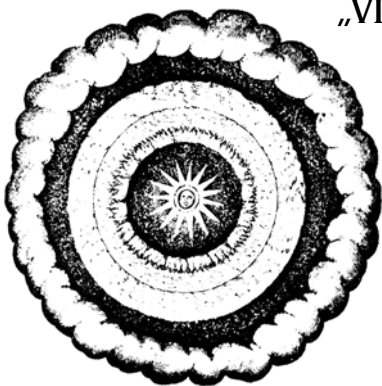

EKSZPANZIÓ XX.

„VISSZASEJTÉSÍT”

„Ő – Az,

Én – Te,

Mi – Az

ÉN – Te

Én – TE

Ő = Az”

(Martin Buber)

Az E/x/**KSZPANZIÓ**/k minden emberire kiterjedő, táguló és „hódító” nemzetközi kortárs művészeti találkozó(k). Az előadók: költő, zenész és képzőművész performerek, valamint irodalmárok, filozófusok, rendezők, színjátszók és közönségük 1989 óta változó helyszíneken, a váci Görög templom kiállító-hajójából „kivezve” a Pilisen, a Naszály-hegyen, a Dunakanyaron, a Börzsönyön át, az Ipoly magyar–szlovák határvonalán a Vepor-hegység, azaz a forrásvidékek irányába tartva, a Kárpát-haza legpoétikusabb szegletére, a Dunakanyarra most épp visszaköszönve együttesen tesznek „kísérletet” arra, miként válhatnak a kortárs művészetek valóságosan is az élet meghatározó: formáló, avagy deformáló, az ország- és műfaji határok átjárhatóságának megteremtésével mindennapi létünk építő, organikus részévé. Ezek a lázas alkotói próbálkozások egy olyan korban történnek, amikor a művész és közönségének kapcsolata hagyományos értelemben már aligha létezik, klasszikusan vagy épp korszerűen pedig szinte már alig értelmezhető. Vagy ha mégis, akkor talán úgy, abban a formában, ahogyan az a huszadik esztendejébe érkező E(x)kszpanziókon történt, történik.

Ezeket az évente ciklikusan ismétlődő, többnyire két-három napos avantgárd nemzetközi művészeti találkozókat, performansz fesztiválokat Nagy Pál *Az irodalom új műfajai* című munkájában – az ELTE Btk. Magyar Irodalomtörténeti Intézetének jegyzete – európai léptékkel mérve is korszakos kortárs művészeti: irodalmi, színházi, képzőművészeti, zenei értéként tartja számon, az *Új Magyar Művészeti Lexikon* közlésével egybehangzóan. Ugyanakkor, kiemelkedően fontosnak értékeli az E(x)kszpanziók poézisben folyamatosan megtett útjait a közelmúltban fiatalon elhunyt filozófus-esztéta, aki maga is ekszpanzista volt, Bohár András: *Aktuális Avantgárd: M. M. Hermeneutikai elemzések* című tanulmányában.

Az **EKSZPANZIÓ XX.** alkotói a korábbi hétvégi E(x)kszpanziók: a *Zene*, *Platón: „A LAKOMA”, a „REMETE”, „TÁLTOS – SÁMÁN”, „A VÁR”, „A KILÁTÓ”, „SZENT FERENC”, „Iszlám”, „ÁLOM”, „PÜNKÖSD”* tematikájú Gesamtkunstwerk/

összművészeti „kísérleteik” nyomán – az idén a „VISSZASEJTÉSÍT” tágan értelmezhető és asszociálható fogalmára alapozva folytatják kiállítás-performanszaikat, vers-koncertjeiket, koncert-színházaikat, heppeningjeiket és különféle műfajú akcióikat a Dunakanyarban: Kismaroson, Verőcén és Visegrádon. Hogy ezenel miért pont erre a hívó szóra építik tematikájukat? A kérdésre többféle alkotói magyarázat is adható. Az egyik szempont a „20”-as bűvkörében, annak számmisztikájában keresendő. Huszadik évébe érkezett tér-időben a Hétfélg Expanziótól (1989) az Ex-Panzió (1990) és az Expanziókon (1991–2001) át megtett úton az Ekszpanzióig (2002–2008). Ilyenformán korszakolható, illetve tematizálható is az elmúlt két évtized. Van mit fel- és megidézniük az E/x/kszpanzió/k/ alkotóinak. A másik lehetséges értelmezés a kódexirodalom alapjaihoz, az „illumináció”-hoz vezethető vissza, mikor is a kéziratos, többnyire képekkel, iniciálékkal díszített könyvek mesterei, az illuminátorok megsejtve a Szentírás mélyebb, metafizikai, valamiféle odaátba, transzcendensbe vezető lényegét, rávilágítanak annak máig érvényes üzeneteire.

A harmadik a Hamvas Béla-i „redukcionizmus”-ból eredeztethető, illetve arra vezethető vissza. Mit is jelent ez valójában? A teremtő képzelet szempontjából annak a hatásnak tudatosítását, miszerint a klasszikus alapoktól, a mindig és mindenkor megújulni képes avantgádon át, a mai kortárs művészeti megnyilvánulásokig, kísérletekig, gesztusokig a nagykorúvá vált EKSZPANZIÓ – „’89 óta, több mint fél évszázad toxinjától, individuális bajaitól felfakadva, mint egy gennycsomó, a teljes gyógyulás reményében” – a le- és megtisztulás lehetséges útjainak művekké generált alkotásait kívánja létre menteni, közkinccsé tenni. Valójában azt a sejléseken, mag- és megsejtéseken, intuíciókon alapuló alkotói folyamatot mint fontos diagnózist, amely a világ, a „Mi” világunk soK(k)FéLeSéGét sejtjeinkben kihegyezett idegrendszerünk szétkötött szálain át művészi eszközökkel visszavezeti, vagyis visszaSejtesíti az EGY-Féleség(re) HeZ. Ébredés. Újjászületés. Feltámadás. Reinkarnáció. Valójában ez utóbbi két, más-más kultúrkörből származó átlényegülésben, annak írmagjában a visszaSejtesedés lehetőségének csírája van jelen mint alap, szinte pattanásig feszülten. Ezt kívánatos a harmadik évezred előterében, itt és most, a teremtő képzeletünkkel részleteiben is létre mentenünk, kibontanunk az egyre inkább történelmietlenné váló tér és idő homályából, a történelmietlen valóságból.

Németh Péter Mikola

MONOLIT

Isten nélkül nőttem fel. Se hivatalos, se magán. Vasárnapokra emlékszem, elejtett szavakra. Az idő, az évszak fényében, árnyékában. A hiány szava is megközelíthetetlen. A kenyér friss volt, puha és foszlós. Máskor vizes és cukros. Rózsa nyílt a teraszon, de csak később. Akkor-tájt még csak felfutni készült. A templomba titokban mentem be, nem kerestem ott senkit. Kiver a víz, de honnan, csupán önmagam tessékkelhetem ki az ünnepekből. Isten nélkül nőttem fel. De ne sajnáljatok. Ki vakon születik, megtanul a sötétben látni, s nem tudja, mire való a szem, nem is hiányzik neki, mit tudhatok én erről, miképp mit tudhatnátok ti, milyen jól elvoltam a földdel, az éggel, a kettő közti vékony réteggel, macskával és kutyával, s a többivel mind. A búcsúkat nem értettem, mitől is búcsúznak, miért is, s ha igen, miért dőföli ott két férfi egymást hatalmas késekkel kezükben, akárha az Istent káromolnák mise előtt és után. A vattacukor íze a számban egyre keserűbb. Pontosabban az íz emléke. Az emlék íze. De majd jön Ő, mindent elmagyaráz, és ha nem is értem, megnyugszom, derűs arcot váltok, mert személyesen egyedül nekem mondta amit, ketten voltunk, és hallgathattam nyíltan, nem várt tőlem semmit. Úgy szeretnék király lenni, de városból szökött fiú vagyok, lengedeznék csak a füvek tején, nem értek semmihez, és nem értek semmit, úgy szeretnék király lenni, csak rövid időre, míg tart a meleg, a trón, és a rideg falak nem vonzanak, de kicsivel többnek lenni az egyenlőnek füllentettek között, az igen. Vagy emeljek májusfát? Azt mondjátok, ez mind letűnt, s nem élhet békében a farkas és a nyúl, a róka és a tyúk, az idő valamennyi idősíkja egymás mellett, mint gazdagon terített asztal a búcsú árnyékában? Tanulnám újra, mit sosem tudtam, én a városból szabadult fiú, elélnék a rétek virágán, a csendbe csak úr és szolgája zümmögne bele, végső bizonyosságként az ötvenedik napon, amikor hosszan elnyúl a tevékeny hit és a kételkedő értelem vitája egyazon testben törökméz, vattacukor, pohárnyi édes bor mellett a valódi és vándorló szavak békéjében, mikor hajlékot keres mindahány lélek, és elforog, és körbefordul mind. Nem kérek sokat, csak emeljétek asszonyomat az egek fölé, mint mezők, rétek trónusát egyetlen percre, mely tarthatna, míg egy éven át csendesen uralkodom, legyen ő pünkösdi királyné, hogy leszállva onnét, úrnője legyen tiszta háznak, portának egyként, hogy megvendégeljem a pusztába szakadt pásztort nyájával együtt, aminőt szokás volt egykor, és lehessen most is. Járnai korán megtanultam, botladozni még inkább a kusza elemek között, ha elindulok, mit magammal vinnék, de nem bírom, elhagyom, mit útközben elfáradva elveszítek, azt hátrahagyom csupán, s mindenemből kivetkezve állok az alkony vakító tengelyében, egyetlen szót mormolva, pünkösöd, pünkösöd, pünkösöd, pünkösöd...

Nyírfalvi Károly

Kemenczky Judit

Örökkévalóság

Minden második napon megvádolta magát
a legtisztább könnyek esőjével amiből
csak a madaraknak volt szabad inniük
amikor születésük pillanatában dobogni
kezdett mellkasukban az érző szív ártatlan
órája mert végre kirepülhettek a halál
börtöntepeinek komor udvarából hogy hirtül
vigyék a kelő nap hajnali üdvözlét:
„Nincs halál csak f e l t á m a d á s !”
Ezen a napon a szélben rézsútosan lebegő
zápor függönyei szakadtak a terméketlen
elsivatagosodott és a szárazság éles bárdjaival
felszabdalt cserépszínűre égett tájra
ahol egykor Szienai Szent Katalin haladt át
az őt sürgető hívó kérlelő édes hang
nyomában és ahogy egykor a zuhogó eső most is
eleven aranygyöngyök milliárdjaival
termékenyítette meg a háborúktól elnéptelenedett
és a kiontott vértől meggyalázott földet
senki sem tudta
senki sem számított rá
hogy pont ezen a helyen egy elhivatottságát
beteljesítő lelkeségében megfiatalodott
nép támad fel a tetszhalálból hogy éhező
kimerült és elhagyatott gyermekei számára
learathassa a smaragdzöld hajtásokból
magasba szökő gabonát amelynek ezt a nevet
adták:

A V É R T A N Ú K K E N Y E R E .

Barsi Balázs

A templom

„Mily kedvesek a te hajlékaid, seregeknek Ura! Kívánczik és sóvárog az én lelkem az Úr csarnokai után. Az én testem és lelkem ujjong az élő Istenhez.”

(Zsolt 83,1)

Elementáris sóvárgásról van szó, amely az egész embert magával ragadja: éspedig nem valami, hanem valaki után. Ez a valaki az élő Isten.

A templom igazságát, valóságát a maga teljességében csak az érzékelheti, akit legalább egyszer az életében elfogott ez a sóvárgás.

Jó ez a magyar „sóvárgás” szó, mert nem egyszerűen szépen fészült, jól rendezett vágyakról van itt szó, hanem valami vad, ha tetszik, állatokra jellemző, őket öntudatlanul is meghatározó ösztönről:

„amint a szarvas a forrás vizére... úgy az én lelkem tehozzád, Istenem”

(Zsolt 41,1)

A „lélek” itt is az egész embert jelenti: pontosan a testet is: „az én testem és lelkem ujjong az élő Istenhez” (l. Zsolt 83,1)

„Miként a veréb házat talál magának s a gerlice is fészket, hová fiait helyezze: Én a te oltáraidnál seregek Ura, én királyom, és én Istenem”

(Zsolt 83,3–4)

A veréb valóban otthont talál magának a földön; a gerlice és a galamb pedig úgy rak fészket a templom tornyában, hogy az neki „örök” lakóhelye: számára csak a földi lét van.

Befészkelheti magát, úgy lehet itthon a földön, ahogyan az ember soha. Talán egy pillanatra meg is irigyelhetjük, mert „nincs nekünk itt maradandó városunk, hanem a jövődő hazánkat keressük”

(Zsid 13,14).

Az ember végleges otthona az élő Isten, mert az ember személy és a személy csak egy másik személyben találja meg örök nyugovását. S ki az a személy, aki örökkévaló, ha nem az Isten? Egyedül a Szentháromságnak van örök otthona; mert a három személy tökéletesen öröktől fogva mindörökké egymásban van.

Ezt az örök hajlékot, otthont ígéri Jézus, a megtestesült Fiúisten a benne hívőknek: „Ne nyugtalanodjék szívetek! Higggyetek az Istenben és bennem is higggyetek. Atyám házában sok lakóhely van, ha nem így volna, megmondtam volna, hiszen azért megyek, hogy helyet készítsek nektek” (Jn. 14,1).

A nyugtalan emberi szív ettől a vad sóvárgástól nyugtalan s csak Istenben nyugodhat meg, és Isten Fiában, Jézusban a Szentlélek által, mert csak ott van végső, maradandó otthonunk.

Tehát Jézus maga az emberiség igazi temploma: vagyis az Istennel való találkozás és egyesülés egyetlen lehetséges „helye”. „Bontsátok le ezt a templomot – mondja ellenségeinek, akik életére törnek –, és én harmadnapra fölépítem azt... Amikor föltámadt a halálból, tanítványi visszaemlékeztek ezekre a szavakra és hittek az Írásnak és Jézus szavainak” (Jn 2,19.22).

A keresztény templom nemcsak „templum”, vagyis nem csupán a bűnbe esett emberiség sóvárgása Isten után, és nemcsak az Ószövetség ígérete, hanem egy megvalósult Istentől Jézus Krisztusban létesített Isten-ember életközösség (új és örök szövetség) szimbóluma és titokzatos tere. A keresztény templom maga Krisztus, illetve az ő Teste, az Egyház (l. 1 Kor 12,27). Ezért helyesebb a régi magyar szóval a Krisztus-hívók templomát szentegyháznak nevezni, mert az Egyház létbeli közösség az Atyával és az ő szent Fia Jézus Krisztus által a Szentlélekben (l. 1 Jn 1,3). És ezen Isten-közösségben egy új és soha nem sejtett mélységes kapcsolat egymással. Nem a templom falai a szentek. Azok csak miattunk szentek, mert mi tartozunk létünk mélyén (keresztségünk óta) a Szenthez, a Háromszor Szent Istenhez.

Az Egyház a vasárnapi gyülekezetben látható, amikor a kőből épült szentegyházban összejön, hogy megünnepelje Jézus Krisztus teste templomának értünk való lerombolását (kereszthalál) és fölépítését (föltámadás), és magához vegye a föltámadt Krisztus testét és vérét, így tudatosítsa, átélje, hogy hite, reménye és szeretete által szíve mélyén már az örök hajlékba – az atyai házba – érkezett.

Ám mindezt még fenyegeti a kísértés, mely abban áll, hogy el akar bennünket szakítani Istentől. Ez a legnagyobb fenyegetettség... Pontosan azért sietünk a Szentegyházba (a templomba), hogy újra és újra megtapasztaljuk, hogy aki Jézushoz járul, azt ő nem dobja ki (l. Jn 6,37), mert a szövetség, amelyet vérben kötött meg Atyja és közöttünk, örökkévaló: „Biztos vagyok ugyanis abban, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenválók, sem jövődők, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat minket Isten szeretetétől, mely Jézus Krisztusban, a mi Urunkban van” (Róm 8, 38–39).

Ez a megalapozott bizalom emeli Krisztus híveinek templomait az örök otthon erőterébe.

Mert valamikor templom volt az egész föld, míg Ádám nem vétkezett. Isten szeretete egyértelműen ragyogott feléje a mindenségből. Bűne, Istennel való szakítása profanizálta a világot, s lett ő maga bujdosóvá és Isten elől bujkálóvá, mégis Istenre sóvárgóvá.

Tehát kezdetben nem a templom (az Isten-ember kapcsolat „helye”) volt a városban és a világban, hanem a város és a világ volt a templomban (az Isten és ember közötti kapcsolatban). A bűnnel nem az anyagi világ lett profán, hanem a bűnbe esett ember vele való kapcsolata.

De amikor eljött az idők teljessége és Isten emberré lett, akkor megkezdődött a világ új és soha nem sejtett fölszentelése: beleemelése Isten dicsőségébe, mégpedig egészen új módon, mint Isten Fiának teste. Hívei gyülekezete az ő titokzatos teste.

Ezért templomszenteléskor új világépítés történik. Az igazié! Tehát nem mellékes és lényegtelen esemény, hogy a templomépítés alkalmából az Egy-

ház megszenteli az első követ, a cementet, a maltert, a meszet, a fát... és ezt folytatja szent szertartásaiban, amikor megáldja a tüzet, a vizet, a tömjént, az új termést, a virágokat és lombos ágakat, a viaszt és mindent (benedictio ad omnia), s végül Krisztus kifejezett rendelkezésére konzekrálja, átváltoztatja a kenyeret és a bort az ő testévé és vérévé.

Az Oltárszentségben a végső dicsőség van elővételezve – ami a kozmoszban a holtak világvégi föltámadásakor valósul meg, amikor majd Isten lesz minden a mindenben (I. Kol 3,11), amikor újra csak nem lesz templom, mert az Isten dicsőségébe emelt mindenség lesz örök otthonunk: „Láttam Istentől alászállani a szent várost, Jeruzsálemet, mely Isten dicsőségben ragyogott... Templomot nem láttam benne. Az Úr, a mindenható és a Bárány temploma. A városnak nincs szüksége sem napvilágra, sem holdsugárra: Isten dicsősége világítja meg, fénye pedig a Bárány. Világosságában járnak a nemzetek, és a föld királyai hódolnak neki. Kapuit nem zárják be soha, hiszen nincs is ott éjszaka. Kincseikkel és értékeikkel neki adóznak a nemzetek. De nem léphet be oda tisztátalan, szentségtörő és hazug, csak az, aki föl van jegyezve a Bárány életkönyvébe” (Jel 21,22–27).

(Részlet A templom misztériuma című kéziratból)

A kis harangozó

1960. március 13. van.

Az Aszódi Javító Nevelő Intézet területén álló Jézus Legszentebb Szíve templomot most robbantják.

Elhangzik a „Vigyázz, robbantás” vezényszó, a parancsnok keze a detonátor fogantyúján...

És ekkor megszólal a harang:

– Bim-bam-bim-bam...

– Állj! Valaki bent van! Objektum átvizsgálását végrehajtani!

– Objektum átvizsgálását végrehajtani! – ismétlik gépiesen a parancsot, és már rontanak be a fegyveresek az objektumba, ami nem objektum, hanem Jézus Legszentebb Szívének szentelt templom. 1906-ban épült. Merengő szeccsiós vonalak, a merülő monarchia szomorúsága kívül, belül.

A katonák nem találnak senkit benn. Újból robbantási parancs, de megint:

– Bim-bam-bim-bam – szól a harang.

A parancsnok ideges:

– Ki van bent? Még egyszer átvizsgálni!

A katonák mindent átkutatnak.

– Jelentem, nincs benn senki!

– Akkor robbantás!

Megint megszólal a harang:

– Bim-bam-bim-bam...

– Állj! Hová bújhatott? Az Úristen nem harangozhat, mert nem létezik!

A parancsnok maga lép be. Tömjénillat. A csizmasarok koppanása visszhangzik a mély templomcsendben. A faragott homokkő oszlopokhoz dinamitrudak erősítve, vezetékek futnak a detonátor felé. A legkülönösebb az oltár maga. Az első pillantásra látod, hogy nem akadémiaiát végzett művész alkotása. Valami vidéki kismester faragta hársfából, szépen ki is pingálta, úgy, ahogy kell.

Az áldást adó Jézus jobbán a hosszú hajú, rongyos rossz gyerek, a kis csavargó. Balján a megjavult fiú, sötétkék vasalt nadrágban, kezében tartja kalapját tisztelettudóan...

– Azonnal adja meg magát – kiált a tiszt –, illetéktelen személynek az objektumban tartózkodni, bűncselekménynek minősül!

Semmi válasz. Most emberi hangon szól:

– Jóember! Bújjon elő, hogy az a jó Úristen áldja meg magát, mindjárt robbantunk! Itt akar veszni?

Sehol senki. A létrákon fölkapaszkodik a toronyba, és most észrevesz valamit. A harangnyelvhez vékony horgászdamlilt kötött valaki. A damlil vége az intézet egyik rácsos ablakához vezet.

Pillanatokon belül megvan a tizenöt éves kis harangozó. A rongyos kis csavargó rossz gyerek az oltárfaragványról... horgászsínórral próbálta megmenteni a templomot.

Súlyos évek várnak rá ezért a fiatalokúak börtönében. A harangozással megvalósította a fegyveres testület intézkedésének szándékos akadályozását.
Még néhány pillanat csend.
Vezényszó, és most fölrobban a templom:
– Bumm...

Pécsi Sándor

(Elhangzott 2007. pünkösdhétfőjén Szanda római katolikus templomában, az Ekszpanzió XIX. alkalmával, a szerző előadásában, az aszódi Jézus Legszentebb Szíve templom helyén bemutatott pünkösduvasárnapi emlékkakciónkra válaszolva)

Barna T. Attila

Káptalan utca

Itt,
ezen a sarkon
kéne levágni gyorsan, észrevétlen,
hogy az ifjúság
szélsikálta, szűk
utcájában találjam magam
egy áprilisi (vagy májusi?) délben,
amikor
harsog a piac, s a zeneiskola
tárt ablakain ömlő, áradó
hangok nyújtózva úsznak, ölelkeznek a
reszkető testű levegőben –
Most, ha lehetne
szerencsés szökevényként,
ki lerázta konok követőjét,
föllélegezve elvegyülnöm,
bámolni nevető lányokat,
verdeső cégtáblát a kis bolt fölött,
templomtorony körül villogó galambrajt –
lődörögni csak
zsebrevágott kézzel, céltalan,
s nem nézni vissza többé,
nem nézni, jaj, egy pillanatra sem,
gúnyosan vigyorgó pofádba, Jelen.

Vércseppek

Bezúzott arc az alkonyat
vércseppek hullanak
avarra fűre hullanak
a kis füvek borzonganak
görnyedő fákra hullanak
a fák felsőhajtanak
sötét szobákba hullanak
tükörrre ágyra hullanak
alvók ajkára hullanak
alvók felkiáltanak
ölelkezőkre hullanak
testek megvonaglanak
nyitott szemekbe hullanak
holtak szájába hullanak
kitakart öltre hullanak
temetőkertre hullanak
a temetőkert felriad
kezem fejére hullanak
pecsétként égnek izzanak
állók szétroncsolt ég alatt
köröttem őszi kárhozat

lehajtom véres arcomat

VAMOSMIKOLA ← V. Stáici
Grossrental

2002 jul.

Szomb

A nagyamunk
Kézbesitek egy
szót ikont. Ez
a II. A harmink

Polgár

dokumen

Szt. Venc

Konomat Pető

juhászok

vedősen

regtudom

DAMAS

men vif

erkébb

sirost

korom

Kala-

és

(munk)

Jó este

entom

entom

entom

entom

entom

entom

entom

entom

entom

entom

entom

entom

entom

éte
ük
7

éte
ük
7

eben

2002

Pál Kata

Ekszpanzió: A vár

**Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozó az Ipoly Eurorégióban
Terény-Szanda, 2002. július 12–13.**

– az út fele –

Keleti pályaudvar, 10. vágány, kora reggel. Már a pénztáraknál ismerősökbe futunk. Folyik a szó, pletykacsere, barátkozások. Megismerjük Németh Péter Mikolát, aki tizennegyedik éve szervezi fáradhatatlanul ezeket a nyári fesztiválokat. Kéri Piroskának újságolom boldogan, hogy lesz Flash-koncert Az Irodalom Visszavág Tollfosztó táborában, de gyorsan lehűt: Barcs Miki elzúgott a bringájával, most foltozzák össze. Alig van időnk bánkódni, futár jó izzadtan és pánikban, hogy rohanjunk ízibe, mert a 2. vágányon vár a vonat, két perc múlva indulás. Azt az eszement rohanást, amit mi rendeztünk, még a sokat megélt Keleti sem látott. Túljutva ekképp az első kalandon, gyorsan összekovácsolódik a társaság. Testvéries osztozkodás indul a gyógyszörök, szíverősítők, zsömlék piacán. Útközben Mikola mesél nekünk a térségről, történelemről, várakról, legendákról, amit tudni érdemes. Programismertetés után jön az első közös akció: a vonatablakra kifeszített papírra rajzolhatunk bármit, ami a VÁR-ról eszünkbe jut. Hamarosan versek díszlenek, bűvár, lekvár, légvár és társaik között. A kalauz elképedten vigyorog, miközben Mikola felolvassa vala Tinódi Lantos Sebestyén Bujákról írt krónikáját. A magyarnándori állomáson Szedlák József és muzsikus társai várnak feldíszített lovas szekérrel, kecskedudával, zeneszóval, és indulunk neki az útnak. Gyalog. Terény vagy tíz kilométer ide, útközben egyetlen kocsmá akad Cserhátalápon. A helyiek meg csak néznek sután, hogy miért nem megyünk busszal ilyen kánikulában. Derekasán végig bírja mindenki a tikkasztó utat. Nagy kaland ez, forgalom alig, a táj pedig gyönyörű. Érkezéskor hűtött borok, ásványvíz, NBI-es szilvapálinka és harapnivaló vár az Istálló Pajtában. Régen volt ilyen kedves és nyíltszívű fogadtatásban részem, utoljára talán a nagymamák háznál. Ha valaki nem tudná: AZ a vendégszeretet maga, amit Lencsés Zsolt és háza népe nyújt. Pihegés és falatozás közben komolyan megtárgyaljuk, hogy a tócsni vagy a lepcsánka ősmagyarabb szó-e. (És akkor még a prósa vagy a röszi szóba sem került.) Aztán megérkezik a kecskesajt, amit a polgármester készített. Fokhagymás, snidlinges, oregánós, köményes. Kilószámra rendelünk tőle.

- dumák -

Hivatalos megnyitó délután négy órakor. Dögmeleg. Sok jó ember kis árnyékban is elfér. Zúgnak a harangok, direkt a mi tiszteletünkre. A fából ácsolt hajószerű haranglábat saját kezűleg és lábúlag ringatjuk közösen, a falu népe és a „pesti művészek”. Mikola úgy fest fehér leplében, nagy szakállával és göndör hajával, mint egy bibliai ősatya. Össznépi vihánc, népviselet, népzene. Mindenki nagyon kedves és nagyon nyitott. Állandó programként jókat beszélgetünk a helyekkel. Új értelmet nyer a pirospozsgás szó és újat a rákvörös. Azután köszöntőt mond a házigazda, egyben az ARTTÉKA Egyesület alapítója (Lencsés Zsolt), a balassagyarmati és a helyi polgármester. Várépítést, biztonságot, határon túlnyúlást, eurorégiót, légvárakat emlegetnek. Meg borozást és az abból születő művészetet. Kiderül, hogy a hátunk mögötti mezőn elszórtan kókadozó tákolmányok valójában Alkotások. Mi éppenséggel részegen összerótt farakásoknak láttuk őket, de így már világos, hogy amit mi „kibelezett kecske szekérdarabokra húzva” és „villámsújtotta kakas tornádó után”-ként azonosítottunk, azok szobrok. Kedélyes viccelődés tárgyai amúgy.

- akciók -

Becsorgunk az Istállógalériába, és a Bálványos Társulat veszi át a kobzosok helyét. Lajbis népek hallgatják a kortárs szaxofonszólót, meg spicces félmeztelenek mezítláb. Horváth Ödön az első felolvasó. Hét szonettel készült, mert a „hetes szám hagyományosan teljességet jelent a judeo-keresztény kultúrkörben”. Mellettem pusmog valaki, hogy a hetesezést a kaldeusok kezdték, mert csak ennyi bolygót ismertek. Miket meg nem tudok. Kimenekülök a fullasztó hőségből a szimpla hőségbe, így csak foszlányok érnek el. A versben „álmunk elálló fülű elefántja” szalad éppen a Nap elé, miközben a közönség egyik tagja elkeseredetten mered a nagylábujjára, fejét a szonett ütemére ingatja és félhangosan motyog: „hamis, hamis, hamis”. Nem lehet nem rá figyelni. Horváth végez, Mikola biztatóan megveregeti a kezét és zene ismét. Az iménti elkeseredett ember felélénkül és erőszakosan próbálja rávenni a zenészeket, hogy valami pörgősebbet játsszanak. Nem ér cél. Próbálkozik Mikolánál is, de az finoman elhajtja. Joggal, mert a pali alig áll a lábán.

Dukay Nagy Ádám következik, és a részeg ember okvetetlenkedése okozta feszültség röhhögésben oldódik Ádám első soránál: „Amikor iszunk, gyerekek leszünk újra”. Újrakezdi, de versébe belecsörög a saját mobilja. Azzal üti el, hogy máshová is hívják felolvasni. A közönség veszi a poént és hálálkodik, hogy mégis velünk van. A harmadik elé annyit mond, hogy legyen akkor ez a terényi verse, mert bár régi, ideillik. Gyorsan rápislantok a programra és valóban: tematika van. Nem ám csak úgy. Olvasgatni bele a vakvilágba? Nem. „CsontVÁRkopyák” a programpont címe, az van. Ez a terényinek mondott vers olyasmiről szól, hogy „nem értjük, milyen pohárral a kézben, út mellett álló kocsmák teraszán iszogatni”, avagy a vidéki Magyarország mellett huszan elfele az élet. Már ha jól vettem ki. Az utolsó vers kapcsán megtudjuk, hogy Dukay nagymamájának első férjét tíz hónapnyi házasság után vitték el a nációk. Dukay huszonéves volt, mikor ezt megtudta, ebből született a *Névsor* című vers. Mondaná még tovább, de a társaság lelke (lásd előbbi illuminált férfiú) letorkolja, hogy „tehát trauma”, és az istennek nem hagyja befejezni a

felvezetést. „Mondjad, mondjad, mondjad” – sürgeti váltig, utána meg liheg a nyomában és az egekig dicséri. „Szar volt minden, a többiek szarok, de amit te mondtál, az megérintett lelkileg.” Dukay menekülne is, nem is, de a pityókás csak szorongatja tovább: „Tudod, miért jó? Tudod? Mert ez te vagy.” Aztán leültetik.

Újabb zene után Konczek József azzal indít fogai közt morzsolva a szót, hogy nyomatékosan megkéri Bíró Jóska barátját, hogy fogja be a száját. Aha, szóval az ittas ember Bíró József. Frissen jött ki kötete *Szájzár* címmel. (Honnan vehette a címet, nem tudom.) Technikai szünet szaggatja tovább a felolvasó-délután, vagyis három felnőtt férfi igyekszik megoldani a kazettacsere gondját. Technikus nincs, kazetta sincs, aztán mégis. Konczek visszafogottan őrjöng és Dukaynak fejtegeti alapos érvekkel, hogy kinek ki után kellett volna következnie és miért. Mindeközben Bíró a muzsikusokat alázza, amit azok enerváltan tudomásul vesznek. Nőttön nő a feszültség. A szereplésére váró Konczek majd' fölrobban és újra leteremti Bíró, aztán borzasztó szigorúan közli, hogy ha csak megnyikkan, akkor ő feláll és kimegy. Első versét az *Egy* szó című kötetéből válogatta a vár-tematika jegyében, a második a Napút folyóiratban jelent meg *Varjakká tevő* címmel. Hosszasan magyarázza az alcímet, Nagy László-i sorok, antológiák és keresztthivatkozások röpködnek. Képtelenség a művekre figyelni. Bíró egy darabig csöndben marad, az igaz, de megszállottan jelentkezik. Lengeti kezét. Persze nem kap szót. Konczek többször kijeti remegő kezéből a papírjait. Mindenki azt lesi, mikor robban, ami robban. Bíró aztán nem állja meg és a magába roskadt klarinétosnak kezd magyarázni, mire valaki ráüvölt: „maraggyámá”. Eztán csak mocoog búsán, székét nyiszorgatja. Konczek közben befejezi, páran gratulálnak neki, lassan nyugszik a lüktető ér a halántékán. Ménes Attila köszöni, most inkább nem olvasna fel. Talán majd este.

- akciók még -

A falun átvágvá vonulunk a szabadtéri színpadhoz. Egy nyitott ablakból Metallica üvölt, maga az élő népművészet. A falu gyönyörű. Szépek a palóc házak, szépek a hegyek, kanyarognak a patakok, jó a levegő, olcsó a sör. Pár résztvevő süketen és vakon vonul műanyag poharába kapaszkodva, mások meg őszintén örömködnék. A sajtókészítő polgármester önzetlenül fuvarozza mikrobuszával a lustábbakat. Ménes Attila vár minket a színpadon, éppen fejtegeti, hogy Hazaival és Krausz Tivadarral lett volna, de ők elmaradnak. „Titok összes” címmel olvas abszolút élvezhető gyerek- és kamaszkori titkokról. Kártyanaptár csere, grundozás, sütikék, első pinanézés. Futó nevetések honorálják a szöveget. Ezután Bohár András célozza be a színpadot. Többen önkéntelenül utána kapnának, mikor bizonytalanul, de bátran felugrik. Fénymásolt lapokat oszt dedikálva és öngyújtót kér. Dobnak egyet neki, de széles ívben mellényül. Sziszeg a közönség. Ehhez képest összeszedett előadást hallhatunk a Scientia Sacra tárgykörében. Össze-összecseréli ugyan az l és r betűket, nyelve beleakad néha az inkompetencia szóba, de meggyőzően sodorja egymás mellé Hamvást Pascallal és Descartes-tal. Aztán Kant, aki szerint a magánvalóval nem kell foglalkozni (Nem! – int hevesen, majdnem leveri a mikrofont), majd Novalis, Hölderlin és máris Darwinnál és Spencer rendszerelméleténél lyukadunk ki. A XX. századhoz érve persze felbukkan Heidegger és Nietzsche, megtudjuk, hogy a filozófia évszázadai alatt az embert mindig egyre lejjebb fokozták, szétválasztották testre és lélekre, ezt azután különféle hatalmi aspirációkra használták-használják. A közönség tetemes részének szemmel láthatóan nagy falat ez így, negyven fokban, de azért tapintható a figyelem. Ez az egymásra figyelés, egymást kivárás egyébként jellemző hangulata a rendezvénynek, ami jó. A rutinosabb fesztiváljárók gondosan magukkal hozták borukat, de a jobb szélen valaki illegálisan nyomul és a fűtől megállíthatatlanul röhög. Az előadó ettől inspirálódik. Éppen a zorge és denken problematikájánál tart, majd egy anekdotára hivatkozva kifejti, hogy maga is metafizikusan igazolva látja a filozofikus gondolkodást magyarul. Kezd érdekes lenni, de sajnos itt a vége. Bohár megköszöni Mikolának a lehetőséget és akciózik egyet a saját papírjával. Meggyújtja. Lássuk: semmi sem végleges. A közönség – élén Kócziánnal – lelkesen instruálja, hogy hogyan tartsa, nehogy megégesse a kezét.

Levezetésképpen az Opál Színház, azon belül a Balkán Expressz produkcióját látjuk-halljuk, *Pannóniai Holt Költők Dalai* címmel. Ragasztós hordón Kövér György, Melinda a lábasokat üti, cintányéron Tricepsz, Judy szaxofonozik, és az olajos hordón Gasner János. Kifejezetten erre az alkalomra komponáltak egy darabot határvidéki költőtől, mert a határvidéki költő mintegy végVÁra a magyar nyelvnek. Ám legyen. Domonkos István kuplóját zenésítették meg, ami később valóban jó szövegnek bizonyul, és kivételesen az íróról is hallhatunk valamit. Az elsők között jött el Jugoszláviából, gyorsan abbahagyta a költészetet, azóta teniszoktató Uppsalában. Judy énekel, néhol kántál, Kövér pedig burját sámánként zümmög a háttérben. És halljuk:

„Van egy barátom a Paja
Nem nőtt ki a haja
Valami maradandót akart csinálni
Megtanult ingujjban hányni.”

- újabb akciók -

Esteledik. Tűz körül heverünk, bámuljuk a csillagokat, hallgatjuk Szedlákék muzsikáját és nézegetjük a rohangászó gyerekeket. Szimatolunk a bográcsos felé, oda-odapislogunk a filmvetítésekre, megtapsoljuk a performanszokat. Érdekes emberekkel folytatunk érdekes beszélgetéseket. Jól érezzük magunkat. Rejtély, minek innen hazajönni.

KÓÚT VISZ AZ URALON

KÓÚT VISZ AZ URALON TÚLI BÁNYATÓHOZ KAVICSGÖDÖR REJTETTE OXIGÉN-BÁNYÁHOZ EGY KARRIER LÉKHEZ A HÓTAKARÓ ALATTI SZIBÉRIA EGY JÉGPÁNCÉLLAL FEDETT FORRÁSÁHOZ ODA HOL LÉKHORGÁSZOK PECÁZNAK MOZDULATLAN ŐSI TÁJBAN ERDŐ KOSZORÚZTA KÓFÚRÁSBAN NYÍRFÁK ÉS FENYŐK FARKASOK ÉS MEDVÉK AZ ORDÍTÓ HIDEGBEN LIHEG AKI FUTÁSRA ALAPOZVA NEM FÁZIK FEHÉR PÁRA SZÁLL A FOGVACOFTATÓ TÁJBA A PÁRA RÁFAGY ARCÁRA HAJÁRA BAJSZÁRA SZAKÁLLÁRA HA ALÁMERÜLÖK AZ OXIGÉNLEK KÉT FOK MELEG VIZÉBE ANYASZÜLT PUCÉRAN MERT EL VAGYOK ADÓSODVA FUTOK HOGY KIFIZESSEM ADÓSSÁGOMAT ODA A JÉGKÚTBA LÉTRÁN MÁSZOK ÉS MERÜLÖK ALÁ HOGY ADÓSSÁGOMAT FELEDVE TALPAM ODAFAGYHASSON A JÉGHEZ HOGY BŐRÖM A HIDEG FÜRDŐBEN ÚJJÁSZÜLETHESSEN HOGY ADÓSSÁGOMAT TÖRLESZTVE SZABAD LÉGVÉTELEMET LIHEGHESEM EZENTÚL MINDEN PILLANATBAN MINDEN LÉGVÉTELLEN MINDEN TŰZ ÉS VÍZ ACÉLOZTA JELENLÉTBEN EGY FUTÁSRA ALAPOZOTT ELŐADÁSBAN AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁGBA TEREMTETT MŰVÉSZET ÜZENETÉBEN A LÉLEK HALHATATLAN VOLTÁBAN VALÓ HITEMEN ÉS MÉGIS AZ EMBERI ERŐTLENSÉGBEN HITELESÍTETTEN MERT NEM VAGYOK EGYEDÜL SOK TÁRSAM JÁR FUTVA A LÉKRE AHOL EGYÜTT LESZÜNK AZ ÚT VÁNDORAI A BEAVATOTTAK TÁBORÁBAN A KÓÚT KÖVETŐI A KÓKÚT ÉPÍTŐI A KÚTFŐ DÍSZÍTŐMESTEREI AZ OXIGÉNSÁTOR HASZNÁLÓI A KÚT HIDEG VIZÉBEN ÁLTALUNK IZZIK FEL A LÉLEK ÁLTALUNK HÚL LE A TEST ÉS ÁLTALUNK NYER A FRISS LEVEGŐN A FAGYPONT ALATTI SZÉLBEN AZ ÉGIGÉRŐ FA IGÉZETÉBEN EMBERI SZERVEZETÜNK BEAVATÁST SZÍVÜNKBEN FELLÁNGOL A TŰZ ÉS IZZANI KEZD A TEREMTŐ GONDOLAT A LÉLEK BOLDOGAN NEVET ADÓSSÁGOKTÓL MENTESEN AZ ÖRÖKKÉVALÓ FÉNYBEN AHOL MINDEN SALAK MINDEN SZEMÉT MINDEN MÉRGEZŐ ANYAG ELPORLIK A TŰZBEN ÉS AZ EMBER ÚJJÁSZÜLETVE HALAD TOVA AZ ÚTON A KÚT FELÉ HOGY VALAHOL EGY MÁSIK ÚTRA LELJEN A VILÁG TERMÉSZETES FÖLDJÉN HALADVA ELŐRE ÉS MINDEN VÍZEN ÁTHAJÓZVA AKÁRHA SAJÁT ANYÁNK TENGERÖLÉN AZ ÖRÖKKÉVALÓ ŐSENERGIA ISTENÉNEK MAGZATAKÉNT AZ ÚJRATERMELŐDŐ MAGZATVÍZBEN AZ ISTENI SZÓBAN EGYETLEN BETŰBEN AZ IGÉBEN A SZENT HANGBAN AZ ÖRÖM HANGJÁBAN A SZÉLBEN A BOLDOG ANYA TEREMTŐ SIKOLYÁBAN MAGZATA ELSŐ LÉGVÉTELENEK HANGJÁBAN SZÜLESSÜNK ÚJRA AZ ŐSHANGBAN A MINDENSÉGBEN ELVEGYÜLŐ HANGBAN ISTEN LÉLEK KÚTJÁNAK SZENT HANGVIZÉBEN AZ EGY-SÉG HANGJÁBAN AZ ANYA ÉS MAGZATA EGYÜTTES MOZDULATÁBAN AZ ÚT ÉS A KÚT FELÜLMÚLHATATLAN URÁNAK SZÍVÉBEN A MI PÁSZTORUNK ÖRÖK JELENLÉTÉBEN A KORTÓL A HELYTŐL FÜGGETLENÜL LÉTEZŐ SZERETETBEN AZ ISTEN ÁLTAL AKINEK LELKE A KŐBEN ALSZIK A FÁBAN LÉLEGZIK AZ ÁLLATBAN ÁLMODIK AZ EMBERBEN ESMÉLETRE ÉBRED ÉS BENNE MAGÁBAN ÖRÖKKÖN VAN MIKÉNT AZ ÚT A KÚT AZ OXIGÉN ÉS MINDEN EMBER MAGZATA ÉS AZ ANYA AZ ANYAFÖLD HOL NINCS KIREKESZTETT LÉT AHOL AZ EGY-SÉG URALKODIK A TEREMTÉSBEN HOL EL NEM VESZHET AZ EMBER

SZABADSÁGIGÉNYE AHOL JÓL ÉREZHETI MAGÁT MINDEN LÉNY HISZEN JELES MINDEN MAI NAP MINDEN ÓRA ÉS MINDEN PILLANAT MERT BEAVATOTT MINKET ANYÁNK ÉS MELEG ÖLELÉSÉBEN MEGNYUGTATOTT ÉS HIDEG VIZÉBEN FELSZABADÍTOTT ÉS BEAVATOTT MINKET EGY SZABAD ÚT ÁLTAL HOGY SZÖVETSÉGET KÖSSÜNK EGYMÁSSAL A VILÁGGAL ÉS MINDEN ÚTTAL MELY A HEGYRE VEZET AKÁR AZ ÚT MELY RÓMÁBA VISZI A VÁNDORT HISZEN A HEGYEN ÉS RÓMÁBAN EGY AZ ÚT CSUPÁN MELY ÁTHALAD HOGY AZ UTAS MEGPIHENHESSEN HOGY TOVÁBBHALADHASSON MERT AZ ÚT TERMÉSZETÉHEZ A VÉGTELENSÉG HOZZÁTARTOZIK ÉS AZ ÚTON MINDEN EMBER EGYÜTT FUT AZ IDŐVEL ÉS EGYMÁSSAL A CÉL FELÉ ODA HOL MINDENKI MEGÉRTI A TERMÉSZET SZAVÁT ODA HOL EGY HANGON LÉLEGZIK FÖLD FOLYÓ TÓ SZÉL FŰ FA KŐ AZ ÉLŐ ÉS A HOLT TERMÉSZET MINDEN ELEME A TETSZHALOTT FÖLD ANYAGA A LÁVA ÉS A SZENT OXIGÉNPARA MELY FELHŐKBEN TORNYSUL AZ ÉGEN HOL EGYÜTTÉRZŐVÉ LESZ MINDEN LÉTEZŐ ODA HOL VAN EGY JÓL ELKÉSZÍTETT HELYÜNK ODA HOL REMÉLHETÜNK ÉS SZERETHETÜNK AHOL HINNI TUDUNK AHOL NINCS TARTOZÁSUNK ISTENNEK AHOL ÖRÖKKÖN LÁNGOL ISTEN FENSÉGES TÜZE AHOL EMELT FŐVEL ÉS LEHAJTOTT FŐVEL EGYARÁNT ÉLHETÜNK MERT MINDEN FÉLELMÜNK ELSZÁLLT MÉG A KÚTNÁL AZ URALON TÚLI SZIBÉRIÁBAN AHOL TOVATÚNT A KÖVESÚTON HOSSZÚ LÉPTEINK KÖZBEN MÍG RÁTALÁLTUNK AZ EREDETI LÉLEGZÉSRE ÉDESANYÁNK VIRÁG BORÍTOTTA SZÍVÉRE MELYHEZ FOGHATÓ SZÍV AZ EGÉSZ VILÁGBAN NINCSEN HISZEN A MAG ÉS A MAGZAT TÜZE AZ OXIGÉNSÁTOR LÉLEGEZTETŐ GÉPEZETÉBEN IZZÓN OLVASZTJA EGYBE EGÉSZSÉGES ERŐFESZÍTÉSÜNK KÖZEPETTE AZ ANYA MÉHÉBEN MAGZATA HOMOKJÁBÓL MINDEN KÖVEK MORZSALÉKÁBÓL AZ ISTEN SZITÁJÁN MEGROSTÁLT EMBERANYAGBÓL MAGÁT AZ ÖRÖKKÖN SZÜLETŐ TEREMTMÉNYT AZT A PICI LÉNYT AKIT MA EMBERKÉNT ISMERÜNK AKIT HOL SZERETÜNK ÉS FELEMELÜNK HOL GYŰLÖLÜNK ÉS ELENGEDÜNK HOGY ALÁZUHANJON A POKOL TÜZÉBE ÁM ÖRÖK ÚTJA MEG NEM TÖRNET SOHA MERT ISTEN MOSOLYA ÁLTAL ŰZÖTTEN SZAKADATLAN RÓJA AZ ÉLET KILOMÉTEREIT ÉS HALAD ALKOTÓ SZELLEME TEREMTŐ EREJE ÉS ISTENE ÁLTAL AKÁR EGY JÓHÍR AKÁR EGY ÖRÖMHÍR VAGY MAGA A RÉG VÁRT ÜZENET FORMÁJÁBAN EGY ÉLETJEL IGÉZETÉBEN EGY HANG BŰVÖLETÉBEN AKÁR A TEREMTŐ IGE AKÁR AZ ELSŐ OXIGÉNVÉTEL MELY TŰDÖNK ÖSSZEZÁRÓDOTT CSATORNÁCSKÁIN ÁT ELŐSZÖR TUDATTA VELÜNK A SZENVEDÉS POKOLI TÜZÉBEN AZ ÉLET LÁNGOLÓ OXIGÉNPARAZSÁN MAGÁT A MAGÁNYT AZ ÉLETTEL JÁRÓ ELADÓSODÁST A TARTOZÁST AZ OXIGÉNHITELT ISTEN OXIGÉNSÁTRÁHOZ VALÓ RAGASZKODÁSUNK SOHA MEG NEM SZŰNŐ HALÁLOS ERŐFESZÍTÉSÉBEN FENSÉGES KÉPZELŐERŐVEL ÁLDOTTAN MELYHEZ FOGHATÓ CSODA A MŰVÉSZI LÁTOMÁSOK SZENT ARCAIN A HŰSÉGES SZENVEDÉSTŐL ÁTSZELLEMÜLT EMBERI ARCOKON JUTNAK HOZZÁNK KÖZELEBB AKÁR EGY JÓHÍR ÖRÖMHÍR AKÁR A RÉG VÁRT ÜZENET ÉLETJELE EGY HANG AZ IGE AKÁR A TEREMTŐ IGE MAGA

Csorba-Simon László

Budapest, 2007. szeptember 27.

CSOR

BA

MIKOLA

EKSZPANZIÓ XV.

A Valentin Ház „kilátói”

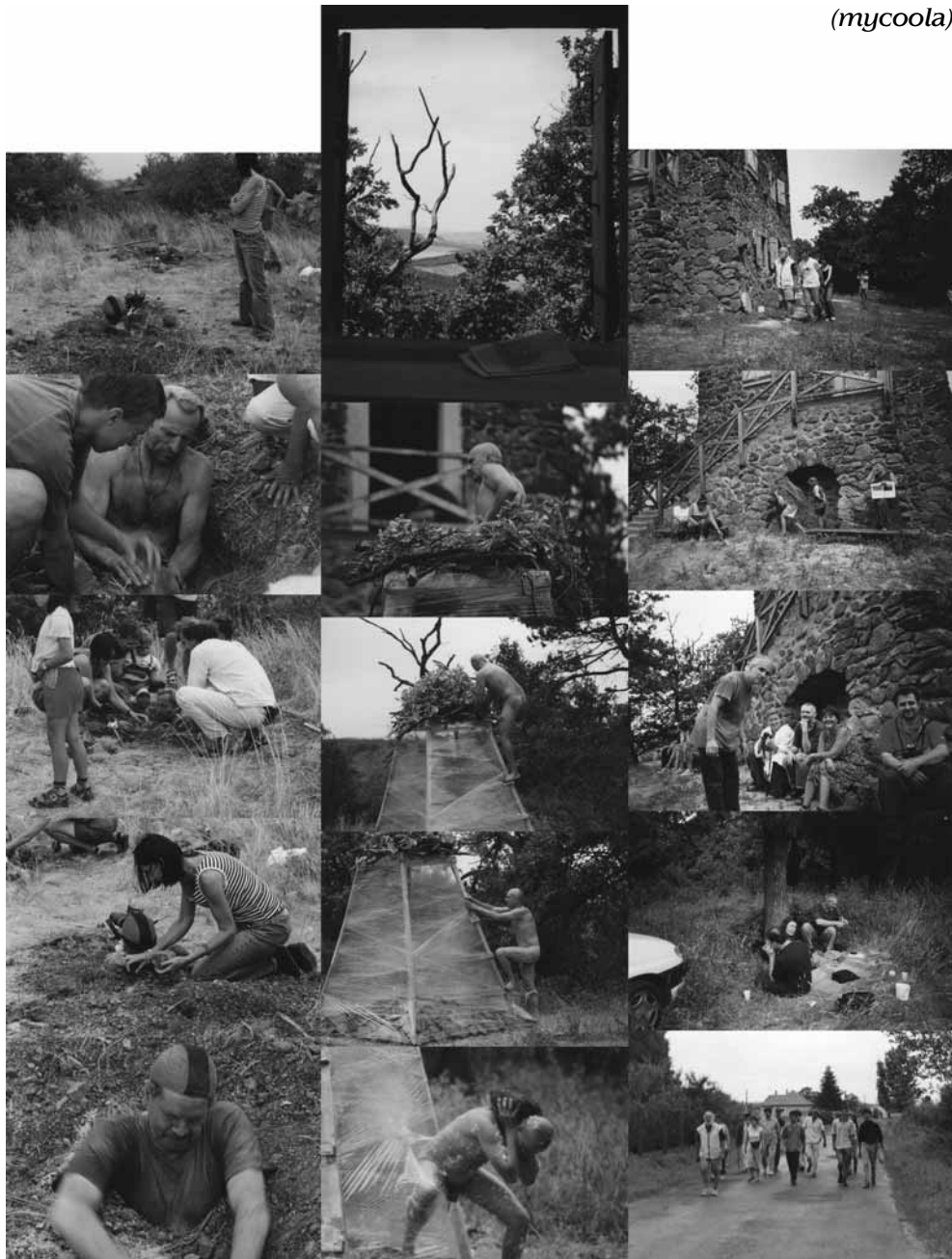
Abnormálisnak, deviánsnak minősített helyzetekben fel- és megmutatni azt, ami normális, a vélt abnormalitás „aranyketrecéből” kitörni, a legnehezebb emberi, művészi feladatok egyike.

Az Ekszpanzió mégis vállalja, hogy az átlagember szemében abnormálisnak tűnő megnyilvánulások, cselekedetek színterévé váljon, olyan megnyilvánulásokéivá, amelyeket ha megteszünk, talán ki is gyógyulunk vélt és valós frusztrációinkból, lelki bajainkból. A normális ember „szent örület” iránti vonzalma a valóság élén találkozik a beteg ember „normális” iránti olthatatlan vágyával, vonzalmával. A Valentin Ház anonim gondozottjainak jelenléte Csorba Simon gyaloglóművész segítségével a „Kilátó” tematikában, ezt a korábbi felismerést tette láthatóvá, átélhetővé. A résztvevők jóval a találkozó előtti terápián megalkották a terényi Istállógaléria kiállítására szánt, „A kilátó” fogalmára tág asszociációs térben értelmezhető műveiket: színes akvarelleket, papálcikákból készült, magaslesre emlékeztető közös kilátó-kompozíciójukat. Feladatuk a hely szelleme értelmében, a továbbiakban az volt, hogy egykoron a Sasbérci Kilátóhoz közeli Bujákon élő Glatz Oszkár festményeit élőképek formájában megidézzék, köztük a *Rőzsehordók* címűt például, amelyet Köpöczi Rózsa művészettörténész ismertetése, elemzése vezetett fel, s amelyet több-több, a nagybányai iskola stílusában festett tájkép közül választottak ki mint embert is ábrázoló kompozíciót az aktorok. A cselekménysor a „Tavaszi szél vizet áraszt” kezdetű népdal énekével, a Sasbérci Kilátó rituális, „lánc-lánc eszterlánc” szerű körbejárásával kezdődött s a *Rőzsehordók* élőképeinek megvalósításával folytatódott, majd az álló, kimerevített kompozíció „szitázással” történő virtuális rögzítésével fejeződött be. A betegnek diagnosztizált kisközösség megnyilvánulása a külső szemlélő számára banálisnak tűnhetett, pedig ez az akció a társadalomban meglévő egészséges összefogási ösztönt példázta.

A Valentin Házból érkezettek legnagyobb élménye az volt, hogy a többiek: a performerek és a közönség érezhetően egyenrangúakként fogadták be őket. Ezzel megvalósult Csorba Simon művészi szándéka is, az ti., hogy beteg emberekben felébressze a vágyat arra, hogy vállalják és megmutassák azokat az emberi értékeiket, amelyeket épp a betegségük okán őriznek a lelkük mélyén magukban. Más emberekben, az ún. egészségesekben pedig felélessze a betegek iránti megértést és türelmességet, szeretetet. Mert mi is történik itt, a lélek hullámhosszán, valójában? Az Ekszpanzió résztvevői a kortárs művészetek szinte minden skáláján „kijátsszák” magukból a mindenkinben ott lappangó betegest. A performanszok extrém attitűdjei mindenekelőtt szabadulási vágyakat jeleznek, olykor betegesnek tűnőket, mégis egészséges az a szabadulási ösztön, amiként megjelenítik a betegség elhagyásának a módját. Így maradhatnak egészségesek, hiteles akciókban időről időre megszabadulva frusztrációiktól, beteges hajlandóságaiktól. A beteg ember éppolyan kíván lenni, mint ők, az önmagukat tisztának, olykor makulátlannak képzelők, tehát egészséges akar

lenni, de mindenáron. Az Ekszpanzió közegében a hétköznapi beteg emberek megnyilvánulása: játéka, éneke ugyanúgy elfogadható, mint a művészi ambícióval megáldottaké, ha az semmitmondónak tűnik, még akkor is, mert a cél minden esetben ugyanaz: az emberi értékek felmutatása, saját örültségeinktől való szabadulási kísérleteink következményeként.

(mycoola)

Pécsi Sándor

Natura sive Deus

A Természet, vagyis az Isten – Spinoza

Rembrandt festményei: mély, meleg barnákból aranyló ragyogás. Meghitt, bensőséges terek, póz nélküli, természetes mozdulatok. Baruch de Spinoza, akár Rembrandt a festészetben, a barokk kor jó szelleme.

Az ellenreformáció százada, midőn a művészek feladatban kapták donátoraiktól, az érzékek gyönyörködtetésével csalogassák vissza a régi hithez az ingadozókat és az új hit, a protestantizmus híveit.

Rubens oltárképei valami szexfilmre hasonlítanak. Anyagszerű ábrázolás, mozgalmas, vad testiség. Míg száz évvel korábban Michelangelo izmos, meztelen, vonagló alakjai szent borzongást, rémületet keltenek, a barokk mesterek freskói, oltárképei leplezetlenül erotikusak. Hedonista kor.

Pázmány Péter *Az isteni igazságra vezérlő kalauz* című művében az érzékek örömeiről beszél dagályos, végtelen barokk körmondataival:

„...hogy midőn egy szép virágot kezünkbe veszünk, egy árnyéktartó zöld ágat megtekintünk, az Istenhez emeljük lelki szemeinket és dicsőítsük őtet, ki ennyi szépséggel felékesítette az elhervadó virágot, hogy az mi szemünket gyönyörúséggel legeltesse, ily szép illattal megáldotta, hogy jó szagával minket vigasztaljon: ennyi különb-különbféle jó ízű gyümölcsöket adott az üdőnek állapotjához képest, hogy az mi torkunknak keveskedjék...”

Kacsaringózó, buja sorok. Illatok, színek, fények, hangok...

Pascal, Descartes, Spinoza viszont a láthatatlant, az érzékelhetetlent akarja megragadni, mint ahogy a festészetben Rembrandt nem a fizikai fényt, hanem a láthatatlan spirituális ragyogást festi meg. Spinoza mondatai mint Rembrandt arcai, valahogy belülről világítanak.

Pázmány teremtője, mint a népmesék Jóistene, emberi tulajdonságokkal bír.

Jó gazda, kinek szeme hizlalja a nyáját.

Descartes végtelen tökéletes lényről beszél 1644-ben a *Principia Philosophiae* című művében:

„...Elmém nyilván tökéletlen, mert eddig csak a kételkedés biztos, a tudás nem. Márpedig a tudás több, mint a kételkedés. Ugyanakkor tiszta és világos képzetem van egy tökéletes lényről. A tökéletes lény ideája nem származhat a tökéletlen elméből, minthogy tisztán és világosan belátható igazság, hogy az okozat nem lehet nagyobb, mint a ható ok. Ilyen módon kell, hogy létezzen egy tökéletes lény.”

Pascal Istent mindenütt jelen lévő, végtelen sebességű ponttal szemlélteti. Geometriai, nagyon elvont kép, szemben a barokk fodrokkal, gyönyörmámorral, extázissal, pózokkal.

Descartes három szubsztanciát határoz meg : Isten, Lélek, Anyag. Spinozánál ez a három eggyé olvad, melynek két nézete van: „Natura sive Deus” – Ter-

mészet, vagyis az Isten. Az egész természet egy szubsztanciává egyszerűsödik, mely isteni attribútumokkal rendelkezik. Panteizmus.

Spinoza fő művének szerkezete olyan, mint egy geometriakönyvé. Definíciók, axiómák, és az axiómák segítségével bizonyítja állításait. Emberi érzések, szenvedélyek meghatározhatóak, mint a matematikában a pont, a vonal.

Spinoza (1632–1677) életéből megemlíthető:

Spanyolországból kiüldözött zsidó családból származik. Az amszterdami gettó iskolájában tanul. Itt ismeri meg Ibn Ezra XII. századi költő, filozófus panteista szemléletű műveit. Megtanul latinul, megismeri Descartes rendszerét.

24 éves korában az amszterdami rabbik nyitott, szabad nézetei miatt kiátkozták a hitközségből. A derűs lelkű átkozott kenyerét optikai lencsék csiszolásával kereste. Mesterségét oly tökéletesen űzte, hogy Huyghens, a fizikus is csodálta. Valószínűleg az üvegpórá okozta korai halálát, 44 éves korában rákban halt meg. Számára mestersége a szellemi függetlenséget jelentette.

1673-ban felajánlotta a választófejedelem Spinoza számára a Heidelbergi Egyetem filozófia tanszékét. Az állást egy udvarias levélben utasította vissza:

„...Aztán pedig az a megfontolásom van, hogy nem tudom, mily határok közé kellene szorítanom a filozófiai szabadságot, hogy ne keltsem azt a látszatot, mintha meg akarnám zavarni a hivatalosan elismert vallást; mert szakadások nem annyira lángoló vallási buzgalomból keletkeznek, mint inkább az emberi indulatok különbözőségéből, amelynél fogva mindent, még ha helyesen mondták is, elferdíteni és kárhóztatni szoktak.”

Ebben a korban, néhány évvel később fogalmazza meg John Locke (1632–1704) *Epistola de Tolerancia* című művében:

„Egyetlen ember sem rendelkezik annyi ismerettel és akkora bölcsességgel, hogy meghatározná más ember vallását. Minden egyén Istennek felelős erkölcsi lény; ez feltételezi a szabadságot.”

Szabadság és determinizmus ellentétét Spinoza egy magasabb totalitásban oldja fel: Etika I.17.:

„...egyedül Isten szabad ok. Mert egyedül Isten létezik csupán saját természetének szükségszerűségéből... Ezért egyedül Isten szabad ok.”

Etika I. 11.:

„...Isten végtelen sok attribútumból álló szubsztancia, amelynek mindegyike örök és végtelen lényegét fejez ki, szükségképpen létezik.”

Spinoza felfogásában Isten nem a világon kívül és nem is benne létezik. Minden úgy van jól, ahogy van. A rossz és a jó csak emberi léptékből tűnik annak, mert minden az egyetemes szükségszerűség szerint történik. Az egyén szabad akaratát látszólagosnak tartja, minden egy magasabb szükségszerűségbe illeszkedik.

Etika I. 32.:

„... Az akarat nem nevezhető szabad oknak, hanem csak szükségszerű oknak.”

A természet azonos Istennel, rajta kívül nincs semmi.

Etika I. 33.:

„...Mivel mármost az örökkévalóságban nincs mikor, előtt, után, ebből, tudniillik magából Isten tökéletességéből az következik, hogy Isten soha nem határozhatott mást, vagyis Isten nem volt a maga határozatai előtt és nem lehet nélkűlük.”

Az örökkévalóságról itt a három dimenzióban, az állandó mulandóságban még a filozófusoknak is csak spekulatív fogalmi lehetnek. Időről, térről alkotott képzeink szoros összefüggésben vannak például a testi felépítésünkkel. Egy szitakötőnek milyen a tér, az idő, hogyan éli át?

Spinoza, ahogy Természet és Isten, ugyanúgy Test és Lélek egységét is állítja:

Etika III. 2.:

„...lélek és test egy és ugyanaz a dolog, amelyet majd a gondolkodásnak, majd a kiterjedésnek attribútumában fogunk fel.”

Ez nem materializmus, és nem is az anyagi világ tagadása. A materialisták azt állítják, hogy a tudat anyag. Spinozát úgy is értelmezhetjük, hogy az anyag tudat. Nem létezik a valóságban a kettősség.

Etika II. 44.:

„...Az ész természetéhez tartozik, hogy a dolgokat az örökkévalóság szemzőgéből fogja föl.”

Erről a mondatról a Dali-festmény jut eszembe: *Az emlékezet állandósága*. Folyékony órák, álmodó csodalény, világvégi kopár táj...

Mikor gondolkozol, képek, képzetek pörögnek elmédben, struktúrákba rendeződnek, összefüggéseket láatsz meg. Csak a gondolatok, képek, emlékek változnak, mozognak. Az asszociációkat szervező elvek változatlanok. A tudat, az értelem, mintha egy másik dimenzióból szemlélné a változó valóságot. Az állandóság felől figyel a csillámlót, az elmúltót. A matematika, a logika, a természet törvényei agyunkba vannak írva, a tudósok csak megfogalmazzák őket.

A természet törvényei évmilliárdok alatt sem változnak, a kozmosz legtávolabbi pontjain is azonosak. Ezt az asztronómia bebizonyította. A makro- és mikrovilág a megvesztegethetetlen természeti szabályoknak engedelmeskednek. A csillagászok a sok milliárd évvel ezelőtt elindult csillagfényt, a feneketlen űr mélyéről ragyogó galaxisok sugarait vizsgálják színképelemzéssel. A spektrográfiai vizsgálatokból megállapítható, hogy ugyanazok a törvények voltak akkor is. A természeti törvények tehát függetlenek tértől és időtől, a téren és időn kívül léteznek. Pont a láthatatlan törvények jelentik az állandóságot az örök pusztulásban lévő mindenségben.

Az ész az „örökkévalóság szemzőgéből” figyel. Az értelem törvényeinek, akár a természeti törvényeknek, változatlanoknak kell lenni.

Spinoza korának felfedezése a legáltalánosabb állandó, a gravitációs állandó meghatározása, a gravitációs és erőtörvények, melyek Newton nevéhez fű-

zódnek. Kifürkészhetetlen isteni szeszély helyett áthághatatlan, örök szabályok, melyek az értelem szemszögéből megfejthetőek.

Spinoza rendszere kristályszerű, világos, összefüggő épület. Bölcs mosoly, derűs hang jellemzi. Ha Test és Lélek, Isten és Természet egylényegű, akkor kicsiben ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a nagyban. Az ember belső világában ugyanolyan matematikai formulákkal meghatározható rend van, mint a csillagrendszerekben. A lélek és szellem jelenségei, akár a természeti törvények, kutathatóak. Az Etika III. részében az emberi érzéseket mint matematikai szabályokat vagy természeti jelenségeket definiálja.

Ez nagy lépés volt egy világos pszichológia felé. Spinoza embere számomra sokkal hihetőbb, mint Freudé. Spinoza rendszere mintha feloldana minket az eredendő bűn tudata alól:

Etika III. 2.

„...Az öröm: az ember átmenete kisebb tökéletességből nagyobb tökéletességbe.”

Etika III. 6.

„...A szeretet oly öröm, amelyet egy külső ok képzete kísér.”

Jó lenne ilyen megfejthető világban élni?

Test és Lélek egységét illetően inkább Descartes rendszerére szavaznék. Legyen a Lélek az Anyagtól külön szubsztancia. Így nem szűnhet meg a test pusztulásával. Még mindig sokkal érdekesebb elkárhozni, újjászületni vagy üdvözülni, mint csak egyszerűen beleolvadni a Nagy Örök Szükségyszerűségbe.

Felhasznált irodalom

B. Spinoza: Etika

Simonyi Károly: A fizika kultúrtörténe

Gondolat 81

Horváth Ödön

Haikuk

A nagy Tanító
ott van benned, csak nyisd ki
felé szívedet.

Nem könnyű hinni,
remélni még nehezebb,
hát még szeretni.

A szenvedésben
is van vigasz; megérted,
az Úr látogat.

A betegektől
sokat tanulhatunk és
a halottaktól.

A végtelen Csönd,
a nagy, titokzatos Csönd,
ha majd befogad.

Meg se kísérel
a Leglényegesebbet
megmagyarázni.

A nehézségek,
bánat, kétség, csalódás
emberré formál.

Gondold csak végig;
mily sok idő veszett el
jótetted nélkül.

Tested templomát,
ha te is úgy akarod,
a Lélek lakja.

Az ősi tudás
lényege: Ő vagyok én,
és én vagyok Ő.

Soha ne feledd:
Isten vagy. Igen, Isten.
Igen, Isten vagy.

Mulandóságunk
és halhatatlanságunk
egy tőről fakad.

Szolgáló kezek
imádkozó ajkaknál
többet tehetnek.

Adakozó kéz
és könyörületes szív
vezet előbbre.

Ha imádkozol,
kérj békét, belső csendet,
hogy boldog lehess.

Kezdet és a vég,
csak testi formád sorsa,
nem a lelkedé.

Halálod napján
jó, ha valaki ott van
a közeledben.

Csak addig aggódsz,
ameddig úgy érzed, csak
a testedben élsz.

Sok-sok forma van,
de az a sokféleség
voltaképpen Egy.

Nem mindegy: mi lesz
a legutolsó szavad,
halálod napján?

találtam valamit, amiről eszembe jutottál a Bibliában:

"Ask and it will be given to you: seek and you will find...Which of you fathers, if your son asks for a fish, will give him a snake instead? Or if he asks for an egg, will give him a scorpion?If you then, though you are evil, know how to give good gifts to your children, how much more will your Father in heaven give the Holy Spirit to those who ask him?"

/Luke 11.9-13/

Végh Attila

Levél Szent Ferenchez

A szobából kilépve egy tágasabb szobába nyitsz,
és tovább. A legnagyobb ajtó mögött Isten áll,
vagy egy dobozoló ördög. De ott már mindegy.
Aki ellát odáig, úgymint megvakul, nem lát különbséget.
A legnagyobb küszöbön, van-nincs mesehatárán
álldogál, hív, dúdolgat a Példa.

Szövege lennél, követője vagy megoldása,
magad sem tudod. Kiúszad világ homokjából a
tengert, de nem történt semmi, úszad a
lebegő pillanatot, úszad, úszad késő dallamát.
Nem tudom, mi vitt, mit vittél magaddal, de hidd el,
a sivatagot járni sokkal nehezebb. Megélni, hogy a
süppedt határokon őrzni, nyugtatja magát a Példa.
Lenni nem követője, nem megoldása.
Rabsága, szabadulása, káosza, földre égett valósága,
fölbredni, hinni benne, nem hinni, elaludni,
fölbredni. Egy halott gyöngysora. Apró lépések
a bevehetetlen távon.

Tízezer kimért örület, csillagtakarós nap.
Távolodsz. Felissza jártod a Példát, látomást látsz,
a világ partjain ki-kicsap egy kerub szárnya,
átégnék rajtad a fák, cseresznyevirág visz a télbe,
zokogás régi, fényes szobába, elzuhannak benned
temető, szétjártad otthonod, mit is akartál,
szólongatod a megszült várakozást, sorba állnak
jöttödre a kerubok, földi látomásuk vagy,
sötét csillaguk, magánügyük, kiúsztak szemedből a
cölöpök, rések, ki a kőkerítések, kérdések csöndkapui,
igék, sarokvasak, és a mindenén túl, és túl a
mindenen túlon, és még tovább vakulsz.
Havazik. Hideg virágokat szelídít a halál.

Pallós Tamás

„Szent Ferencről az új emberig”

Performansz az Ipoly mentén

Sajátos művészi kezdeményezés indult 1989-ben a váci „görög” templomban: az *Ekszpanzió* – Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozó. Az évente megrendezett program elsődleges célja, hogy a különböző területeket – képzőművészet, irodalom, zene, színház – képviselő alkotók egy előre meghatározott téma szellemében eredeti, új műveket hozzanak létre. A találkozó résztvevői az indulás után tíz évvel kiléptek a város adta keretek közül, és az Ipoly mentén, Börzsöny vidéki célpontokat kitűzve – útnak indultak. Évről évre újabb helyszíneket választva járják be a környéket, hogy az utazás, a közös vándorlás, a pillanat hatására, a táj, a művésztársak vagy éppen egy-egy átelmélkedett szöveg ihletésére létrejöjjön *valami*.

A jelenlévők ilyenkor teremtő részeseivé válnak a találkozón történeteknek. A művek születésénél nagy szerepe van a fantáziának, az egyéni leleménynek, az elvonatkoztatás képességének. Jóllehet a programok menetrendje pontosan megtervezett, de a pillanat szülte élménynek mindig jelentősége van. Mára e találkozó a kortárs modern művészet egyik legrangosabb seregszemléjévé vált hazánkban.

Németh Péter Mikola alkotó-rendező 2004-ben „Szent Ferenc hívására” építette fel a találkozót két napját (július 9–10.), amelynek útvonala Magyarnádoron, Terényen át Szandára, majd Szécsénybe vezetett. A szervező az egymást érő események közül kiemelte a szandai Máriácska-öltöztetést. Déska Jánosné a helyi „káponkában” az egyházi évhez kötődve öltözteti át időről időre a kicsiny Mária-szobrot az adott ünnepek körhöz illő ruhába. Ez a gesztus valójában egy ősi eredetű performanszként fogható fel. Szécsényben pedig a déli harang szavával egybecsengve szólaltatták meg Kígyós Sándor egyedi harangszobrait.

Különlegesek voltak a helyszínek is. *Isteni vízzel és tűzzel* címmel például rögtönzött kiállítás volt a terényi Arttéma Akolban és Istállógalériában, a szabadtéri színpadon, a homokbányában pedig zenés szomorójáték várta az érdeklődőket.

Németh Péter Mikola a találkozó elmélkedései kapcsán utalt arra, hogy Szent Ferenc alakja azt a Szent Pál-i értelemben vett új embert testesíti meg, aki rámutatott a szegénység értékőrző erejére.

Az alkotó-rendező elmondta, hogy hosszú távú terveik között szerepel, hogy régiós összefogással kezdeményezik az Ipolyon egykor átívelő hidak újjáépítését, amely törekvés szimbolikus jelentéssel is bír. Az Ekszpanzióhoz csatlakozó kortárs művészek ugyanis úgy gondolják, nem elég pusztán beszélni a közös Európáról: ténylegesen fel kell éleszteni a határon túliakkal a korábban meglévő, valóságos és mély emberi kapcsolatokat.

(Új Ember, 2004. 07. 25.)

Ladik Katalin

Sebek nagy csodája

Hódolat Assisi Szent Ferenc előtt

Ne esetek kétségbe, szaladjatok hamar a fehér létra karjaiba – ezzel útnak bocsátotta a halakat. Ezután választhattak az édes és sós vizek közt, a létra sebeit megcsodálni a tengerekben és folyókban, a fényben szűkölő ebek és a csillagok pikkelyei közt.

Akkor emlékeikből semmit meg nem tartva, szárnyaikat a Fény szűkölködőinek juttatva, megkezdték a szegénységet, mikor pőrére vetkőztek, magukat a keresztre feszített Húr rezgésének ajánlották.

MIKOLA VISSZA SEJTÉSIT

2008

Andreas

Pécsi Sándor

Függő keletkezés

Világ
köldökén
áthajóztál
Hal
voltál
Gyík
voltál
Madár
voltál
Ember
lettél
Fénykútban
zuhantál
Megnyúztalak
széttéptelek
fölfaltalak
Alvilágban
port
eszél
Nem
szórok
sírodra
kölest
Csikorgó
Életkerék
kín
születés
Rabló
légy
sivatagi
kóbor
Gyávaság
aszkrétája
besúgó
Két
rúpiáért
mutogasd
sebeidet
Szfinx
talányát
nem
fejted
meg

Visszaszületsz
az
életbűzbe
mindig
ide
Agyagos
lejtőn
csúszol
Kapaszkodsz
minden
gyökérbe
Szenvedő
lények
csimpaszkodnak
beléd
Rúgd
taposd
a
nyomorult
parazitákat
Légy
szerencsés
kukában
talált
gyerek
Tojásból
levegőre
törj
Roppant
állkapcák
őröljenek
Vándorolj
belelben
Remete
szavait
elfelejtsd
Hal
leszel
Gyík
leszel
Emberembrió
leszel

EKSZPANZIÓ XVII.

„ISZLÁM”

Festival International et Marché de la poésie 2005. Június 14–19.

MAISON de la POÉSIE NAMUR & MORSÉ POETRY PARIS

Július 29–31 KÉKKŐ / MODRY' KAMEN' VÁRMŰZEUM és KÁPOLNA

(Tervezett tematika)

A 2005-ös esztendőben az EKSZPANZIÓ XVII. alkotói a belgiumi Maison de la Poésie Namur / Namuri Költészetek Háza igazgatója, Eric Brogniet költő felkérésére, a korábbi PLATÓN: „A LAKOMA”, „REMETE”, „TÁLTOS – SÁMÁN” „SZENT FERENC” tematikájú Gesamtkunstwerk / összművészeti találkozók tapasztalataira, azok utóhatásaira alapozva, az „ISZLÁM” tematika hívó szavára keresik azokat a lehetséges válaszokat, amelyek a harmadik évezred békétlenséggel terhelt globalizálódó Európánk, meg nem értéstől visszhangos társadalmi kihívásaira adhatóak, az alábbi forgatókönyv összefüggésében.

IN ILLO TEMPORE

< A „TEREMTŐ KÉPZELET” TIZENKÉT STÁCIÓJA

a „világ kezdetekor”: a harmadik évezred hajnalán >

*„A föld minden népe között
láthatatlan egyöntetűség van,
és ez, az ember minél ősbibb időkbbe
ereszkedik vissza, annál nagyobb.”
(Hamvas Béla)*

AZ ALKOTÓ FOLYAMATBAN A KOZMOGÓNIAI CSELEKEDET MEGISMÉTLÉSÉVEL A VILÁGEGYETEM ÚJJÁSZÜLETÉSEKOR AZ IDŐ, AMELYBEN ÉLÜNK, S KÉT LÉLEGZET KÖZÖTT A „Lenni, vagy nem lenni!?” ÁLLAPOTÁT „GYAKOROLJUK”, ÉS AMIBEN SÚLYOS MŰVÉSZI JELENLÉTTTEL KÍVÁNUNK JELENVALÓVÁ VÁLNI, SZINTE ÉSZREVÉTELLENÜL KIVETÍTŐDIK A MITIKUS IDŐBE.

MINDEN RITUÁLIS TEREMTŐ AKARATNAK, PERFORMANSZNAK, HAPPENINGNEK, AKCIÓNAK *In illo tempore* KELL MEGTÖRTÉNNIE AHHOZ, HOGY HITELES LEGYEN. Vagyis, úgy kell megvalósulnia, „mintha” a Mű-teremtés, az alkotás aktusa a világ kezdete idején történne, illetve úgy történnének meg azok a művészi játékok, cselekedetek, gesztusok, megnyilvánulások, amelyek a „VILÁG TEREMTÉSE SIONTÓL KEZDŐDÖTT” keresztényi és a „KÁBA A VILÁG LEGMAGASABB PONTJA” iszlám hagyományainak gondolatkörét együttesen tematizálják. Így ekszpanziós előadásainkat abból a Hamvas Béla által megfogalmazott, látszólag ellentmondásos filozófiai és teológiai alapvetésből kívánjuk levezetni, miszerint „A kereszténységnek nincs teremtés tanítása, nincsen kozmológiája és antropológiája, pszichológiája és társadalomtana. (...) A kereszténység

nem kiépített hagyomány, mint az egyiptomi, az orfikus, a hindu vagy a kínai. Semmi egyéb, mint tanítás az alapállásról, (...) és az alapállás helyreállításáról”.

Az iszlám ugyanakkor nemcsak vallás, hanem hangsúlyozottan sajátos élet-szemlélet, világmagyarázat is egyben: „kiépített” hagyomány. „A hagyomány pedig annak tudása, hogy az élet nem önálló és nem egyetlen, és a lét többi körétől nem független állapot. A hagyomány ontologikus, az időnek nem része, így nem is függ attól. A hagyomány tehát a világgal egészként számol, az elemei és szférái egységes rendbe kell hogy illeszkedjenek.” Ezzel együtt ekszpanzióink szempontjából tudni való az is, hogy minden rítusnak isteni mintája, archetípusa van. Úgy kívánatos eljárunk tehát minden korokban, így a harmadik évezred első évtizedeiben is, ahogy azt az istenek tették a kezdetek kezdetekor.

A tizenhetedik évébe érkező Ekszpanziós Nemzetközi Kortársművészeti Társulás alkotó művészei, költői, akcionistái előadásait, koncertjeiket, performansz-kiállításukat ezúttal Mircea Eliade *Az örök visszatérés mítosza*, valamint Vallási hiedelmek és eszmék története, továbbá Hamvas Béla *Scientia Sacra / Szent Tudás* című bölcseleti írására és Baudrillard iszlám, zsidó-keresztény, görög-keresztény kultúrára vonatkozó filozófiai elmélkedéseiben kifejtett felismeréseire alapozva kívánják létre menteni, megvalósítani. Többek között arra a művészettörténeti felismerésre építve, hogy ti. az iszlám magáévá teszi és fontosnak tartja mindazt, amit mi európaiak egyszerűen csak keletinek vélünk, és érezhetően fennkölt ünnepélyességgel hirdet meg olyan tanokat, melyeknek a mi klasszikus judeo-keresztény értékrendünk, ítéletünk nem igazán képes hitelt adni. *Ha van valami az iszlámban, amit mi európaiak ésszerűnek és elfogadhatónak érzékelünk, akkor azt az iszlám minden bizonnyal a görög tudományokból, vélhetően Arisztotelésztől, Platónától és a még korábbi bölcselektől vette át.* Ugyanakkor az iszlám értékeiből az európai Nyugat jószerevével alig kamatoztatott valamit civilizációjában. Talán Kelet- és Közép-Európa geográfiai helyzeténél fogva, történetiségében valamivel többet átvett és hasznosított kultúrájában mindabból, amit muzulmán értéknek nevezünk.

Ez a távolságtartás azonban nemcsak a klasszikus művészetekben, de a kortárs művészetekben is megmutatkozik. A kérdés tehát ma is az, hogy van-e emberi igényünk, ihletettséggünk, lehetőségünk, módszerünk arra, hogy a közeledés, a megbékélés szándékával feltárva, megismerve egymás kultúrájának lélektani mélységeit, ezeknek az ezredéves távolságtartásoknak, korlátoknak művészi szándékkal, itt és most, jó és belátható mértéket és léptéket szabjunk. Erről a kísérletről szól valójában az Ekszpanzió XVII. „*Iszlám*” tematikája az alábbiak értelmében.

Első stáció: VÍZ és AGYAG >< VÍZ és KERESZT >
A FÉNY MISZTÉRIUMA >>> Installált szakrális tér megteremtése

*Víz és agyag köti meg a lelket,
 Ádámól kiszakított tested
 Egy – sejtemlékezete, amely
 Vízkresztkor földi léted
 Folyóján ha átlebegtet,
 Az Óceánba visszatérve
 Fénnyé változtat megint.*

(Mycholcht: A fény misztériuma)

A készülő, kiállítandó képzőművészeti munkákat a 150 évig tartó középkori magyarországi török hódoltság ma is tetten érhető nyomai és hatásai, kézzelfoghatóan a **budai törökfürdők**, a **pécsi dzsámi**, az **egri minaret** kultúrtörténeti örökségei ihletik.

Tág, asszociálható alapot a *Biblia* evangéliumi gondolatainak és a *Korán* szent szövegeinek újraértelmezése adja. Közös motívumok: a Víz, a tisztálkodó, a mosakodó ember, a fürdés rítusa, ami nemcsak fizikai, hanem a *Korán* írása értelmében a lelkileg megtisztuló, a *Bibliában* *Vízkresztkor* az időről időre újjászülető, testileg-lelkileg megújuló emberre vonatkozik.

A Víz mint a négy őselem egyike: a születés bölcsője, a keletkezés mátrixa.

Fény a vízben. Víz a fényben. A víz és fény találkozása. A fény misztikája.

A víz és fény mint optikai jelenség, a tükröződés, fényvisszaverődés. A párolgó vízből lett gőz és pára, vízlecsapódás teremtette művek sajátos forma- és színvilágát, jelentéstartalmát megvalósító képzőművészeti kísérletek.

A változó filozófiai térben és időben, így a soha meg nem álló, a vízben úszó, lebegő és szárnyaló ember folyamatos változását, formálódását és deformálódását modellező képzőművészeti kísérletek.

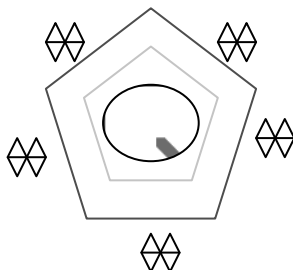
A háttérben lebegő, „úszó” figurák („térfigura” – 3D effektussal létrehozott fotóalapú transzformáció), a vízből felbukkanó/eltűnő, átsejtlő alakok a keletkezés illetve az elmúlás pillanatát idézik.

A *Biblia* szövegszövegeinek, a *Korán* textusainak „lábjegyzetként” történő beépítése egy-egy vizuális kompozícióba. Így az írás, a vers mint képi kompozíciós elem, vizuális költészeti forma válik jelenvalóvá.

A munkák teljesen áttetsző fóliára kerülnek, melyeket kör alakban, mintha egy rotundában vagy épp egy dzsámiban lennének, úgy helyeznek el az alkotók, ezzel egy virtuálisan szakrális teret teremtve meg, olyat, amelynek kialakításakor azt, hogy a mekkai *Kába-szentély*, az iszlám legszentebb helye, minden dísz, sőt ablak nélküli épület, mint rendezési alapelvet nem tévesztik szem elől. A fóliák által bezárt körbe vízzel teli edény kerül, amelyben a látogatók elvégezhetik majd „szertartásos” mosakodásukat.

(A képek által keletkeztetett tér külső oldalára elhelyezett gyermek, női, férfi lábbelik: egy-egy pár cipő, papucs a bent lévők személyes jelenlétére engednek következtetni.) Az alkotások mérete darabonként 200×100 cm-es: 5–25 db. Mű.

Elhelyezés:

Ebben az installált szakrális térben valósulnak meg azok a szertartásokra, fürdőkben, templomokban, mecsetekben történő rítusokra alapozó performanszok, költői akciók, mozgás- és koncert-színházi előadások, melyek a megadott „iszlám” tematika hívó szavára születnek.

Felkért kiállítók: *Alain-Martin Richard, Baksai József, Bohár András, Borgó György Csaba, Bone Rudolf, Dan Perjovschi, Deli Ágnes, Dan Perjovschi, Bánföldi Zoltán, Csorba Simon, Csillag Nagy Balázs, Jean-Claude Saint Hilaire, Gaál József, Filep Sándor > Gyórfy Sándor, Jozef Cseres > Haász Ágnes > Katinas Dzuigas, Linas Liandbergis > Kettős Tamás > Mocsári Mária > Mihai Olos > Németh Zoltán Pál > Olescher Tamás > Somogyi Kata > Szécsi András > Szombathy Bálint > Wámos Mykula.*

Rendezi: *Haász Ágnes* elektrográfus > > > *Köpöczi Rózsa* művészet-történész

Második stáció: BÁLVÁNY >< Kovács István papírszobrainak performansz-kiállítása

„A mekkai Kába-szentély körül, ahol korábban az ünnepeket, törzsi gyűléseket tartották, több kőbálvány is volt: ezeket az alig megmunkált emberalakokat a legenda szerint a próféta egy szép napon, csodás napon lerombolta anélkül, hogy tevéről leszállt volna, pusztán azáltal, hogy botjával rájuk mutatott.”

A BÁLVÁNY LÁBNYOMA >< Szécsi András elmélkedése

„...nem az alkotás határozza meg értékét és helyét a művészetben, sokkal inkább a környezet, amelyben exponálódik, és annak a pozíciója, aktivitása, kapcsolatvilága, aki létrehozta.” (...)

„A régi tabukat leromboltuk, újak még nem születtek. Pedig a tabuk nagyon fontosak, pont ezek voltak a fogódzó pontok, melyek a hovatartozás hallatlan biztonságát adták. Archaikus megfogalmazásban: hogy hol van a helyünk a világban.”

Harmadik stáció: VÁGYAK 2005-ben Ibn' Arabí: A vágyak értelmezése

A lángoló misztikus, az utolsó legnagyobb andalúziai gondolkodók egyike, akiben a szúfik a „Legnagyobb Sejket” tisztelik: Ibn' Arabí szerelemtől ihletett verseit saját kora egyszerűen túl erotikusnak tartotta, holott európai szemmel olvasva, ez a szerelmi líra Dante és Beatrice kapcsolatát idézi. Vessük hát össze a kétféle lírát játékosan.

„Ibn' Arabí beismeri, hogy a misztikus állapotokat kizárólag tapasztalat útján lehet megismerni; az emberi ész ezt nem tudja meghatározni, és levezetés útján sem juthat el hozzá. Ezért van szükség az ezoterizmusra: Ennek a fajta szellemi ismeretnek fenségessége miatt az emberek többsége elől rejtve kell maradnia.

Mélyégeit ugyanis nehéz elérni, s a veszélyek nagyok.

Ibn' Arabí metafizikájának és misztikájának alapvető fogalma a Lét Egysége, pontosabban a Lét és egyszersmind az Észlelés Egysége.”

Más szóval, az Istenség őseredeti létmódja a totális, elkülönületlen valóság. (...)

Az **Opál Színház** az Ekszpanziók rendszeres résztvevőjeként, olyan multimedialis mozgásszínház, amely az alternatív teátrum, a performansz és a body art olyan területeit kutatja, ahol megmutatkozik az alterego, a másságot szomjazó emberi Én. Ez a számtalan lehetőséget felvető és megengedő terület a kiszámíthatatlan Jövő tartománya, „melyen nem uralkodik az Idő és a Tér” (Duchamp).

A társulat olyan különleges színházi nyelv kialakítására törekszik, ahol az évszázados tradícióra visszatekintő harcművészetek, vallási és profán szertartások koncentrációs, meditációs és művészi technikai felhasználhatók az ún. fizikai színházhoz. „Élő” előadásaikban kiemelten az emberi test plasztikai lehetőségeire, fizikai teherbírására, gesztusnyelvi eszközeire koncentrálnak: a világba vetett lét szakrális és/vagy banális lehetőségeit ábrázolják.

Játszanak: *Brenner Zoltán, Csapó Melinda, Gasner János, Ruff Judy, Triiceps és a közönség.* Rendezi: **Lantos László**

Negyedik stáció: SZÁMÁ >< „MEGTÉRÉS” > SPIRITUÁLIS VERSKONCERT

„Attól a pillanattól kezdve, hogy a létezés világába érkeztél, egy létra van elibéd téve, hogy lehetővé tegye számodra a menekülést. Az ember eleinte ásvány volt, aztán növény, végül állat. Azután elkészítetted az embert tudással, ésszel, hittel felruházva. Végül az ember angyallá lesz és az égben fog honolni. Ez azonban még nem az utolsó állomás.”

„Haladj túl az angyalléten is,

lépj ebbe

az Óceánba itt,

— az isteni Egységbe —

hogy vízcsepped tengerré váljon”

(Misztikus ódák II. részlet)

A SZÁMÁ spirituális hangverseny, amit Rúmi honosít meg, s amiről fia, Szultán Walad a következőket írja: *„Egy percre sem hagyta abba a zenehallgatást és a táncot; se éjjel, se nappal nem pihent. Tudós volt: költő lett. Azelőtt aszkéta volt: a szerelemtől mámorosodott meg, nem a szőlő borától: a megvilágosodott lélek csak a „Fény borát issza”.*

Az iszlám egyik megtért, jogászból és teológusból lett költője szellemét idézzük meg verskoncertünkön. Rúmi misztikus ódakötete ihletére született versekre és szövegekre alapozva kíséreljük meg kibontani művészi intuíciónkat a megtérésről, ahogy Ő a szerelem és a gyász gyönyörű dalaiban tette, amelyek mestere nevét viselik – *Déwán-e Samsz-e Tabúzé* – tanítványa emlékére.

Közreműködnek: **Szabados György** (zongora) > **Berger Hannah** (ének), **Filep Sándor** (gitár) > **Szabó Sándor** (akusztikus gitár) > **Major Balázs** (dob, ütőhangszerek) > **Nikolai Ivanov** (ének, tambura) > **Németh Zsófia Nóra** (vers) > **Németh Péter Mykola** (vers)

Ötödik stáció: „VERSSZOBA” >< KERESZTÉNY és ISZLÁM MISZTIKA **Kemenczky Judit & Michala dervis** költői elmélkedése

Ibn Hazm: A Galamb nyakörve >< Aquitániai Vilmos: „Vidám Tudomány”

A córdobai *Ibn Hazm* jogász, költő, a *Kinyilatkoztatott Könyvek, az isteni Egység (tawhíd)* vallás- és filozófiai rendszerének megalkotója és Aquitániai Vilmos, az első trubadúr szerelmi lírájának összevetése „dalba” írva.

Hatodik stáció: S. FRANCESCO D’ ASSISI A MUSZLIMOKNÁL **Kovács István** performansa

Szent Ferenc 1219 táján tizenegy testvérével a Szentföldre hajózik, elszántan arra, hogy a Szultán előtt prédikál. Látogatást tesz a muszlimok táborában is, ahol barátságosan fogadják. Kevéssel ezután hírt kap arról, hogy két általa ki-nevezett káplán megváltoztatta a *Regulát* és kiváltságokat kapott a pápától, s ekkor tüstént visszatér Itáliába. Megtudja, hogy egyes minorita testvéreket Franciaországban, Németországban és Magyarországon eretnekséggel vádolnak; emiatt dönt úgy, hogy elfogadja a pápa hivatalos támogatását. Ettől a pillanattól kezdve a szerzetesek szabad közössége szabályos renddé válik, kánonjogi fennhatóság alatt. 1223-ban III. Honorius új *Regulát* hagy helyben, Ferenc pedig lemond a rend irányításáról. A következő évben visszavonul Veronába. Ebben a remeteségben kapja meg a stigmákat. Nagybeteg, majdnem vakon, mégis sikerül megírnia a *Naphimnusz*t, a testvérekhez szóló *Intelmeket* és *Testamentumát*.

Kovács István Assisi Szent Ferenc a Szultánnal és muszlimokkal való találkozása historikus, majd azt követően body artos stigmatizációjának tényét alapul véve mutatja be performansát.

Hetedik stáció: ANGYAL <> Ladik Katalin performansza
TÍZ ANGYALI ÉRTELEM / ANGELI INTELLECTUALES

„A létezés a Teremtés eredménye, vagyis az önmagát elgondoló isteni gondolaté. Az a tudás pedig, amivel az isteni Lény örökkön rendelkezik önnönmagáról, nem más, mint az Első Emanáció, első Nouusz, vagy Első Értelem.

A Lét többszörös volta egy sor egymást követő Emanáció által ebből az Első Értelemből ered. A Második Értelemből származik az első Ég mozgató Lelke; a Harmadik Értelemből ennek az Égnek Éterteste – és így tovább...

Eredményük: a Tíz „Angyali” Értelem (Angeli intellectuales) és az Égi Lelkek (Angeli caelestia), akiknek semmilyen érzékelési képességük nincs, viszont tiszta állapotú Képzelettel rendelkeznek.”

(al Frábi & Avicenna)

A performansz leírása:

A fehér ruhába öltözött költő-performer hatalmas nejlonfóliába tekerve rejtőzködik az opálosan megvilágított szentélyben. A fóliaburkot a mennyezetről lelógó csepp formájú gézanyag fogja össze. Az aktor hosszas vajúdás nyomán a születésre emlékeztető pillanatban kibontja magát a fóliából, majd vulvát formál a gézfüggönyből és átbújik rajta. Végül, mint köldökzsinórt, ollóval elvágja a tartókötelet és a szájához illeszti a hosszú gézfonatot. Ekkor a színpadi tér misztikus fénye elsötétül, halkán megszólal Orff Carmina Buranája, majd az egyre hangosabb zenére felerősödik a fény is, s a fényáradatban az angyali lényé lett performer a zene ritmusára két hatalmas papírszárnyával repdeső mozdulatokat végez.

A hangmontázsban Ladik Katalin verbális és fónikus költői textusai, a Sira-tóének és a Carmina Burana részletei szólnak meg.

Nyolcadik stáció: „BÜLBÜL”

„A Korán előtti arab költemények, amelyeket a törzsi ünnepeken szavaltak, jóformán másról sem beszéltek, mint sátorról, lovakról, szeretőkről.” Később alapjaiban változott meg ez az egyhangúság, egyszólamúság. Amikor Mohamed a Koránt prédikálta Arábiában, abban az időben az egyetlen élő és sokszínű művészet a költészet volt. Ő maga alig tesz említést másféle művészetekről, ez is jelzi a líra kivételes lélektani helyzetét, azt a különös helyzetet, amelyet a magyar irodalom klasszikusai által ma is jól érzékelhetünk.

„Miért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül-szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba fűzért,
Odaillót egy huri nyakra!”

(Arany János: Szondi két apródja)

„...Isten tárgyként képes észlelni önmagát. Következésképpen a teremtő képzelet az összekötő kapocs a Valós, mint a megismerés alanya, és a Valós mint annak tárgya, a Teremtő és a teremtmény között.

A Teremtő Képzelettől létrehívott tárgyakat az isteni Alany fölismeri.

A magyar nyelvbe a török, az oszmán-török és bolgár-török nyelvekből érkező hangutánzó és jövevényszavaink, miként a „Bülbül”, a „Tebe”, a „Búza”, a „Teberru”, a „Janicsár” stb. ma is felismerhetők, s megverselhetők verbális, főnikus és vizuális költészeti formákban egyaránt. Erre tesznek játékos kísérletet az „Iszlám” tematika alapján az Ekszpanzióra meghívott költők:

András Sándor, Dukay Nagy Ádám, Balogh Robert, Barna T. Attila, Ladik Katalin, Háty János, Horváth Ödön, Jász Attila, Károly György, Kelényi Béla, Kemény István, Krausz Tivadar, Kukorelly Endre, Kurdy Fehér János, Lipcsey Emőke, L. Simon László, Mészáros Ottó, Mycholoht, Monori Margit, Nagy Pál, Nyilas Attila, Papp Tibor, Petőcz András, Pécsi Sándor, Prágai Tamás, Szkárosi Endre, Végh Attila, Vitéz György.

Kilencedik stáció: KERENGŐ

A Szárnyak Színháza és az Arasinda Török Népzenei Együttes koncert-színháza

A táncnak egyszerre van kozmikus és teológiai jellege. A Dervis-színészek fehérbe (*mint a szemfedő*) öltöznek, fekete köpenyt vesznek rá (*a sír jelképe*) és magas posztósüveget viselnek (*ez a sírkő képe*).

A Sejk-színész alakítja a médiumot, a közvetítőt az *Ég és Föld* között. A zenészek nádfuvolán (*Náj*) játszanak, dobokat és cintányérokat ütnek. A belső tér, az installált *Budai török fürdő*, ahol a Dervis-színészek keringenek, a Világmindenséget jelképezi: *„A Napot és az Önmaguk körül keringő Bolygókat”*.

Az időről időre megszólaló trombiták az utolsó ítéletre emlékeztetnek!

A táncosok karéja két félkörre oszlik, az egyik a leszállás ívét, vagyis a *Lelkek agyagba húzódását*, a másik pedig a *Lelkek Isten felé emelkedésének ívét jeleníti meg*.

Amikor a ritmus már nagyon felgyorsult, a Sejk is belép a táncba és a kör közepén, a tér szívében pörög, mert ő a *Napot* képviseli.

A *Kerengő* a jelenlévők, a közönség bevonásával szinte az önkívületi állapotig tart, hiszen meg kell hogy teremtsék rituálisan, mint újjászületéskor vagy beavatásnál, a *Szagrális Térben* a *Szagrális Idő*.

Szárnyak Színháza: A tizenkét tagú társulat **Csetneki Gábor** és **Deák Varga Rita** művészeti vezetésével kísérleti mozgásszínházat működtet. A franciaországi auvergene-i, az ambert-i és aurillac-i utcaszínházi fesztiválok és többek között a magyarországi fesztiválok mellett az *Ekszpanziók* többszöri résztvevői ők. Számukra a test, a gesztus, a rítus, a képiség, az improvizáció, a nem verbális közlési formák kutatása, majd előadásá formálása jelenti a színházi nyelv alapját és lényegét. Szakmai hitvallásuk a no-színház krédója: a *színész feladata, hogy szívét az igazság kihordására és létszintjére emelje. A szűkebb és tágabb világunkban bekövetkezett változások e törekvést messzemenően igazolják, sőt, meggyőződésük szerint meg is követelik.*

A legismertebb, *Ekszpanzió*n is bemutatott mozgásszínházi rendezéseik: *Aisa, Sivatagi vándor, Tangó, Kilenc, Lili, A nő szerepében, tűzperformance* stb.

Zene: **ARASINDA** Turkish Folk Music Group

Gerber Hannah (ének), **Gyulai Csaba** (hegedű), **Juhász Endre** (oboa), **Kovács Zoltán** (basszgitár), **Nyitrai Péter** (zurna, kaval, oud), **Sütő Márton** (gitár), **Szegedi Csaba** (bendir, riq, bendír)

Tizedik stáció: >>> „ET INCARNATUS EST”

*Legyen meg a Te akaratod
a kilakoltatott lélekben.*

*Legyen meg a Te akaratod
A kilakoltatott fejekben is.
Azonképpen házkutatást tartass,
Úgymond önkéntes revíziót,
hogy visszasejtesedjen;
hogy visszasejtesíthesd
mi benned mennyei –*

*azonképpen itt a földön is,
életre „tévedt” egyszeriséged.*

(Villa Mikula: Parancsolat)

Avicenna: Beavatási Mese (regényrészlet, amelyben Hajj és Abszál el akarja mondani az embereknek, az Első szigetre visszatérve, az isteni igazságot.)

Averroes: A Cáfolat cáfolata / Taháfut al-Taháfut / Destructio Destructionis
Averroes filozófiájában Arisztotelész kozmológiáját kívánta visszaállítani, ezért elvetette Avicenna angyaltanát, az *Animae coelstes* tanítását, s ezért a Teremtő Képzelet látta képek világát is.

Cáfolat a cáfolat cáfolatára > > > **Pilinszky János:** A „TEREMTŐ KÉPZELET” SORSA KORUNKBAN – Poigny-ban elhangzott francia nyelvű előadásának rekonstruálása:

Bűnbeesésünk óta, „a művészet a képzelet morálja, hozzájárulása, veritékes munkája a teremtés realitásának, inkarnációjának a beteljesítésére, helyreállítására”.

„Et incarnatus est – azóta minden remekmű zárómondata, hitelesítő pecsétje lehetne.” (...)

„Sokan írnak misztika és művészet rokonságáról. Valójában a kettő úgy egy, hogy tökéletesen ellentéte egymásnak.” (...)

„Művészi teremtés a szó szoros értelmében nincsen. De az engedelmes képzelet, érintkezésbe léphet azzal az abszolút szabadsággal – »a szabadság az emberiség abszolút nulla foka!« –, szeretettel, jelenléttel és otthonossággal, amivel Isten a világot választotta.” (...)

„Közelebbről: ha egyszer minden művészet valóban vallásos gyökerű, vallásos művészet igazában nem is létezik, s legfőképp vallásos irodalom nem, a szent szövegek közelségében.” (...)

„Egy szép napon arra ébredünk, hogy az, ami a színpadon történik: sehol sincs jelen. Mintha a történelemből eltűnt volna az állítmány.” (...)

„Jelen akartunk lenni minden áron, s legfőképp épp jelenlétünket semmisítettük meg.” (...)

„Amit tudok, egyedül annyi, hogy Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét, s a szituáció kegyelméből az ember ismét engedelmessé válik.” (...)

„Az isteni kontextusban: legtöbbször más, aki az értéket megéli, s megint más, aki esetleg megírja. Mit számít? Isten az, s egyedül ő az, aki ír: a történekek szövetére vagy papíra.” (...)

(Pilinszky János)

Elmélkedésre felkért költők, esszéisták, filozófusok: András Sándor, Bohár András, Deák László, Fodor Miklós, Horváth Ödön, Háy János, Jász Attila, Károly György, L. Simon László, Miklóssy Endre, Mycholoht, Nagy Pál, Nyilas Attila, Papp Tibor, Petőcz András, Pécsi Sándor, Prágai Tamás, Szabados György, Szathmári Botond, Szkárosi Endre, Végh Attila, Vitéz György.

Közreműködik: az ARASINDA Török Népzenei Együttes > Gerber Hannah (ének), Gyulai Csaba (hegedű), Juhász Endre (oboa), Kovács Zoltán (basszgitár), Nyitrai Péter (zurna, kaval, oud), Sütő Márton (gitár), Szegedi Csaba (bendir, riq, bendír)

Tizenegyedik stáció: VÍZKERESZT >< „ A JÖVŐ EMLÉKE ” >

„A fehér fehérre fest minden gondolatot”

Csorba Simon képzőművész-performer lehetséges válasza Hantai Simon párizsban 1957-ben festett, Budapesten a Múcsarnok idei „Fény és árnyék – 400 év francia festészete” című kiállításán a 20. századi modernnek között látható fehér *crux gematája* / dicsőséges keresztje kompozíciójára.

POST MORTEM

Gipszbe ágyazottan a fej.

Fehér negatívan a lüktetés.

(Michala)

HALOTTI MASZK(OK) > A KIVÁLASZTOTTAK KÖZVETLEN

KAPCSOLATA A TÚLVILÁGGAL >< **Herendi Péter** kiállítás-performansza

Tizenkettedik stáció: TEORETIKUS ELŐADÁSOK a látottak és hallottak határára az iszlám és keresztény kultúra érintkezési pontjairól, közös nevezőiről:

Bohár András: AZ ISZLÁM és a KERESZTÉNYSÉG

Teológiai és filozófiai keresztmetszet képelemzésekkel, az „Iszlám” tematikára született művek alapján

Végh Attila: Baudrillard gondolatai alapján
A ZSIDÓ-KERESZTÉNY és az ISZLÁM KULTÚRÁRÓL

Németh Péter Mikola: „A MEGVILÁGOSODÁS BÖLCSESSÉGE”
Szuhrawardí kozmológiája >< Angyaltana >< Malakút > Égi és Emberi
Lelkek világáról > Mundus imaginalis > a Képzeletbeli világról > a Köz-
tes világról és a Tevékeny Képzeletről stb.

Szathmári Botond: TABULA SMARAGDÍNA / TEREMTÉS TITKOS
KÖNYVE > Keleti teozófia > A fény misztériuma >

Utóirat: Ihletettségek mámorában ne tévesszük szem elől, hogy a Távol-Kelet bölcseleti és vallási rendszerei közelebb állnak a mi európai észjárásunkhoz az iszlám gondolatvilágánál. Egy iszlám sejk vagy hittérítő dervis könnyebben megnyer a maga vallásának egy keresztényt és keresztyént, mint egy keresztény pap, misszionárius, vagy keresztyén prédikátor egy muzulmánt az ő egyistenhitének.

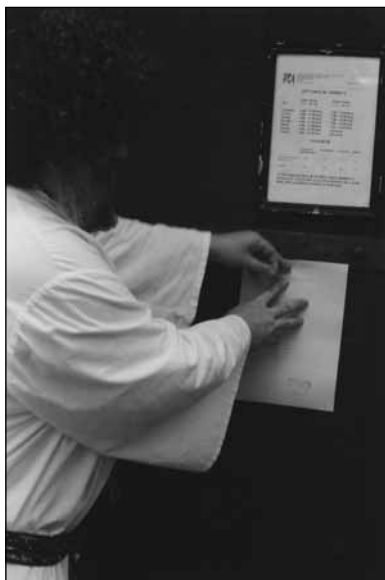
Németh Péter Mikola
alkotó – rendező

Forgács Miklós

Énrombolás, angyalmivolt

„Egy kézben Koránnal, másban pohárral, / hol hívővel tartok, hol a pogánnyal.” (Omar Khajjám). Az Arttéka egyesület fönntartotta Istállógalériába szintén kacskaringós, meglepetéseket és improvizációt sem nélkülöző úton jutottak el az idei évfolyam résztvevői. Egy éve a belgiumi Eric Brogniet kérte föl Németh Péter Mikolát, a találkozó rendezőjét és alkotótársait, hogy a XVII. Ekszpanzió témája az Iszlám legyen. Németh Péter Mikola a kékkői Báb- és Játék Múzeumot kereste meg, hogy a Balassák ódon várának falai között a kortárs művészet eszközeivel vonhassanak párhuzamot a kereszténység és az iszlám között, s fogalmazhassák meg a különböző misztikus tanításokból, életfilozófiákból következő tanulságokat. A megállapodást a június végére tervezett eseménysorozat előtt két nappal mondta fel a múzeum igazgatónője, Helena Ferencová. Az igazgatónő arra hivatkozott a döntés okaira vonatkozó kérdésekre válaszolva, hogy az Ekszpanzió rendezői az utolsó pillanatig nem kötöttek szerződést a szállást, étkezést, szállítást biztosító felekkel, minden megegyezés csak szóban történt, s nem volt tisztázott az sem, hogy kiknek mely művei kerülnek a múzeum falai közé, illetve hogy milyen akciókra kerül sor. Németh Péter Mikola elmondta, nagyon megnehezítette a szervezők helyzetét Helena Ferencová döntése, de végül is sikerült Terénybe áttenni a találkozót. A műsor tizenkét stációt ígért, s bár az egyes stációk időnként amorfak és egymásba átfolyók voltak, sikerült megvalósítani az eredeti célkitűzést: „együtt lenni, együtt gondolkodni”. A költő és főrendező jó szívvel vállalható témának tartja az Iszlámot, még akkor is, ha a jelenlegi világpolitikai helyzet új összefüggésekbe ágyazta a témát. A rendezvény alaphangját Herendi Péter *Maszkok* című fotósorozata adta meg. A nagyméretű fekete-fehér képeken a fotóművész a saját arcáról készült maszkot torzította szinte embertelenné. „Az antropológiai állandók destruálása ez a sorozat, ilyen torzak vagyunk” – jegyezte meg Bohár András filozófus. A Juhakolban Haász Ágnes elektrográfiai

keverték össze érzékenyen és tudatosan a profánt a szenttel. A fehér fóliára nyomtatott emberalakok a fények játékos villódzásának engedelmeskedve hol eltűnnek, hol pedig felderengenek. Átlépni a normák, a megszokott formák határait – sugallta az Ekszpanzió mindegyik eseménye. Nikolay Ivanov, a fenomenális szófia multiinstrumentalista számára valóban nem léteznek határok, hiszen bolgár, arab, török, indiai zenét, a dzsessz és a kortárs komolyzene stílusait minden kompozíciójában és improvizációjában hallatlan könnyedséggel és ihletettséggel ötvözte. *Szufi mesék* című, Major Balázssal, a kitűnő ütőssel előadott zenei performanszának Allah kilencvenkilenc neve volt a ki-

indulópontja. Petőcz András a „Sivatagi nő” titokzatos alakját és a „Mészárszék program” elgépiesült résztvevőit idézte meg, Horváth Ödön panteista versekbe öntötte harmóniára áhítozását, Pécsi Sándor pedig etno-verseiben a hagyomány és a társadalmi rend összecsapását, illetve a devianciát mint különleges képességeket mutatta meg. Dénes Imre gesztusperformansa Szindbád hét hajóútját sűríti bele a papírhajó-hajtogatás minimalista kalandjába. Ladik Katalin *Angyal* című multimediális performansa is a létezés különböző módozatait járta körül: a kozmikus közegtől a testbe érkezés pillanatán át egészen a lelki térbe való visszatalálásig követhettük nyomon az „igaz alak” megkeresésének stációit. Omar Khajjám szufi költeményei pedig rámutattak: az e világi örömök és az Isten felé tartó aszkézis nem zárják ki egymást. A fesztivál résztvevői Kékkőre is ellátogattak. A Balassi-emléktábla megkoszorúzása után Kovács István természet-performer változott át valami különös állattá, aki madárszerű mozdulatokkal járta be a vár előtti sövénylabirintust. Szécsi András, Szathmári Botond és Bohár András már újból a Juhakolban beszéltek a tabuk szükségességéről, az én kioltásáról, a kinyilatkoztatásról, a megvilágosodáshoz vezető különböző technikákról és sok minden másról. Binder Károly zongorára írt szerzeménye Szent Ferenc személyén keresztül az Iszlámmal való találkozást – vagy éppen annak elmaradását – jelenítette meg. Binder szélsőséges hangulati elemeket variáló, zaklatott, vad, a destrukcióval kokettáló zeneműve időnként megérkezik a pillanatnyi megnyugvás lebegő állapotához, hogy aztán mégis tovább vergődjön, tovább kételkedjen; a záró motívum pedig befejezetlenül marad – kérdésbe torkollik a vérmes keresés. A XVII. Ekszpanzió a Számával – vagyis a megtéréssel –, pontosabban annak lehetőségével zárult. Tűznézés közben a tibeti OM energiáival és a kereszténység kulcsszavaival, valamint Nikolay Ivanov tamburamuzsikájával megsegítve juthatott el a társaság a csöndig.

szület-performer változott át valami különös állattá, aki madárszerű mozdulatokkal járta be a vár előtti sövénylabirintust. Szécsi András, Szathmári Botond és Bohár András már újból a Juhakolban beszéltek a tabuk szükségességéről, az én kioltásáról, a kinyilatkoztatásról, a megvilágosodáshoz vezető különböző technikákról és sok minden másról. Binder Károly zongorára írt szerzeménye Szent Ferenc személyén keresztül az Iszlámmal való találkozást – vagy éppen annak elmaradását – jelenítette meg. Binder szélsőséges hangulati elemeket variáló, zaklatott, vad, a destrukcióval kokettáló zeneműve időnként megérkezik a pillanatnyi megnyugvás lebegő állapotához, hogy aztán mégis tovább vergődjön, tovább kételkedjen; a záró motívum pedig befejezetlenül marad – kérdésbe torkollik a vérmes keresés. A XVII. Ekszpanzió a Számával – vagyis a megtéréssel –, pontosabban annak lehetőségével zárult. Tűznézés közben a tibeti OM energiáival és a kereszténység kulcsszavaival, valamint Nikolay Ivanov tamburamuzsikájával megsegítve juthatott el a társaság a csöndig.

Géczi János

Allah rózsái

A szúfik sokjelentésű rózsája

A rózsza a perzsa szúfi költők által beépült a szúfik szimbolista világgképét kifejező, egyszerre metaforikus és konkrét írásmódjába – így rendkívül sokféle, mégis árnyalt tartalom kifejezésére vált alkalmassá. A rózsza alapvető dualitása, amelyet a szúfik fölhasználnak, azzal magyarázható, hogy a földi élet terméke, de káprázatos szépsége isteni mintát idéz: azaz kétarcúsága által egyszerre tud földi és paradicsomi dolgokat jelezni. Ezen elsődleges kettősséghez társulnak még a botanikai alapokon (vagy legalábbis természetmegfigyelésen) nyugvó, valamint szimbolikus tartalmú másodlagos kettősségek. A fizikai hasonlóságra épülő másodlagos dualításra példa a máshonnan is ismert ellentét, a tüske-tüskétlenség, a harmat-könny rögzült kapcsolata, de még inkább szimbolikus kapocs áll fenn a mulandóság-halhatatlanság, a szépség-halhatatlanság kifejezései között.

A világi iszlámon belül létrejövő szúfizmus a görög-újplatonikus és/vagy indiai eszméket felhasználva, önálló misztikus rendszert dolgozott ki: aszkézissel igyekeztek a világi javakról lemondani és elragadtatott, önkívületi avagy magasabb tudatállapotban eljutni az Istennel való egyesüléshez. A szúfik szerint egyébként minden helyes úton járó vallás azonos egymással. A személytelen, száraz és jogszerű vallásosság ellenében kialakult szúfi eszmék a 9. századtól jelennek meg a költői művekben, s hiába ellenezte az ortodox szemlélet azt az igényt, hogy az érzéki-profán és a misztikus-vallási értelmezés együttesen jelenjék meg, mással nem tudta azt helyettesíteni.

A szúfi filozófiájában (s az aszerint alakuló irodalmuk bármelyik műfajában) összekapcsolódik a rózsza arab neve, a vard/vardah a vird-del (amelynek a többes száma: avrád), azaz azon időtartammal, amelyet a hívő az imádkozással tölt. E két fogalom magyarázata egymást átfedi, s érthető, ha mind a rituálé, mind az irodalmi művek élnek is ennek a lehetőségnek a fölhasználásával.

Az iszlámban elterjedt imagyűjtemények, az avrádok hasonlatosak a kereszténység rózsafüzéreihez – az angol rosary eredetileg rose-garden volt, s abból származott később a rose-garland. A dervisrendeknek saját imája, imagyűjteménye, s annak a származását kifejező saját virágmintája, virága (illetve ahhoz kapcsolódó szimbolikája) is van. A reális és metafizikai azonosságok felismerésére, kifejezésére vagy akár megvalósítására így válik alkalmassá sokszor maga a rózsza szemlélése, megszagolása vagy hivatkozása.

Samuel Marinus Zwemer és Margaret Clarke Zwemer *The Rose and Islam* című tanulmányában bemutat egy olyan verset, amelyben a költő szúfi hőse Allahot virágzó rózsabokorban látatja, épp olyannak, miként Mózes látta Istent az égő csipkebokorban.

Abd-al-Qádir, a kádárta rend megalapítója a főszereplője annak az incidensnek, amelynek a Bagdadi Rózsza címet köszönheti:

„Úgy mesélik, Bagdad oly nagyon tömve volt misztikus tanítókkal, hogy mire Abd-al-Qádir megérkezett a városba, a tanítók elhatározták, hogy egy üzenetet küldenek neki. Így tehát eljuttattak hozzá a város határába egy csordultig telt vizesedényt, melynek értelme világosan kitűnt: »Bagdad csészéje színültig telt!« Bár tél volt, Abd-al-Qádir egy virágzó rózsát vett elő, melyet a víz tetejére helyezett, kifejezendő, hogy különleges erő birtokában van, és azt is, hogy a városban van a helye. Amint visszavitték a jelet a misztikusok gyülekezetének, azok így kiáltottak fel: »Abd-al-Qádir a mi rózsánk!«, és rögvest megnyitották előtte a város kapuit.”

A Bagdadi Rózsának tekintett Abd-al-Qádir (?–1166) két bejegyzése egyszerre utal a rózsa növény meditációs jelképiségére és a rózsa többféle jelképességének együttes megjeleníthetőségére. „A rózsát (vard) minden dervis egy rárimelő wírd (koncentrációs, imádkozási gyakorlatok) szónak az emblémájaként és szimbólumaként ismeri.”

Az egyszerre emblémaként és szimbólumként használt rózsa számos jelentése között vélhetőleg a legfontosabb az, hogy rávall az igazakra – így tehát a rózsa az igazság jegye, az igazság megmutatója –, amely, mint egyéb szúfi szövegekben megmutatkozik, fokozhatatlan szépségű is:

„Egy nap a giláni Abd-al-Qádir házának bejáratánál egy edényben virágot láthatott a belépő. Mellette egy mondat: Szagold meg, és találd ki, mi ez.

Minden látogató kapott egy írószerszámot, és – ha akarta – leírhatta a találos kérdésre adott válaszát.

A nap végeztével Abd-al-Qádir egyik tanítványának átnyújtotta a válaszokat tartalmazó dobozt, majd így szólt:

– Mindenki, aki azt felelte: »egy rózsa«, itt maradhat, ha szeretné, hogy a tanítások segítségével előrehaladjon. A többiek, akik vagy nem írtak semmit, vagy ettől eltérő választ adtak, távozzanak el.

Valaki megkérdezte:

– Felületes módszerekhez kell-e folyamodni annak eldöntésekor, hogy valaki alkalmas-e tanítvánnyá lenni?

A nagy tanító felelt:

– Én ismerem a válaszokat, de szeretném szemléletessé tenni mindenki számára, hogy a felszínes megnyilvánulások a belső karaktert jelölik. – Ezek után átadott egy listát a társaságnak, ezen a belépők névsora állt, azoké, akik azt válaszolták: »egy rózsa« – bár ő nem látta előzőleg a válaszokat.”

A szúfizmusban a rózsa az Allahal való egyesülést éppúgy mutatta, miként az életet; s a rózsa szépsége az élet teljességét, az elérendő tökéletességet és a harmóniát kínálta. S az iszlám harciasabbá és szigorúbbá válása sem szüntette meg a szúfizmus terjedését. A rózsa szimbolikájának az iszlámba való beépülése éppen a szúfizmus továbbélését bizonyítja – s mellékesen, ezzel az iszlám az indiai tanok közvetítője is Európa felé – akár misztikus eszméin keresztül, akár közvetlenül: mint például az indiai rózsafűzér iszlámon belüli elterjesztésével és a keresztény nyugatra juttatásával.

Keleti hatást sejtet a rózsa másik keletkezéstörténete, amelyben a virág nem Mohamed izzadságcsőppjéből keletkezik (miként azt az arab és az oszmán szerzők állítják), de szintén isteni cselekedet eredményeként valósul meg. Perzsa költők szerint a rózsa a virágok királynőjére, az éjszaka alvó lótuszra

panaszkodik Allahnál. Ezért Allah megteremtette a fehér rózsát, az új királynőt, hogy védelmet biztosítson számára, tüskéket is adott neki. Ezek a sebet ejteni képes tüskék okozzák annak a fülemülének a halálát, aki szerelmes lesz a vakítóan tiszta virágba. A bokorhoz elragadtatottan repülő madarat a növényi fegyver agyonszúrja, s a madár vérétől a rózsza vörössé változik.

Muszlih-ad-Dín Szádi, a sirázi vándorló költő *Gulistan (Rózsakert)* művét is a szúfi miszticizmus hatja át. A klasszikus perzsa mű erkölcsi témájú aforizmák gyűjteménye, szúfi, ámbár áttekinthető és végletekig lecsiszolt írások tárháza. Ugyancsak a rózsza a központi szimbóluma *Bustan (Illatos kert)* című művének.

S a csillagjós, csillagász és orvos Omar Khajjám (1025/50–1122/23) is szúfi, aki négy sorosainak titkos mondandóját mindig konkrét képekkel fejezi ki:

„Nem lesz rózsza s harmat, mi fürössze, ha nem leszek.
Nem lesz piros bor, piros ajak se, ha nem leszek.
Nem lesz hajnal, se alkony, se kín, se öröm –
Hát kiben álljon mindez össze, ha nem leszek?”
(Képes Géza fordítása)

„Viszik tűnő rózsái a Tavaszt!
Zárul a könyv, zár sok édes panaszt!
S hogy a bokrok közt zengő Csalogány
honnan s hova szállt – ah, ki tudja azt!”
(Szabó Lőrinc fordítása)

„Vágyam köt egy archoz, ó, e rózsarchoz,
csuklóm a kupához, vele sok jó borhoz;
minden gyönyör itt e földön – osztályrészem,
míg nem köt a sorsom, omló hitvány porhoz.”
(Tandori Dezső fordítása)

„Rózsák, ha a szellő jön, a szirmuk levetik,
zengő csalogányok, íme, tolluk levetik;
rózsálljon az árny, hol ülsz, halandó, te szegény:
csontok – tudod, ember? – puha húsuk levetik.”
(Tandori Dezső fordítása)

A 10–14. századi misztika rózsafogalma szinte végtelen sok jelentést foglal magában, és ezt azzal éri el e költői művek szerzői, hogy a témák megjelenítésének lehetséges egyik olvasata mindenkor istenkísértően földhözragadt. A rózsza a tökéletesség, a tanítás teljes megértése és elfogadása, az Allahhal való egyesülésnek éppúgy a jelképe, mint az életnek. A perzsák számára nagyon sok jelentésű, a legszélesebb körökben is elfogadott és értelmezhetőnek ismert szimbólum, amelyhez újabb jelentésekkel társulhatnak a virág botanikai tulajdonságai által fölkinált lehetőségek, amilyenek pl. a szirmok színváltozatai vagy éppen a növény szárának és leveleinek tüskéssége.

A szúfi misztikusok, Mauláná Dzsálál-ad-Dín Rúmi (1207–1273), Samszu'-d-Dín Muhammad Háfiz (1325–1390) és Szádi, költészetének központi

motívuma a rózsa, tehát egyszerre a föld és a Paradicsom virága, s náluk szinte valamennyi a rózsa- és a rózsához kapcsolt jelkép és ellentétekre épített jelképegyüttes felsorakozik, a csalogánytól a tövisig, a tavasztól az őszerig és a szerelmi bánatig, az örökkévalóságtól a könnycsepp harmatjáig, a kocsmai bortól a tökéletesség megsejtéséből avagy átéléséből fakadó mámorig. A rózsa az (ellentétekkel együtt teljes, Allahhal való) egységet jelképezi mégis mindenekelőtt („Ha az Egység rózsakertjének illata felém száll / Szívem rózsabimbóként repeszi szét leplét” – mondja Háfiz), az a jelképes élőlény, amelynek a látványa egy magasabb tudatállapot elérésére sarkall, s az, amely magát ez elérésben bekövetkező uniót is jelenti; azt, amelynek belső megértéséhez tudatos elmélyülés kell („Álmomban a boldogság rózsája soha ki nem virágozik.”), s annak a megértése, hogy a titok fölfejtéséhez és megéléséhez a titoknak megfeleltethető módszer is szükséges („Csak a madár értheti a rózsa könyvét: / Nem minden olvasó érti a szövegek belső jelentését. / Ó, te, aki a szeretet fejezetét a tudás könyvében keresed – / Félek, nem tudod, miként mélyedj a keresésbe”).

A perzsáktól és a perzsa nyelven írt irodalomból eredt és származott át a kifejlett rózsaszimbólika a muszlim civilizáció valamennyi kultúrájába, az arab Ázsiától Észak-Afrikáig, Iraktól az Ibériai-félszigetig. A szúfizmus mindenesetre úgy vált népszerűsítőjévé a rózsajelképeknek, hogy aközben a növény kertészeti fönntartását is szorgalmazta. Másrészt a rózsa a 12. századtól a muszlim világban egységes elvek szerint alakuló kisművészetek motívumává is válik: egyre több bronz-, vörösréz és sárgaréz edényen, a miniatúrákon (amely aztán Iránban lesz a leginkább művelt ága a művészetnek), a kalligráfiában és a luxustextíliákon, végezetül majd a középkor végével megjelenő, a törökök által elterjesztett „keleti szőnyegekben” látható. Mindeközben a rózsajelképek megmaradnak az irodalmi művekben is, botanikai értelemben pedig előfordul a rózsa az orvosi és az agronómiai-kertészeti munkákban.

Mekkát megjárt spanyol muszlim költő volt Abú-l-Haszan as-Sustári (1205?–1269), akinek verse a szúfi misztika kifejező példája: ez a hívő embernek az istenséggel szerelmi légyottként bemutatott találkozása egy kertben a *Misztikus szerelem* címet kapta fordítójától. S hogy milyen növénygazdag paradicsomi képet mutathat ez a pompázatos kert, azt könnyű elképzelni.

„Koromsetét kertemben
eljött hozzám szerelmem
lelkem mély éjjelén,
szívem megtelt gyönyörrel,
a kert kigyúlt köröttem,
s megszedített a fény.

Spirituális borral
kínált, karjait úgy fonta
körém, mint az övet,
csókra nyújtotta ajkát,
s megbocsátotta mindjárt
sok titkos bűnömet.

Harmatos kis kertemben
velem maradt szerelmem,
míg felvirradt reám.
Madarak énekeltek
a négyemeletes fák
mind a négy karzatán.”

(Faludy György fordítása)

A muszlim költészetben a kezdetektől fogva használják az égi és a földi dolgok kifejezésére a rózsát, a rózsaszármazékokat – mint az illóolajat vagy a rózsavizet – s a rózsára vonatkozó kettős képeket. Hiszen mindegyiket alkalmazták a dualitások kifejezésére. Minderre példákat kínál a szúfi misztika költészete – az óriási távolságok gyakori összekapcsolása aztán azokat a helyzeteket is távlatossá tesz, amelyekben nem adódik közvetlenül a földi és az égi képzetek egymáshoz illeszkedése. Az ilyen lebegtetés miatt a perzsa és más muszlim költők számára nem jelent nehézséget a testiség, a testi szerelem kifejezése, annak ellenére, hogy egyáltalán nem kedvelik a durvaságot körülíró megjelenítést.

A mindennapok rózsahasználata

A botanikai valóságában megjelenő rózsát, amint a hivatkozások mutatják, a muszlimok felhasználták ugyan, de ennél nagyobb jelentőségre tettek szert a rózsavízzel és a rózsaoajjal készült egyszerű vagy összetett illatszerek. Ezen anyagok előállításához nagyobb rózsatermő területek szükségesek. A 9. századtól tudunk a perzsák rózsamezőiről, a rózsaoaj-termelés helyeiről: az iráni Teheránról, Iszfahánról, Sírázzról és Kásánról és a környékéről, jó minőséget termelő rózsaoajparról. Úgy tűnik, a rózsa leginkább illatanyaga által volt jelen ebben a világban – annak használata a vallási kultusz és a medicinális-higiéniái praxis által indokolt.

Mielőtt a középkori muszlim világ a mongolok támadásainak következtében 1219–1334 között összeomlik, és felváltja az oszmán–török birodalom, az utolsó évszázadok mindennapjaiban előforduló rózsahasználatra – kitüntetetten a Közép-Ázsiában gyakorlottra – Aly Mazahéri sok forrásra alapozott tanulmánykötete kínál másodlagos, de fontos adatokat.

A mecset, ahol naponta ötször imádkoztak, az élet fontos, ha nem a legfontosabb színtere volt. E köré rendeződtek azok az épületek és bennük a szolgáltatások, amelyek a vallás gyakorlását segítették. A mecsetnél az árnyékszék, a borbélyműhely mellett illatszerárubolt működött, ahol rózsa-, ibolya- és jázminolajat adtak el – mindezek a rituális tisztálkodás előkészületeihez voltak szükségesek.

Illatszerárusra, illatszerekre mindenhol igény volt, például a Bagdadból Mekkába vagy Jeruzsálembe tartó karavánokkal együtt haladtak a portékájukat áruló kereskedők, akik, mihelyt megérkeztek, az elkészült sátorvárosban rögvést megkezdtek működésüket. A zarándokoknak kötelességük volt ko-

paszra borotválkozni, mosdás által megtisztulni és illatszerekkel is meghinteni magukat, mielőtt a céljukat, a tulajdonképpeni zarándoklatukat: a tíz napon át tartó, meghatározott szertartásrend szerint végrehajtandó, Mekka városán belüli tevékenységsort elkezdték volna. A tisztálkodás és az illatszerhasználat a Korán által szentesített követelmény: ez nemcsak lehetővé tette, de meg is kívánta akár a növényi, akár az állati eredetű illatos anyagok előállítását, s az azzal való kereskedést.

A vallásos mellett profán – de szintén higiéniai – célja is volt az adatok szerint a rózsavíz kedvelésének. Például az újszülöttet négyszer egymás után le kellett mosni, végül virágokkal felfőzött vízben is, de ezt a tisztálkodást mindenki elvégezte, aki a gyermekhez nyúlt.

Máshol illatszereket égettek: részben, hogy elűzzék a gonosz szellemeket, részben, hogy megtisztítsák a lakást az áporodott levegőtől.

A kencék, szilárd, illetve folyékony halmazállapotú illatszerek használata a nagyobb és fontosabb családi ünnepeken elvártan szokásos volt. A menyasszony megtisztított testét ilyenekkel kenték be például, de illatok lengték be a lakomákat is. Az áttetsző cukorkákból formázott levelek és virágok, a gyümölcskocsonyák és a színes sütemények, a szirupok és a sörbetek legtöbbször esszenciák illatát ontotta.

Ugyancsak szerepe volt az illatszereknek a temetésen. A halottat ilyenkor illatszerrel vegyített vízzel mosták le. 967-ben Szajf-ad-Daula kurd herceget kilencszer mosdatták le: először tiszta vízzel, majd szantálolajjal, darirával, ámbarával, kámforral, rózsavízzel és legvégül kétszer desztillált vízzel.

A sírra való virágültetés nem szokásos – ámbár hetente egy alkalommal a nők elmentek a temetőbe, s vízzel locsolták a hantokat.

A háremben élő nők – ha a vagyonosabb rétegből származó férfi tartásukat megengedhette magának – közös életükhöz szolgáló közös terekben éltek: kertjeikben sétáltak, virágokat ápoltak, ügyelték a házi munkákat és vendégeket fogadtak vagy vendégeskedtek. Vendégváráskor rózsaszirmokkal és jázminokkal hintették tele az egyébként is növény- és virágmintákkal zsúfolt szőnyegeket és a medencék tiszta vizét. Üdvözlésként a megérkezők tenyerébe csöppnyi rózsavízet loccsantottak, amellyel a kenekedés történt, majd belefeledkeztek a társalgásba. Az épületek medencéibe minden fogadónapon illett rózsaszirmokat szórni – bár akkora kertjeik, amelyben vízmedence is volt, bizonyosan csak a főúri környezetben élőknek lehettek. Mindez azt is jelentette, hogy az ilyen épületekben vagy annyi rózsát kellett nevelni, amennyi a háztartás szükségletét kielégítette – vagy kertészetekből kellett beszerezni azokat.

A nagyobb méretű házak kertjeinek elrendezése a kert már leírt szerkezeze szerint alakult. A szimmetria okán mindenből legalább kettőt kellett nevelni – azt a víztükör aztán tovább sokszorozta –, s pázsit és virágágyás váltogatta egymást. A hagymások szalagágyásba voltak ültethető, költemények szavait formázták, mások foltokat alkottak. Változatos rózsákat kísérleteztek ki – általában rafinált kertészeti eljárások uralkodtak, így egy-egy fa többszínű virágot vagy különböző termést is hozott: „Némelyik piros színe oly mély tűzű és bársonyos volt, mintha sötét bársonyból szabdalták volna szirmait, mások különös fényben ragyogtak, egyazon virágon fehér és rózsaszín szirmokat bontottak, megint mások szárán egyetlen túske sem nőtt.”

A 11–12. században a meleg ellen az ismét fölfedezett klimatizáló berendezésekkel védekeztek: egy-egy nemezzel kibélelt szoba falát ólomcsövekből alászivárgó vízzel hűtötték, a szegényebbek az ablakukra feszített anyagot locsolgatták. A vízbe, aki tehetett, illatszert is kevert.

S ámbár a Korán tiltja a bor fogyasztását, az ivást, illetve az ivó embereket a különböző korokban különbözőképpen ítélték meg. Borfogyasztási tilalmat egyik-másik uralkodó időnként elrendelt, de ezt sosem tartották be. Ivászaton virágkoszorúval a fejükön mulatozók is előfordultak, a lakomákat változatos szórakozási formák kísérték.

A konyhaművészet nagy becsben volt, fűszerek tömkelegét, illatosító anyagok garmadáját használták fel – köztük a rózsafa leveleit és a rózsafa magvait, de a csirkepástétom-recepthez is rózsavíz volt szükséges. Rózsából lekvárt is tudtak főzni.

A lakomák végén rózsavízzel kenték meg magukat a rózsaszirmokkal meghintett fogadóterekben ülő vendégek, s a bor- és a kávéivást a fejükön rózsakoszorút viselő pohárnokok vezénylete alatt kezdték meg.

*(Részlet a Terebess Kiadónál 2000-ben megjelent műből,
az Ekszpanzió [2] 2005. július–augusztusi száma folytatásaként)*

Rose Ausländer

Történet

Mikor a nő várta
rózsa hajnalkor
a napot tartotta
tenyerében

Mikor a férfi nem jött
a nő százig számolt
ezerig
végtelenig

Mikor mégis eljött
a nő szobor volt
szeme üres
szája kicsorbított

Szlafkay Attila fordítása

Konczek József

Damó

Mohácson által

mivelhogy Damó ügyekeznek Sárvárba, honnan az új Bibliját elhozni küldetése van Pál úr által

Vagyok én küldve Pál úr által Sárvárba, osztan állok vala a mohácsi mezzőben. Jókor indulván csak két órai lovagollás után mán nagy vízöntéseket kerülvén érkeztem határba. Szolimán Eszéktül Bellyén meg Baranaváron át vüvő utat, mondják, Zegzárdig meg Földvár söt Penteléig javítgattya. Elkerülém, tudván jó mezei utakat is szittyósoknak széliiben. Koradél vót, hogy állottam.

Itten vót csatát nem tuttam, vótam akkor Vittembergába. Szívem méges elkeseredék, mongyák, mely sok magyar feküszik ezekben a mezőkben, virág fölöttük virít. Hogy mindönöket eltemettetett, dicitur, meg akarván előzni fekete franc, pestis kitörésit, meg azt is mondják, hogy mer' hogy kereste magyar kerálunk, Lajos testit az terek. Kit meg nem tanát vót. Csinálla tehát ollan rendet, győzvin magyari seregen, kin magam keserűn elgondolkodtam. Lenne talám inkább vásári összevisszaság, 'sz élnénk mindannyijan. Régen vót mán ez. Tíz évnek előtte, ámde ember úgy van véle, hogy zsarollások, égetések, korbácsollások azóta es népnek saját személes bőrin érezvén, ember szinte mán elfásula. Gongya mindenkinek csak magát menteni. Falubul is sokan, kik vótak jó gyerekcimborájim, jühettek hadba szállani, kik vagyunk. Oszt meghalni. Érettök imádságot elmontam ottan.

De csak vótak összvé meg vissza az én gondolattyaím. Gondúván eztet es, Pál úrnak tiszte mostan mi löhetne? Ki él magyar, aztat lehetőség szerint védje meg, ha magyarok tereket megtámadják mastan, s panasza mennek Jánoshoz Budába, vagy ahul vagyon, hogy a szerződist nem tartja magyar, hát védheti-e Pál úr aztat, ki kockázza életit terek ellen lesve?

Menek Biblija tárgyában Sárvárba, osztán gondolom, mely gyönyörűség léleknek az jó könyv. Mondok, az kell mostan neked, magyar, jó könyv, biblija, imádkozhatnyi, mert mást nem ügön csináhatsz. És gondútam ottan, mohácsi mezőben állva anyámot es, kit indulásom előtte meglátogattam. Ű néze rám. Ki vóna én apám, nem felelli nékőm. Csak szikkadottan es szép orcávol néz éngömet, nem tuttam nem megölelni szegínt.

Mán ezeken gondúkozva vótam egészen éccaka is, mikor indulni készülöttem, mert nékem mondatik, hogy bizonyos Erdősi uram, ki Nádasy nagyúrnan birtoktyán taníttásokat tézen egy oskolában, csináta vóna nékenk az magyari hungarija grammaticát. S ennek kinyomattatása mastan vagyon folamatban, mint Biblijáé es, magyarul. Véllem, hogy ismérem én az Erdősi uramot, kit mondanak Silvester János. Azaz Johann Silvester, natio hungarica, ígyen latinul es monják. Vót ő Vittembergában.

Én emlékezem, hogy sok könyvekkel az hóna alatt mene által korridoron. Ottan úrfijak pipáztak, s valamely mentét vagy ruhát ottan vüttem, kihöl vótam rendelve szóga. Osztan ottan ment el Silvester uram. Azért is vótam izgalmas-ságokban, útra készülvín, hogy ösmerős arcát meglátom. Régen vót, hogy Luther uramnak házában Catharina asszonynál laktunk deákokkal, ki asszon ugyan csodásíta mindönket.

Számoltam, hogy odaút maga eltartana legalább is hét napokig, megszá-mítván, hogy lovamval, kinek neve vagon Fürge, egy napon Mohácsot elérhe-tem vala, majd meg Pécs felé fordólván, vagy Kanisa, avvagy mingyá csak Buda iránában, esetleg Bolatinnak szegletit érintvén, avvagy talám mégés Gesztelre eljutnom es vagon három-négy nap szükség.

Meglehet, hogy Quinque Ecclesijában, ki mondatik Pécsnek es, meg So-pijánának es, kicsint üdözni szándíkom, lehet, hogy fél napot legalább, meg-nézegetni tornyajit. Ha mán van mód rája. Onnant meg Sümegen által is vóna egy erőss lovagollás két napig, hogy menjek Sárvárba. Azért tudom tenni, mer' van mondott üdeje, mikor ottan kellek lenni Sárvárba, Bibliját általvenni, és mérem, hogy üdöbe ez fér.

S akkor, hogy Mohács mellett, első napomnak éccakán lovamot megab-rakótatom vala, holdfény vagon. Írom ezeket a sorokot. Kiköt mán áttírok, nézvín, mik vótak előbben itten írva. Akkor jöttem haza, s útam vót szerencsés, monhatom, terekbe nem ütközvén, ki karavánokvel mastan es vonúgata. Meg még portyázik ám azér, oszt ezt Jánosnak azér nem jelentyi, a beste. Oszt Ba-ranyaváron, hejába, hogy út elmén, cölöpvárunkbe azér bé nem jut, s kerüllí el. Mert vagon ottan a védelmünk nékenk. S gyakran Pál úr is vagon cölöpvárban látogatni. Hallám aztán, hogy itten, Zala felé eső majorságokbul is magyar kis ügyes csapatok karavánokot annál többszer jól megzavargyák, zsákmánt is jól szerezvín.

Hát az vót azér mégés egy jó nap, mikor vótam, s istennek hála. Feküttem földre, Fürge kantárgya meg földig eresztve vót a kezembe.

Allahnak vitéze

ki Damóbul iszonyatos dógokat vált ki, látván annak tökéletes képességit

Mely dógokot végiggondúlok én, jámbor Damó...? Monhatom, láttam aztat es, hogy harcul terek lovasvitéz. Elbújtam vót, mer' nem tuttam tenni mást, mint kifizyelni módját ő harcuknak.

Húsban merül meg a villámló mozdulat, s mán nem is csavar a pengén, mikor gerincig ütődött, s hirtelen kisikkanik, gyorsan löki el az emberbelsőnek mocskát, még vér se éri, marad szinte szárazon.

Jön másíku. Ez nagy nyeles botot forgat, végín láncon szögekkel kirakott koloncot készít terek lovasra, ha ez karjára csavarodnék, vagy csak érinti ötet testiben, lovárul vagy lerántja, vagy penig bizon hogy erővel nagyon megsebezi. Terek tehát lovát kicsit visszafogja, s kivárja, míg a dühvel hadonászó mienk ka-tona két iránba is zúgó sündiszno-tüske szerszámja vagon a lendületnek szélső helyzetiben, s mastan csak pissenéssel szökkeni indított lován ugrat előre, s döfi

nyakon. Az meg lehullik. Istenünkhöz lelke fölszáll. Méges Allah! Allah! hangozik. Ugratásnak hatásával harmadikunkot elsodorgya, utána lévőnek meg fejít röpíti, merhogy oldalrul kaszabolló suhéntással tudta tenni. Terekek kardjukot selemzsinóron csuklójikra erősítettik, valamely lábszárcsontbul csinát nyelet karnak hajlattyába illesztik, s bizon hogy illenkor nem markolják meg nyelit, hanem ujjjaikat pengén lecsúsztatván vércsatorna mentén finoman, mint vesszöt fogják, s ezen támaszték a pengének szabad mozgatóást engedélez minden irányokba, akár szúrásra, akár karcolló gyors metszésre, főleg nyakon, de lónak nyergiben mélyen lehajolva még alullról is hasnak fölhasítottását teszi lehetővé. Ezen kardjok vagyon csak borotvánál élesebb hancsárféle eszköz, esmég van nékijek ollan kardjok, melynek csúcsa éle megvastagszik, ütven véle mint fejsze, súllyal üt.

S figyelem, hogy láthatólag mintha előre végiggondúlnák gyalogok hatás-talanítottásának menetit, mozdulataik pontossak és gyorsak. Szüvemet facsarja ezen iszonyatos tökéletesség. Mit ök bégyakorolva végiggondúlnak, én látom, s így én is végiggondúlom, fejemben sebessen forogván képzetek, hogy ezzel megbírni miként vóna leheccség. Mer' nemcsak gyorsaságon múlik ezen dolog, látható. Hanem figyelemnek tejjes odairányítottásán.

Való, hogy magyarázat vagyon egyrésztül abbul is, hogy lovas nagyobb lendületbül jön, tehát talpasokra, így-úgy fölszerelt s még gebelovakon hujjogató huszárainkra is majdnem jobban megvan a fölény. De kivált azér' mer' talpasajink, ha áttörnek, már az első terekek hulltán lebuknak utánok a földre, zsebejiket kutattyák, még csuklókat es gyorsan leszabnak, osztán csak az biztos, ami ékszer, tallér, aranpereg már saját zsebedben vagy tarisznyádban vagyon. Tehát mingyárt fosztogatnak, s a harcnak erős lökete így máris lelassul. S lehajoló csakhamar kiegyenesedik ismét, mikor terek suhintja, Istenem! Istenem! Elsőhajtani se marad üdeje, s csuklik összvé térgyeiben, nyakábul vér buzogván. S mely keserv dolog eztet áttekinteni! Hogy mink vagyunk illen rongyosak, éhessek, sóvárgók valamit es megragadni hamarosan, egyénileg való kívánatok így szétzilálják vala erőnköt. Hát, igaz, hogy mikor vót eset, elülmenők visszaszorították terek lovasokat, kik gyalogok lemarattak, dúsan megszüretelik vala hullamezzön magukat.

S mivel miü vezérenk próbáta harc után minden tarisnyák kiürítettésivel hasznokat újra valólag szétosztani, lett nagy ordétozás. Botoztattya öket, akkor meg elszöknek innét.

Vezér ha nehéz vasasokat törökre indított, elsöpörnek azok mindeneket, szinte hogy fölszántják a földet. Ellenök semmi meg nem áll. Harcnak menetit végleg mündüg öt tuggyák javunkra döntenyi, de nékik kell füzetni ám bizon vastag egy zsoldot. Ök páncélokban jönnek, s ha álgyukot terek idejiben rájok nem irányozhattya, mint nagy söprû, rendet csinýának. S láttam még aztat is, hogy nehéz vasas mikor rétbenn megsüllyed lovon, már meg semmit tenni nem tud. Mikor van minden kavardullásban, terek tűzerek igön bombáznak, álgyuk is előrenyomúnak, s van mán csak az üldözés, hajsza, ki meddig bírgya.

S látom, melly fűrgék és kecsessek vattok ti, Allahnak vitézeji szép ruhájitokban, finom lovajitokon, professzió szerént való ölésejitekben ollan tökéletessek, hogy lelkennek fekete görcsülettye se földözheti le aztat.

Tristan Tzara

Kétségek

Kivettem a régi álmot a dobozból mint ahogy te egy kalapot
Mikor főzöl a sokgombos ruhádban
Amint előhúzod a füles nyulakat
Mikor visszatérsz a vadászatról

Amint kiválasztod a virágokat a gazok közül
És a barátot az udvaroncok táborából

Nézd mi történt velem
Mikor lassan leszállt az est akár egy bogár
Sokak gyógyírjára, s lelkemben versek gyulladnak
Lepihentem. Az álom kétségekkel határolt kert
Nem tudom, mi igaz s mi nem az
Úgy véled, tolvaj s lepuffantod
És végül elárulják, egy katona volt

S velem épp így történt
Ezért hívtalak, hogy elmondd – hibátlanul
Mi igaz – s mi nem

Szlafkay Attila fordítása

MIK SEITZ
OLIVIA CSORBA

Varga Klára
Lélegezz

Az emberisten arca elfeketült
Fölvavart vizeiben fürdette
s most csupa kelés.
Meváltásfélével házalt
de nem jutott többre:
fölébed keveredett
kezére kerített
s most bízvást fejedre olvashatja –
tulajdon bűneit.

Sokfele jár
majd mindenütt ott van
de nem mondja ki sehol
igazi nevedet.
rózsáidét sem.
pedig még tudja.

Beleremegsz
hogy minden fűszál
ellene nő a kertedben
ha tétlen álldogálsz is
ha mindennek háttal állsz is
ha akaratom sincsen.

Kitérített folyó száraz medrében téblábolsz
néhanap siratod magad
ő zárta a törvényt
s most rád mutogat
Mert neki kell még ez is
mert neki fáj ez is
mert az ő vonalkódolt szíve jobban tudja
mint te
hogy a világ meg az ember
ilyen meg olyan
S mi mivégre van
vagy inkább nincs

ne törd a fejed
elégtételen
se azon
mit tehetnél
hogy neki jó legyen
hogy békeség legyen

ne árts magadnak

lélegezz

ha csak mint tolvaj
lopakszik is hozzád
olykor
a részekben lobbanó kegyelem

GRAFIKA:

Cs. NAGY BALÁZS

„99 CsNB 4”

Ladik Katalin

A távozásról

Gyékyenesnél találkoztam újra az őrangyalommal. A kilencvenes évek közepén, a magyar–horvát vasúti határátjárónál, a horvát tengerpartra induló nemzetközi vonatra akartam felszállni. Az esti szürkület hűvös nyálkájától kábultan vonszoltam magam után két nehéz bőröndömet. Négy sín páron kellett átcipelnem terheimet. Valami távoli kiáltás a síneken ért utol: hé! hé! Nem jutott el a tudatomig, hogy ez nekem szól. Egy fél fejmozdulat oldalra: mintegy harminc centiméterre a fejemtől, hangtalanul tolatott hátrafelé egy tehervonat. Egy lépés mentett meg. Őrangyalom most sem engedett eltávozni. Ezúttal egy lépés előnyt adott nekem.

Nem véletlenül jutnak eszembe József Attila sorai minden alkalommal Balatonszárszó vasúti sínjein, valahányszor átrobog rajtuk a Budapest–Zágráb–Split között közlekedő vonat. József Attila Balatonszárszón, egy tehervonattal összeölkezve távozott el. A síneken üszkös szürkület hajolt le hozzá, kiszürcsölte szeméből a fényt.

Eltávozott szereteteim listája egyre bővül. Sokan búcsú nélkül, hirtelen távoztak. Másoknak megadatott a búcsú lehetősége.

Nem voltam anyám mellett, hogy elbúcsúzhasson tőlem. Ezt nem bocsátom meg magamnak. Hideg kórházi lepedők dörzsölték ki szeméből a búcsú fájdalomt.

Apám vérében hosszan tartó láz-virágzás. Fortyogó sebei a falakon, tüzes vaskerítés a rám zuhanó égbolton. Apám tüdővíze ellepte a szobát. A bútorok fuldokló halálhörgése azóta elkísér.

Hathetes csecsemő unokám fürdetés közben, édesanyja karjai közül röppent el hirtelen.

Halász Péter színész, rendező még életében, látványosan költözött be korporsójába. Megrendezte önnön halotti búcsúztatását. Meghallgatta, végignézte,

hogyan búcsúztatják azok, akik szerették, és azok is, akik nem. Látványos és borzongtató volt a távozása.

Bohár András, filozófus, esztéta, művész, fiatalon és döbbenetes hirtelenséggel, ám méltósággal és csendben távozott. Utolsó telefonbeszélgetésünk-kor hangja eufórikus hangulatról, örömről tanúskodott. Köszönetet mondott mindenért. Nem értettem. Szavai mosolyt hagytak ajkaimon. Csak ő tudta akkor: ez a búcsú. Így is el lehet távozni. Búcsúajándékként mosolyt fakasztani azok szívében, akik szintén a távozásra készülődnek.

Ha minden távozás valójában megérkezés, akkor érkezésünket ott, a vágányok túloldalán, sok szeretett emlék-lény várja. Valóságosabban, mint a sínek innenső oldalán levők. És én hálás vagyok a vágányok mindkét oldalán rám várakozóknak. Különösképpen őrangyalomnak, aki a vágányokig elkísér.

Mi Plótinosz álma?

Szőrös fal – a tér-idő kontinuum felfüggesztése.
Csábítás – metafizikai költészet. Kába, hajló lovacsák.
Milyen vércsoportúak a költők? Magyarországon kevesen tudják.
Halál utáni költészet: mag – héj nélkül,
héj – mag nélkül.
A tér nélküli időben – porosan, pontosan délben.
Zuhanás.

Újra egybelátjuk testünket a kútban,
mielőtt a gyönyör kedvéért
széthasítottuk magunkat a múlt időben.

Mi a zuhogás, ha fájdalom

A vonat jó:
egy évig fába nő,
nem ír verset.

A köröm fekete,
beletörik az égbe,
nem ír verset.

A tenger jó:
szigetet horgol,
nem ír verset.

A fájdalom
nem ír vonatot, fát,
fekete körmöt, betört eget,
tengert, szigetet,
csak zuhogást.

Elment balra, megállt és visszajött

Mindkét testvér pontosan ugyanazt énekelte,
amikor hirtelen felhasadt az ég:
az, aki a Földön maradt egy hullámzó, vörös függöny
sebeivel, harminchárom évvel lett öregebb;
a másik egy mély, éneklő sebet villantott elő,
egy ijedten pulzáló hasadékot, mely végső megdöbbenéssel
lezárta szemének belső, körkörös horizontját.

Üvegvacsora

Medréből ájultan kihajolt.
A fény fájdalmas hullámaira,
az őszülő vízre horgolta az írást.
Fényjelek víztükörben:
– Felélted kiszabott időd.
Üzent az éhező.

Fűhárfa

Örök mormolás árad megszakíthatatlanul,
az egyetlen ige, remegő buborék.
Membrán univerzum.

Szakadék

A fény hálójába fogott.
Ráncos membránok ringatnak a kozmikus fűrészpörban.
El is tűnhetek? El soha.
Ezt látnod kell: nem a folyó az, ami folyik,
a híd úszik a zúgó vízen. Ez a Független Keletkezés.
Az univerzumok tajtékot vetnek ütközéskor.
Alattad a dübörgő égi hullámverés.

A kör behorpad

Egyedül jöttem, egyedül távozom.
Mutatom az utat, amely nem érkezés, nem távozás.

Belém álmodtalak

Amikor gondoltalak, hiába néztelek.
Kemény a lelkem, hozzád sötétedett.

Láttad a halálodat?

Az újaknak azt mondják: ez gyógyáalom.
Érzed a puha csontok hűvös rózsakoszorúját,
amikor padokat mosnak benned.
A hús sárrá terül, a hó eltűnik arcodról,
és egyre több fény szivárog testedbe.

Az újaknak azt mondják: ez a ködszekrény.
Még érzed a szél és a fa pulzusát
mielőtt hó lennél, padon álmodó.
A sár hússá dagad, arcod szétolvad a ködben,
és egyre több tested szivárog a fénybe.

Forgács Miklós

Álomhalál

Miért jut eszébe az embernek a halottak napja közeledtével egyre gyakrabban az idei Ekszpanzió kortárművészeti fesztivál Álom tematikájú eseménysorozata?

Minden álom halál, hiszen játékosan fenyeget meg egy másik valósággal. Minden álom rosszul temetett halottak szellemjárása. De lehet, hogy az ember húsromlása csak túl színes árnyjáték, és a halál az életerő megtermékenyülése. Szárba szökken az időben megérett halál. S az idő a vég álarca. Halottak álmait magoljuk, mert azt hisszük, kovácsolhatunk szellemi vértet az elmúlás ellen. Álmok halottait ünnepeljük, mert azt hisszük, az örökkévalóságba is indít járatot a Kreatív Halálturisztika. Minden élet a halálba botolva mozdul, nem lép, csak bicsaklik, csuklik, roppan, tekeredik, hurkolódik. Minden élet az emlékek rabja, s minden emlék a kis és nagy halálok incselkedő gőze. Van, aki tudatosítja, hogy mindenki az ember életátersztő képességeit vizsgálja, míg létezik. Van, aki tudatosítja, hogy mindenki az ember halálátersztő képességeit vizsgálja, míg halott. De minden életbe halál is szivárog, s minden halál életben marad. Az álmok keserű mérgek, veszélyesen táplálnak ellenőrizhetetlen állításokkal. A halottak gondoskodók: becézve pelenkáznak puha kétségbeesésbe.

Bohár András filozófus, esztéta, vizuális művész, metafizikus és nagyon is fizikus élvezethalmozó, az Ekszpanzió kortárművészeti fesztivál állandó résztvevője idén február 24-én végleg elvégezte „a tér-idő kontinuum felfüggesztését”. Belefeszült a teremtésbe, mozdulatlan dermedéssé kényszerítette egy pillanatra a múltó időt – és vizuális emlékként folytatta létezését. Bohár András negyvenöt évesen meghalt. Visszakéredzkedett emblematikus gondolkodójának, Plóti-nosznak örök Egyébe: a Jóba. Gondosan nyűtte ő a neki adatott testet végső elméletékké. Bohár András értette a rendszerben gondolkodás szigorát, és úgy vette komolyan, hogy ösztöneibe építette. A legszikárabb fogalmi terepek is csapongó zsigeri kalandok színhelyévé váltak. A megnevezés sivatagai helyett a rátapintás dzsungleiben kószált nyughatatlanul filozófusunk. Hirtelen halála érthetetlenül, és talán akarata ellenére, de mégis vele történt. Ez a halál egy nehezen értelmezhető Bohár András-mozdulat volt, ez az elmúlás a legmeg-

hökkentőbb Bohár-gondolat lett. Halála „a valóság nem létező tartományainak megnevezése”, temetése „a világ-idő szuverén kezdete”. Mind-mind olyan magánügy, mely már örökké másokra tartozik.

A Nógrád megyei Terényben megrendezett Álom tematikájú Ekspanzió fesztivál, mely az *In memoriam Bohár András* alcímet kapta, barátságosan könyörtelen elidőzés volt élet-halál határterepén. Álom volt, mert nevet kell adni a tehetetlen elbizonytalanodásra nyelvet öltő állapotnak. Emlékezés volt, mert senki sem felejt olyan gyorsan és hatékonyan, mint szeretne. Halál volt, mert a fölismerhetetlen közelében édes a borzadás. A cél: kijelölni a határokat, meghúzni a vonalakat, hogy át lehessen őket hágni, hogy túl lehessen rajtuk lépni, de az utazó végül – kifulladás és kicsit zavartan, maga előtt is rejtve a megismert titkokat – visszatér. Nincs más rejtély, csak az én titka, nincs más színhely, csak a másik oldal. Milyen annak arckifejezése, aki álomra ébred? Van ereje bárkinek is megmerítkezni az álom halál marta sebéből előbuggyanó nedvekben, belenézni a résből előbugyogó feneketlen sötétbe? Ki meri megálmoldni a maga próbahalálát, s ki meri kirángatni magából a rettegést?

Atlan az átkelés, mert nem a szemnek történik, hanem a pórusoknak, a lélek-rezdülésnek.

Az *Átkelés* című performansz egy vizesárok túlpártján zajlott, a másik parton éjfélkor sejlett fel a ki tudja hová vezető kapu, a felfoghatatlan bejárat, az értelembe ütött rés. Herendi Péter foto- és elektrográfus falra vetített képén nehezen kivehető sötétlett egy barlangnyílás, egy szabálytalan ajtó, a kint és a bent biztonságos rendjét összezavaró repedés. S színre lépett a metacirkusz térerőművésze, Béki István mint passzív, de hivalkodón létező mester, akinek cselekvése a folyamatoknak való kiszolgáltatottság, a tér-idő gyűrődések magába gyűjtése és elszenvedése, valamint a létmanézs árnysegéde, k. kabai lóránt mint aktív, de arctalan famulus, akinek jelenléte a folyamatok megtestesítése, a pillanat kihasználása és anyaggá alakítása. Béki belelángolódik az univerzumba, és k.kabai élesztővel keni be a mester testét. És mozdulatlanul, észrevehetetlenül megkezdődik az át-kelés. Nem születés és nem halál, nem kezdet és nem vég, nem felbukkanás és nem elmúlás, hanem az át-kelés. Tűz, víz, kovász. Embertészta,

létkenyér. Az anyaméh és a sírgödör egzisztenciális kemence. A végtelenségig bontható az átmenetek sora, minden pillanat elhagyás és rögzítés, önmagunk örök időbbe karcolása és egy másmagunk bizonytalanba ragadása, elvesztés és rálelés, képlékenység és rend. Béki át-kelt a megragadhatatlanba, a mindig az ember körül ólálkodó, de alig tetten érhető megvilágosodás tartományába. Ki-ke, fel-ke, el-ke, meg-ke, át-ke. És a legszebb, legdühítőbb, legizgatóbb és legelkeserítőbb, hogy a lényegből semmi nem látható. Áll egy férfi, testét befedi a változás ígéretének lassan kérgesedő masszája, új bőr varasodik régi magára, lángok csapnak fel, kisüti a vágy a megújulás kenyerét, s kész, meg lehet mosakodni. Élesztő-évődés az egész. Vagány magánycirkusz.

Az álom és a halál megtisztulás. Megszépülés és elcsúfulás. Önkéntes kivetkezés és kelletlen vedlés. Tanulás és felejtés. Vállalás és megtagadás. Burkok szakadnak, burkok kanyarulnak. Arcok megkövesednek és szertefoszlanak. Aki megtisztulni vágyik, takarítani kezd. Portörlesztés, pókhálózás, söprés, felmosás. Aki megtisztulni vágyik, tisztítótüzet éleszt. Fellobbantja a mindent felperzselő lángot. Megtisztulni annyit tesz, mint visszateretni egy rég elveszett állapothoz. Lehántani a szennyes rétegeket, megszabadulni a lerakódott kosztól. Megtisztulni annyit tesz: észrevenni az átalakulást, észrevenni az idegen anyag galád otthonosságát. Sokáig jólesik nem látszani, még tovább jólesik nem látni. A kint már belepi a bentet. Lefekvés előtt megmosakszunk. Korporsóba fektetés előtt megmosdatnak.

Dénes Imre *Álarcok* című performanszában lángoltak a partvisok, és tűzben mosdatta meg arcát az önnön szépségébe csömörlött Nárcisz. Még él, de már csak emlékmű. Ragyogó üresség helyettesíti a létezést. S az üresség több rétegben szorítja az én korccsá sorvadt maradékát. A semmi mindig szebb a tartalomnál, az üresség mindig kényelmesebb a zsúfoltságnál. Áttekinthetőnek, késznek tűnik a kirámolt terep. A takarítás, vetkőzés, a megtisztulás önnyezés. Lehet, hogy az egyetlen valóságos arc a halotti maszk? Lehet, hogy a halotti maszk az utolsó, legtökéletesebb hazugság? Talán takarítónak születik az ember, bádoggödörrel, partvisokkal vajúdják a világra, s amíg lehet, óvatosan tisztogatja magát és életterét. De előbb-utóbb kiderül, csak szétkeni a halmozódó mocskot, csak maszátol ügyetlenül hadonászva. Dénes Imre alufólia-darabokká dermeszti a vízfelszínt, és gondosan elkészíti arcának pillanatnyi lenyomatát, a víz lemossa egy-egy álarcát, de minden lehántott pofa megmarad, önálló életet élve. A tisztítóeszközök is szennyesek, ezért azokat is meg kell tisztítani: lángoljanak a partvisok! S végül a csillogó maszkokat is emésze tűz. De nem más ez a lángolás,

mint tisztító fürdő, én-nagytakarítás, léleksikálás. Nárcisz kényezteti magát a víztükör-keretté változó vödör széléhez simítva arcát, hálás a gyönyörködtető képért, de a kétely mégis újabb és újabb maszkokat gyártat vele. Túl szép, túl halott, túl tökéletes, túl üres. Lisztet szór szét, kijelölve a takarítás territóriumát. Lisztet, mert hiszen igazi köztes állapot a liszt: már nem gabona és még nem tészta. Újra megteszi a körívet, belefekszik, feláll, újra belefekszik, mintha fel akarná tisztogatni az utat, mintha ő maga akarna a tér körvonalává válni. Lehántott arcaiból épített hajóflottilláját vízre bocsátja. Az emlékek lángra lobbannak, kicsapnak az egy tekintetté összeránduló pillantásokból, s az örök újrakezdésre áhító ember maradék arcát a tűzben mossa meg.

Az álom és a halál birodalom. Bejárhatatlan és feltérképezhetetlen. Őszabályokba ágyazott és minden pillanatban változó. A szerves és a szervetlen létezés különös szövedéke adja ebben a birodalomban a létezés anyagát, nem emberek, nem állatok, nem növények, nem tárgyak népesítik be ezt a világot, hanem lények. A lény természeti jelenség, a természet pedig ezernyi én. Lény a talaj a láb alatt, és a lény emeli lábát, hogy haladjon. Lény beszél falomb-susogással, és lény hegyezi értetlenül fülét. Lény adja testét a veszélynek, és a lény tépi ki magát a láthatatlan ölelésből. Lény az úr – és lény a népe. Lénybe vágja ösvényét a helyét kereső lény.

Kovács István cserhátszentiváni *Oberon* performansza az érthetetlen életet és a megnyugtató halált faggatja. Az embert egy fa termi, egy bokor virágozza, egy bozontos szőrű állat elli, egy sziklából hasad le. Az ember beleterem minden élő szétbogozhatatlan közösségébe, s bogozni kezdi, nincsen saját útja, más utakat próbál végigjárni. Teste avarbarna, agyagvörös, fakéregrőt, iszapsárga. Növényként létezik, mozdulatlanul, de reszket az egy helyben feszülésben, mert egész testtel lélegezni rohanásnál is nehezebb. Csúszómászóként nem szakad el a földtől, de műanyag nyálka csak az útja. A hús kiszakadása a természetből nem könnyű. Kövek nehezítik a testet, húzzák le, súlyuk biztonság, létük biztos hovatarozás. De a test repülni vágyik, megint összekutyulja a létnek ebben a birodalomban szorosán összetapadó formáit: szárnyat teremt csalánból, s nem szakad el a földtől, hanem szárnyával korbácsolja a testet. A természetet furcsán uraló király egy mélyben csörgedező patak partján szolongatja magát tévedésein keresztül. Minden magára találás árulás, minden eszmélés veszteség. A birodalmat rombolva csupaszodik énné az élet. Az uralkodó végül elárulva fosztatik meg az őt termő világtól. A patakon átgázolva – akárha a Styxen átladikozva – egy másik birodalom kezdődik. Kiszakadnak a testből a kollektív emlékezet kódjelei – a mindenre emlékező, minden idő anyagba fordító kövek. Az indák, gyökerek, levélerezet, állatok inai mind letekerednek a koponyáról, s az agytekervények burjánzása takarja el még jobban az egyre sötétebb, egyre távolibb birodalmat. A szív helyén eddig madár verdesett, most – búcsúzva a rengetegtől – előbukkan a mellkas fölül a halott madár. A patak kövein hamu feketéllett. Ki tudja, milyen életek hasadnak ki majd ezekből a kövekből. Oberon, a törpekirály magát fogalmazva fosztja meg magát a világtól, magára marad, és idegenként tűnik el a bozótban. Csak ember, egy vándor, egy megcsócsált, kiköpött falat. Végül nem marad más, mint – Németh Péter Mikola szavával élve – a visszasejtesítés.

(Magyar Szó, 2006 Mindenszentek napja)

Tózsér Árpád

Szentivánéji álom

Felolvasok négy szöveget, a négyből három szó szerinti idézet Shakespeare *Szentivánéji álom* című művéből, a hasonló című negyedik saját szerény személyemtől való, de a motívumainál, ihletésénél fogva az is erősen kötődik Shakespeare nevezett drámájához.

Oberon és Titánia

OBERON

Van egy kies part, hol kakukfű nő,
Hol dús virányt rukerc s ibolya sző,
Fölötte sűrű loncból mennezet,
Vadrózsa, gyöngé jázmin fog kezét:
Ringatva ott szunnyad táncsal, zenével
Titánia egy kissé minden éjjel;
Ott vedli tarka bőrét a kígyó,
Mely gúnya éppen a tündérre jó:
Én ott szemére hintem a levét
S betölti szívét ocsmány képzelet.

A liget más részén. Titánia Zubollyal

TITÁNIA

Aludj hát, én meg karjaimba fonlak.
Tündérim, el, el mind! ki merre lát.
Ekkép szövődik a lonc, a folyondár
Gyöngéden össze; így gyűrűzi a
Szil kérges ujjait a nő-borostyán.
Ó, hogy szeretlek! ó, hogy olvadok!

Pyramus, Thisbe és a fal

PYRAMUS

Ó, mogorva gyász éj! hogy feketébb sincsen!
Ó, éj, ki mindig vagy, mikor nappal nincsen!
Ó, éj, iszonyú éj! Ó, ja-ja-jaj! Héj, be
Félek, hogy Thisbének nem jutok eszébe! –
És te, ó, fal! ó, fal! Drága, kedves válasz!
Mely az ő telekjök s a mienk közt állasz;

Ó, fal! ó, te kedves, mindennél drágább fal!
Mutass egy repedést, hogy pislantok által.

A fal kiterjeszti az ujjait.

Köszönöm! Jupiter áldjon, fal barátom!
Hah de ni, mit látok? Thisbémet nem látom!
Minő hangot látok! hadd pislogok is be:
Nem hallom-e ott meg Thisbe arcát. – Thisbe!
Cofalus Procrushoz nem olyan hű, mint én.«

THISBE

Mint Cofalus Procrust, úgy szeretlek szintén.«

PYRAMUS

Ó, hát adj egy csókot ezen a rossz falon!«

THISBE

De nem éri ajkad, csak a meszet nyalom.«

Oberon és Puck

PUCK

Uram, siessünk; ím gyorsan szegik
Az éj sárkányi a föld fellegit;
Ím Aurora követje már közelget,
Fényes világa minden kósza lelket
A cinterembe űz; s a kárhozottak
Kik általút- s folyamsírban nyugodtak,
Mind féregágyba visszamentenek,
Hogy a napfény ne lássa szégyenek,
Mely napvilágról önkint számüzé
S örökre az éj árnyai közé.

OBERON

De mi nemesb szellemek vagyunk,
Mert én a hajnal kedvesével is
Gyakran vadászva járom a pagonyt,
Míg napkelet kapúja lángot ont,
S tengerre tárva ékes szárnyait,
Arannyá festi zöld hullámaid.
Te mindazáltal ne időzz, siess,
Hogy virradatra készen itt lehess. (El.)

Zuboly epilógusa

Hajh, szemérmetlenül szeret a nap,
vágja földre sok tüzes vesszejét,
tárulnak pínéák rőt szirmai,
gyújtja a föld ölét az égi tűz.

A nap szeret, én nem szerethetek,
elém fal mered, s nemcsak képletes,
valós biz az, kőből, mészből való,
úgy hívják, hogy kor, öregség, idő!

Ó, hol vagy szilaj szám, a nevetés
hol van rólad, ó, hol a buja kék?
Hol van ifjuságom zöld lugosa,
lányok nyíló húsa, a klitorisz

piros bogyója, az égő bokor,
melyből nem kimered, hanem bele –
ujjom, hol vagy?, ó, horgas isten-ujj!
Vén számarfőt tett rám Puck, a gonosz,

s hiába ugrál át Titánia,
mutatva sejtelmes lábaközét,
bennem már nem gyújt tüzet Szent Iván!
Pedig micsoda csődör voltam én,

mi szép Pyram – bírtam Thisbém kecsét,
írás van róla s királyi peccsét.
De lehet, hogy mint Hermia csecsét
Lisander, nagyítom a nők becsét.

Új álmot kén írni, új darabot,
melyben én örök Pyramus vagyok,
s nem gúnyolnak ki a jury-tagok:
nem jó résbe teszek tagot, ragot.

Kiszáradt a tinta, holt a papír,
ligetében nincs nimfa, nincs szatír,
testem ír már darabot, s búsat ír:
Hol van mohó ajkam, s róla a pír?

Elhagytak végleg az ifjú kecsék,
sárga fogaim közt i-á recseg,
könnyes-vén szemem lepik a legyek –
Egy kis bükkönyt még, urak, s már megyek!

Eddig a versszövegek, s most engedjék meg, hogy rövid kommentárt fűzzek az elhangzottakhoz.

Petőfi írta Shakespeare-ről, 1847-ben, miután a Nemzeti Színházban megtekintette Egressy Gábor jutulomjátékát, a *III. Richárdot*: „*Shakespeare! változzék e név hegyyé s magasabb lesz a Himalájánál, változzék e név tengerré, s mélyebb, szélesebb lesz az Atlanti óceánnál, változzék e név csillaggá, s ragyogóbb lesz a napnál... Shakespeare egymaga fele a teremtésnek.*” Mi ma már nyugodtan leírhatjuk, amit Petőfi másfél századdal ezelőtt talán még nem mert leírni: Shakespeare maga az egész teremtés. Valahogy úgy, mint a Biblia: ha állításait nem szó szerint, hanem jelképesen értjük, akkor a shakespeare-i életmű olyan sajátos univerzum, amelyben együtt van az Emberi Mindenség, a Minden, s a Mindennek az ellentéte is.

Erre a shakespeare-i dialektikára két bizonyító példát szeretnék itt felhozni. Első a *Troilus és Cressida*, a második a *Szentivánéji álom*. Az elsőben az emberiség a Shakespeare-életmű minden nemes eszméjét elárulja, a másodikban, illetve annak Lisander és Thisbe-betétében a szerző megírja saját legnagyobb szerelmi drámájának, a *Romeo és Júliának* az antitézisét, paródiáját. (Ebből a betétből hallottak egy részletet a *Pyramus, Thisbe és a fal* című felolvasásomban.)

S mivel itt ma nekünk elsősorban a *Szentivánéji álom*ról stílusos beszélünk, szóljunk róla hosszabban.

Ez a mű a maga módján maga is univerzum: a szerelem világegyeteme. Mégpedig olyanféleképpen, hogy egy időben van benne jelen a szerelem több-fajta megjelenítése és megítélése.

A címe arra a néphitre utal, amely szerint Szent Iván éjszakája, azaz június 24-e, a nyári napforduló a régi angoloknál vidám ünnepi alkalom volt (s tegyük hozzá: a közép-európai népeknél is, hisz például mi is Szent Ivánt ünnepeljük ma itt). Az angolok Shakespeare idejében úgy tartották, hogy a tündérek ezen az éjszakán különös előszeretettel tréfálják meg az embereket, főleg a fiatal szerelmeseket. A tündéreknek ezt a szentivánéji pajkoskodását látjuk a Shakespeare-vígjátéokban: minden, ami bonyodalmas, a józan nappali élettől eltér, az éjszaka, mintegy a fiatalok, illetve Zuboly álmában történik meg.

S itt mindjárt két ellentmondásra is felfigyelhetünk.

Az első: az ókorban és a középkorban a szerelem történéseinek az irányítása még az istenek kompetenciája volt, ebben a Shakespeare-darabban az istenek tündéreké szelődülnek. A második: a más darabjaiban nyers erotikájáról és csaknem vulgáris szerelmi szókincséről ismert drámaíró itt meglepően szemérmes: a szerelem műveletei, aktusai egy időben folynak a természetben és az emberek és tündérek világában, de a színpadon, illetve a dialógusokban csak a természet „szerelme”, termékenysége jelenítődik meg, a szerelem másik két síkja pusztán sejtetésként kap hangot. (Erre volt példa az *Oberon és Titánia* cím alatt felolvasott részlet.)

Meg kell itt jegyeznünk azt is, hogy az újabb időkben szentivánéji, korábban, az antik időkben dionüszoszi vagy bakkhoszi ünnepségek sokszor valószínűségi bachanáliák voltak, még a mi néprajzaink is feljegyzik, hogy például a szlovák északon ezek az ünnepségek általában kifejezett promiszkuitásba torkolltak. (Emlékezzünk Závada Pál *Jadviga párnájára*: az ún. legényhívogató

nyers erotikája, meztelenkedései ott is valami hasonlót sejtetnek.) Shakespeare Szentivánéje nem azért „szemeremes”, merthogy a szerzője szemérmes lett volna, erről, más drámái tanúsága szerint, szó sincs: ő itt egyrészt a szerelem vastkos testiségével, naturalizmusával szemben feltehetően éppen e emberi kapcsolat „tündéri” szféráit, a költészettel összevethető légi és égi tulajdonságait akarta működtetni, másrészt belejátszottak a képbe már a korai barokk törekvések is, amelyek során a szerelem egyre inkább a lélek fényűzésének, a színpadon díszletjellegűnek, operaszerűnek mutatkozott.

A nappal és éjszaka, általánosabban fogalmazva a tűz (mint a nap jelképe) és a sötétség (mint a zavar, káosz, közvetve a szerelem kiszámíthatatlansága, rejtelmessége) ellentétére utal az *Oberon és Puck* cím alatt felolvasott Shakespeare-szöveg. A szerelem ebben a vonatkozásban egyszerre része és valamiféle külső kiterjedése a természetnek, teremtő káosz, amelyet vissza kell vezetni az ébrenlét országába, energiáit vissza kell forgatni a nappal józan világába, diszharmonia, amelyet Theseus, Athén uralkodója, a természet bonyolult viszonyrendszerének képviselője harmóniára vált.

S végül hadd mondjak valamit az én szövegem, a *Zuboly epilógusa* című versem háttéréről, hogy úgy mondjam: shakespeare-i referenciáiról.

A Shakespeare-irodalom közhelye, hogy a drámaíró a művei gondolati mélysége ellenére sem volt filozófus: ő nem fogalmakban, hanem képekben gondolkodott. Talán éppen ezért van az univerzumának egyfajta természetes dialektikája. Nem ismerhette a jó fél századdal később születő Vicót, de mintha Vico istenei, hősei és emberei kavarnának, váltogatnák egymást a műveiben. Közös e figurákban, hogy a szerelem mint afféle reneszánsz *élan vital* mindnyájuk történetének szervező ereje. Shakespeare-nek tulajdonképpen nincsenek kiszáradt, öreg figurái, hősei. Illetve az egy, a monumentális Lear is annyira monumentális, aggságában is robusztus, energikus, hogy inkább a hősök közé sorolnánk, mintsem azok közé az elesett lények, embervázak közé, akikről Schopenhauer azt írja, hogy „az élet olyan komédia, amelyet emberek kezdtek el, aztán emberi ruhába öltöztetett automaták játszanak végig”.

A *Zuboly epilógusa* Vico fejlődésszakaszait megtoldja az öreg ember, az emberi ruhába öltözött gép szakaszával, Shakespeare figuráinak galériáját pedig a szerelemre emlékező aggastyán figurájával. Amely gép és aggastyán természetesen a költői képzelet szülötte, s távolról sem azonos magával a költővel.

Köszönöm a figyelmet.

Miklóssy Endre

A falanszter és az eszkimók között

Az ember tragédiájának az a jelenete, ami a kiinduló alapunk az elmélkedéshez, az űrben játszódik. Csakhogy ez a szó pontatlan és csak félreértéseket eredményezhet. „ŰR”, mint a nem létezésnek, az ürességnek a szinonimája, önellentmondó fogalom. Maga Szabó Lajos például a Teremtés művén tűnődve, azt nem a valaminek a semmiből való létrehozásaképpen, hanem a rendezetlenségnek, a Káosznak a renddé, azaz Kozmoszá alakításaképpen értelmezi.

Minden létezés tulajdonképpen rendezettség, és a létezés erősségének a fokát a rendezettségnek a mértéke szabja meg. Hamvas Béla korszakos jelentőségű, hallatlanul szellemes tanulmányában, a *Zöld és lilában*, éppen így veszi szemügyre a világot az emberi teremtőképesség alapján átrendezni próbáló korunkat. Erről az úgynevezett úrról hogy értelmes módon beszélni is tudjunk, meg kell határoznunk azt a két partját, ami megmutatja, hogy honnan jöttünk és hogy hová megyünk.

Madách a művét eredetileg a londoni színnel, vagyis a jelenel fejezte volna be, ám utóbb meggondolta magát, és írt néhány színt a jövőről is. Lehet ma ezeket pontosan beteljesült vagy beteljesülőben lévő próféciáknak tekinteni – de Madáchnak nem nostradamusi, hanem elemzői képességei voltak. A kiindulási pontjuk pedig a jelen, az a nagy danse macabre a drámában, amivel a kapitalista szín befejeződik. A lényege a világ elértéktelenedése, ami a Pénz világalmának a következménye. Eltűnt ugyan az erőszak – legalábbis nagyjából –, de megmaradt az, ami az erőszakot eddig is működtette. Megmaradt a romlás ősoka.

Ezt az okot, vagyis a theodiceát vizsgálva Jakob Böhme nem látja a gonoszt sem önálló, tehát a Teremtővel összemérhető istennek, amiképpen ezt a dualizmus teszi, sem pedig a világ valaminő, időközben bekövetkezett romlása eredményének, mint a konvencionális keresztény felfogás. Továbbá a Gonosz műveiről azt mondja, hogy állapotból fakadnak, nem pedig tudatlanságból, mint ahogy a görög hagyomány gondolja. Ez az állapot az Isten első teremtő princípiumából származó és onnan továbblépni nem képes lélek pusztító megrögzöttsége. Ez a jelentése annak, hogy Lucifer az első volt az angyalok között és éppen ebben a hybrisben bukott meg, miután képtelen belelátni a második princípiumba, a mennyei létbe (Isten valóságába), mivel ez korlátozná az ő autonóm teremtési készségét. Maga a normális ember azonban a harma-

dik principiumból vissza tud oda tekinteni. A démoni viszont megmarad ott, ahonnan származott, a teremtés bősütségében, ami így pusztító erővé válik. (Madách nem ismerte ugyan Böhmet, de ismerte valamelyest a német romantikát, amely oly nagy mértékben gyökerezett a philosophus teutonicus munkásságában. Így ágyazódik a *Tragédia* a legmélyebb európai hagyományba.)

Az Őrt, vagyis a Földtől való távolodás dimenzióját így jellemzi a költő, ősrégi költői hagyományokra is támaszkodva (a sumer mítoszból Etana égbe repülése az első e leírások között, amit ismerünk):

„Először a báj vész el, azután
A nagyság és erő, míg nem marad
Számunkra más, mint a rideg matézis.”

„A mennyiség uralma”, ahogyan Guénon mondaná. Látható itt az a metafizikai összefüggés is, ami a kiüresedő világot a kapitalizmushoz kapcsolja. A londoni haláltánc akár a *Kommunista Kiáltvány* illusztrációja is lehetne, aminthogy Marxot magát is több szál kötötte a német romantikához. Íme, az ő kapitalizmuskritikája:

„A jámbor rajongás, a lovagi lelkesedés, a nyárspolgári érzélgősség szent borzongását az önző számítás jeges vizébe fojtotta. A személyi méltóságot csereértékre oldotta fel. Fizetett bérmunkásává változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét. Leszaggatta a családi viszonyról a meghatottan szentimentális fátylat, és e viszonyt pusztán pénzviszonyra redukálta.”

Pénz és individualista öntörvényűség. Az elsőnek a teremtménye – ami eddig még valóban nem volt – az értékmentesség. Ha mindennek megvan a maga csereértéke, és így bármi bármivel elcserélhető, akkor eltűnik a világból a valóság érzése, ami az általunk megismert dolgokhoz való ragaszkodásból áll össze. A pénz ugyanis, mint egyetemes értékmérő, egyúttal tartalom nélküli is. Gúnyolja különben az ő legsajátosabb termékét, az önző individuumot is – hiszen azt a saját értékrendje szerint is csereértékké degradálja. Életükre visszaneézve, ezért hullanak olyan reményvesztetten a sírgödörbe az emberek: mire volt jó az egész? Pénzt, azt lehet szerezni, sőt másról se szól az egész élet – de végül is értékhez így nem jutottunk el. Nem láttunk bele – mondaná Böhme – „a szent isteni születés második princípiumába, a mennyei létbe”.

A falanszter így vezeti az értékfelismerésre képtelenné vált individuumot az uniformizált rendbe, amelyben készen kap kívülről egy értékrendet. Madáchnál, az „utópikus szocialisták” Lenin által lenézett naivságának megfelelően, ez még erőszakmentesen, józan belátás alapján történt, aminek az oka az erőforrások mindenki által belátott fogyatkozása volt. Mi, ezredvégi túlélők, kissé másképp emlékezünk ugyan vissza a falanszterszervezés módszereire, de nem is ez a lényeg. A világtörténelem eddigi problémái a falanszter szemében a zűrzavarból adódtak, az emberek összevissza cselekszenek mindenfélét, meggondolatlan értékekre hivatkozva. De most jön a Tudomány és rendet vág. Luther kazánt fűt, Michelangelo széklábat farag, Platón teheneket fog őrizni. (Eszembe jut itt nagy humanista irodalmárunk, a még csak nem is kommunista Benedek Marcell, aki Platont „prefaszista ideológusnak” minősítette.) Ami pedig öbennük

több volna, mint a Társadalomtudomány által reájuk szabott feladat, az nyilván betegség vagy deviancia, amit gyógyítani kell, vagy büntetni. Sajnos, a Tudományból valahogy hiányzik a kellő meggyőző erő, hiába tanítják már az óvodában magasabb matézisra a kisgyerekeket. Mégiscsak kell az a koncentrációs tábor vagy gázkamra, hogy a Tudós okosabbságát egyértelművé tegye.

A lélek megzavarodásából eredő turba ilyesformán hozza be a hatalmi viszonyt oda, ahová pedig a tiszta értelem hivatkozásával vezetett minket. Amint-hogy az egyenlőség köpenyébe is kemény hierarchia öltözik – sőt még az is látszik, hogy kontraszelektív. Az ítélkező tudós minden tekintetben silányabb az alárendeltjeinél, még a tudásában is. Egyenlőségen ezért a silányság diktatúráját kell értenünk. Az individualizmus csődje után tehát a kollektivizmus csődje. Két zsákutca. Így vezet minket Lucifer az űrbe, nevezvén védencét cinikusan bár, de találóan „báb-istenségnek”. Elmenekülőben az úgynevezett „világtörvények” – a kapitalizmus és a kommunizmus – diktátumából, elszántan arra, hogy ő szabjon törvényt önmagának. Nietzsche is az eszünkbe juthat itt, de az igazán fontos az, hogy ez a „törvény” az üres égbolton csak önmagára vonatkozhat, vagyis a semmire. Ez a helyzet megfelel Guénon diagnózisának is, aki a hagyomány végső felbomlásának két fázisát különböztette meg, a szolidifikációt, vagyis a megdermedést, majd a disszolúciót, vagyis a szétolvadást. (A materialista filozófia 20. századi térvesztése a spiritizmusokkal és okkultizmusokkal szemben igen jól szemlélteti ezt a megállapítást. A folyamatot azonban semmiképpen se lehet „kibontakozásnak” tekinteni, mivel a hagyománytól még távolabb vezet.)

A *Tragédiának* ez a három színe, a falanszter, az űr és az eszkimók, ekképpen szorosan összefüggenek, és a lelki eredetük a kapitalista szín haláltánc-jelenetében van. Ismételten le kell szögezmem, hogy ez az 1860 táján keletkezett mű minden profetikus tartalma ellenére sem a jövő előérzete, hanem a jelen diagnózisa. Ha sok minden történt is közben, semmi sem változott. Lehet, hogy Madách többet tudott a „történelem végéről”, mint Fukuyama?

Az összekötő kapocs közöttük éppen az „űr”. Lucifer ekképpen biztatja védencét:

„Hát nem vágytál-e, menten a salaktól
Magasb körökbe, honnan hogyha jól
Értettelek, rokon szellem beszédét
Hallottad?”

A „rokon szellemet”, ami az űrbe vonná maga után az embert, Hamvas Béla „Zöld és lila” tanulmányában e két szín viszonyával jellemezte. A megkísértett, tanácstalanná vált ember a Földet „lila ködben” kívánja elhagyni. Nem a divatos kozmikus űrutazásokra kell itt gondolnunk, ami úgysem fog sikerülni, és a helyzeten különben sem változtatna, hanem a „Földszellem” elhagyására.

A reneszánsz uralkodó színei a kék és a vörös voltak, mindkettő ősi színe egyébként az archaikus festészetnek. Az alchimizmust ismerő Böhme alapján a vörös a tűz, vagyis az élet sóvárgása, a görög Erósz. A kék pedig a víz, a szeretet, a keresztény agapé megfelelője. A kettő együtt kiadja a világ tökéletes harmóniáját, a fényt. A lila és a zöld együtt ellenben e harmónia szétfeszítései,

mint „hipervörös” és „szuperkék”. A lila szín kilépőben van a felfoghatóság köréből, utána már a láthatatlan „ultraibolya” következik, ami viszont éppen ezért könnyen benépesíthető a virtuális valóság képeivel.

Ezekről a mesterségesen megteremtett paradicsomokról írta Baudelaire, hogy „a látható természet látható ura hasonlónak válik az eszelőshöz, aki vászonra festett díszletekkel próbálja pótolni a valóságos kerteket vagy bútorokat. A végtelenség szomjának ebben a megromlásában rejlik minden bűnös kicsapongás gyökere.” És itt többre kell gondolnunk, mint az őáltala ekképpen jellemzett kábítószer-fogyasztásra. A virtuális világteremtés képlete előtt állunk. A természettől elforduló, vagyis az ürbe tartó ember úgy keresi a paradicsomot, hogy nem kíván erőfeszítést tenni érte.

És a szétválás, mint ahogyan Böhme mutatja meg, a sötétségbe vezet, „amelyben éppúgy benne van és él minden lény, miként a fényben és a külső elemi világban, de tulajdonságának megfelelően minden a fantázia világába lép. A farizeus ebből annyit megérthet, hogy nincs valódi tudása a pokol és a fantázia mivoltáról és rendeltetéséről. Istenen kívül nincs semmi, és a fantázia mégis Istenen kívül van – egy másik kínban való másik élet, másik természet-fény, melyet a mágusok ismernek. A sokaság mágusa ekképp gögös, hiú, fukar, gonosz, falánk, a sóvárgó sokaság szelleme ő és hamis bálványimádó. Nem követi a természet szabad akaratát, a csodák erejének birtokosát, és nincs felfogása az isteni misztériumról, mert akaratával nem követi e misztérium szellemét. Mivel ezek önmagukból indulnak ki, a kezdet a véget keresi, és eszköze a turba. Nem áll Isten szabad akaratában, hanem önmagából növekszik és mint gögös fa emelkedik fel.” Ez az, amit Jung nyomán Hamvas luciditásnak mond, és az önmagába fordult európai idealizmust ez vezette csődbe, mint a gondolat realizációjának a hiánya. Ebben a felfogásban üzenheti Ádám a Föld szellemének, félreértve, azaz dehumanizálva a test és lélek dualizmusát:

„Testem tiéd tán, lelkem az enyém,
A gondolat s igazság végtelen,
Előbb megvolt az, mint anyagvilágod.”

Hamvas szerint a lila a kék és vörös közötti választani nem tudás. Holott nem valóságos szintézis. Amit mi „színkörnek” mondunk, és amiben a lila valóban e két szín keveréke, az csupán érzékcsalódás. A lilán túl és a vörösön innen egymástól eltérő, egészen más világok vannak, és csupán annyi a közös bennük, hogy egyaránt nem érzékelhetőek. A zöldet pedig eztán e látszat-szintézis eteti. Kioltván az emberből a valóságérzést, azt, ami őt a saját életéhez köti.

Böhme azt tanítja, hogy „fiatal korban a földi növény tele van erjesztő zöld esszenciával és méreggel. A turba hatalma ilyenkor igen nagy.” A zöld, mint ahogyan Hamvas rámutat, voltaképpen a nyers élet színe, az „első lélek”, a teremtés első princípiumából származik, de eredendően mégis nélkülözi a megromlott szellem magába zárkozó elfajulását. A növények klorofilljának a zöldje, amely életet készít a napfényből, közeli rokona a mindent eltakaró feketének (a nem színes fényképeken az erdő lombja mindig rendkívül sötétnek látszik), hiszen a lehető legtöbbet kell a fényből elnyelnie, de ebből a láthatatlanból mégis az élet születik meg folyamatosan, a „misztérium”, mondja Böhme.

A zöld a lilától áthatva viszont az ellenkezőjévé válik. „Ezt a zöld világot nem fegyelmezi valamilyen magasabb ellenőrzés, hanem egy, az okkultba játszó különös és félelmetes fantazmáknak látszó hallatlan és megfoghatatlan erő, az elmének ez az újabb változata, amely az emberi életről szóló eddigi képzetet eltörölte és tökéletesen új alapot teremtett” – írta Hamvas Béla. A tudomány itt mutatja meg a valóságos szerepét, azt, hogy a maga bősziült teremtőkészségével elzárja az ember útját, Böhme szavával az „örök természet kibomlásához. Az ördög így védekezik, hogy megakadályozza birodalmának a megismerését.” (Világunkban tabuvá vált az ördög említése. Néhány éve a Mértékadó Körök botrányt kavartak Mel Gibson *Passió* filmjéből, mivel merészelt benne fizikailag megjeleníteni a Kísértőt.)

Ilyen körülmények között pedig a „szégyentelen éhség” már nem az étetet táplálja, hanem önmagát. Ez az, amit hedonizmusnak mondunk, a végső fázisa pedig a bulémia, midőn a lelkileg teljességgel felbomló ember halálra zabálja magát. Ma a Föld erőforrásainak a 80%-át az emberek 15%-a fogyasztja, illetőleg pusztítja el. Ezenközben az éter lila hullámain minden éhező megcsodálhatja a gazdagok paradicsominak látszó életét a Bahamákon, frusztrálva magát azzal, hogy „rajtam múltott, hogy ezt nem értem el”.

Így érünk majd el az „eszkimókhoz”. Akik ugyan egészen másfélék, de hiszen itt nem is óróluk van szó, hanem az Utolsó Időkről. (Hamvas Béla *Ugyan-is* című, utoljára megírt és a fenyegető jövőt előrevetítő regényében a szónak ebben az értelmében szerepelteti „eszkimó” néven a világot végső pusztulásba kergető, gyökereitől elszakadtan démonizálódott lelenc-csapatot.) Nézi az esz-kimó a tv-t, látja benne élete kudarcát. Mihez kezd most magával? Ő is többet kíván hát szerezni az erőforrásokból. A látott álomvilág szereplőihez persze nem juthat el, ám vannak szomszédai...

„Szomszédimat, igaz,
Agyonverém mind, de hasztalan.
Mindég kerülnek újak – s oly kevés
A fókafaj. Ha isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy kevesb ember legyen
S több fóka.”

Igen korszerű könyörgés ez, mint látjuk. És ha még nem jutottunk is el az „agyonverésig”, a turba fogságában ez előbb-utóbb aligha lesz elkerülhető. „Természeti törvény”? Ugyan kérem. Az első világháború idején történt a kijevi állatkertben, hogy a romló ellátás miatt nem tudták az oroszlánokat etetni, így azok éhen pusztultak. Eszükbe sem jutott azonban egymásra támadni. Ellenkezőleg, haldokolva összebújtak egymással.

Az űrben viszont teljességgel hiányzik az efféle, ugyanis hiányzik a legcsekélyebb közös alap is. Hiszen itt mindenkinek a magánügye, hogy mit tekint értéknek, és ha valaki önmagán kívül mást is annak kívánna tekinteni, akkor legkevesebb, hogy mosolyogni való. Ezt mondják „posztmodern életérzésnek”, Hamvas Béla találóbb szóval szituacionizmusnak nevezte. Ellenhatás a világnézeti terrorok évszázadával szemben, viszont láthatóan éppoly kevésbé nélkülözi, csupán a formájában alakította át az erőszakot.

A pusztulás oka így valóban a Nap kihűlése. Nem a szó fizikai értelmében, hanem a Teremtés pneumatikus összefüggései szerint. Ismét Böhméhez kell fordulnunk. „A szeretet alkotóerejéből származó magasabb létezők alapjait a Nap tárja fel, hogy növekvő élete legyen. Ahogy a Nap egyetlen akarata csupán önmagát adja és sóvárgásával mindent áthat és minden élőnek az erőt és önmagát ajándékozza, ugyanígy Isten a természetben és a teremtményen kívül az egyetlen jó, és Istenen vagy a Jón kívül semmit sem adhat. Ha a Nap a világból eltűnne, minden dolog sötétben lenne, az ész pedig azt mondaná: mi most a sötét halálban, a hideg méregben vagyunk. És valóban így is lenne. A méltatlan szellem külön szeretetbe és akaratba visz, ahogy Ádámmal és Luciferrel történt, akik az igazgyöngyöt a fantáziába vetették és az egészből leszakadtak.”

Az úrnek ez a feketesége – a Nap teljes hiánya – a semmit teremtő ördögi fantáziának bízást megfelel, de az ember belepusztul. Az úrbe pedig a Mammon vezetett minket, hogy ott teremje meg üres fantázia-képeit a Nap műveinek a láthatatlanná tételére.

A „saját égbolt” megteremtése, ahogyan Nietzsche mondaná, vagyis az individuumnak a metafizikai szintre emelt önzése eredetileg magában hordja a korlátait is, hiszen közvetlen eszköze nincsen mások befolyásolására. Az úrból visszatérő ember rögvest szembesül ezzel a problémával: ki kell terjesztenie ezt a „saját törvényét” másokra is. Maga a hagyomány természetesen ilyen általános érvényű, viszont tagadása az individuum abszolút (azaz semmiből történő) teremtőkészségének, és ezért szóba sem jöhet. Azt a virtuális világot, ami ilyen módon létrejött, a valóságosnak a helyére kell valamiképpen állítani: a hatalom, a mágia vagy a pénz segítségével. A világ teremtett rendjét tehát meg kell hamisítani, ami a *hazugság* műve. Aki pedig ezt nem hajlandó a magáénak elfogadni, azt kényszeríteni kell rá. Ez az *erőszak* műve. Az ilyen módon működő böszült teremtés pedig már hatékonyan láthat neki a látható és láthatatlan világ elpusztításának. Ez a *kizsákmányolás*. „Hazugság-erőszak-kizsákmányolás” – összegzi Szabó Lajos a turba művét, amelynek az érdemi leleplezésére, Hamvas észrevétele szerint, már e két színnek, a zöldnek és a lilának az egybevetése is alkalmas.

„A tűz és a fény pillantásában van a szétválás – mondja Böhme. – A szellem önmaga fölé emelkedik, vagyis az erők tüzes ismerője lesz, mert a tüzes rémületből mint új élet lép ki. Ám még sincs új élete, hanem csak természetet vett fel. A szeretet pedig középen marad, mint a szellem centruma.”

(Elhangzott a Hamvas Béla Kör rendezvényén a Deák téri evangélikus gyülekezeti teremben, 2007. március 23-án, a születésének 110. évfordulóján rendezett megemlékező konferencián.)

Károly György
 A Gerbeaud teraszán

– Határtalanul Meggyőzőnek –

Ásítóztam melegtől, unalomtól,
 mikor feltűnt a nő s a legjobb tompor.
 Csak ültem bambán, lélegzet-szegetten,
 állam le és a székről majd' leestem;
 nem is far ez, tat! – sóhajtottam akkor,
 s mint átkos álom, elinalt az aggkor,
 s ott lenn melegség járta át a testem,
 s az újjászületésben hinni kezdtem:
 feléled, ki meghalt, s szerelmi kedvem
 virul, mint kardvirág, katáng, agávé,
 és átképzem magam Casanovává.
 De jaj, az ember mi dologra retten!
 éljen bár Wimbledonban, Budapesten:
 ölembe ömlött az a fránya kávé.

Kemsei István
 Téli reggel

Határ Győző halálhírére

A kelő Nap kiereszti óljából a varjút. Odaszórja elé az egész várost. Pipipiííí – hívogatja a kedves jószágot. Az pedig kotyogva totyog a lába körül a lomb-javesztett eperfa alatt. A Nap nézi a köd mögül a varjút, ahogy fölcsipegeti a terekről a platánokat, s azok alól a sikoltozó mozgolódókat apránként kikapja, majd bögye-telten a tornyok élein cinkemód törli a csőrét.

A házak fölé száll a másik árny. Jönnek a hírhozók tömött tömegben a temetők felől. A hatalmas varjú. Az egytömegnyni egy. Hintve le az utakra, parkokba darabonként. Ahány ember van a városban, majdnem annyi lesz délre bent a csőrös gyászvitéz. A nagyapák kiballagnak a játszóterekre, hogy megsétáltassák a varjút. Pisiltetés, kakiltatás, ahogy kell. Úgyszincs már unoka a világban.

Vaskos károgással jönnek a lassú hírek a temetők felől. Egy sereg dohányos öregember harákolja magát egynapi létre hajnalonta az égben. Hrrr... Hrrr... Nem kétséges, hogy ők volnának a Nap követői, illőn kitollasodva az alkalomhoz. De melyik napé?

MEINETH
PETER

MIKOLA

VISSAS
EIT
ESIT

2008

[Handwritten signature]

Papp Tibor

sárgák

hajaddal derekadat ostoroztad
 a boldogság havában
 vakon jött a tél
 kit kere**S**tél?
 lány vagy még
 vagy p**á**lmalevél
 elvesztetted a kulcsot
 vagy csak hebegve ke**r**ingtél?
 szerelmesen
 citromsár**gák** a melleid

mióta hazamenekültél
 izzad **a** lép
 a l**á**pod
 a hold la**p**álya

bátorságod hiányát pótolj**ák**
 a kiégett le**g**endák
 a k**a**lapos ellenfelek

vagy ak**i** vagy
 mint szívedet a csontfalak
 a szavak megvédenek

Bohár András

Mű-magok

(mű-mag1, mű-mag2)

Két látszólag egymást kizáró fogalom kötőjellel történő egybekapcsolása talán érzékeltetheti azt a paradoxitást, amelynek tanúi lehetünk, ha korunk műalkotásaira figyelünk.

A *mű-mag1* alapjellegzetességeként könyvelhetjük el, hogy a művek, magatartások, művészeti beállítódások a technikai kor-szellem autenticitását kísértik meg. Mindent, ami adott és lehetőséget kínál virtuális világunk megjelenítésére, felhasználnak az alkotók az elektronikus eszközöktől (fénymásológép, fax, számítógép) a kommunikáció esélyeit újragondoló internet praxisáig. Számukra a technika állványszerűsége, rajtunk kívülsége mint kultúrkritikai axióma (Heidegger) nem létezik, mivel a médium természetes művészeti közegét és közvetítési lehetőségét egyazon kontextusban gondolják el (ennek reprezentatív összefoglalásán vehettünk részt a Műcsarnok *Pillangó-hatás* bemutatójának keretében – 1996. január–február).

A hagyományos kézhezállóság keretében fogant művek, *mű-mag2*, amelyek az ember érzékiségének és fogalmiságának eredendő egységét, létbe ágyazottságát kívánják érzékeltetni, azzal érvelnek az előzőekkel szemben – most mindegy, hogy ez szándékolt vagy rejtett, teoretikus vagy gyakorlati síkon történik –, hogy a műviség, csinálmányszerűség szükségszerű velejárója korunk művészetének, s ezt csak ki- vagy beteljesíti a technikai-instrumentális művészet. Egyre távolabb tolva magától a műalkotás eredeti világfeltáró szándékát és a befogadás lehetséges esélyét.

Azt már csak hozzátehetjük mindehhez, a valóságos művészeti gyakorlatban csak kivételes esetekben megjelenő határpontokat érzékeltető programokhoz, hogy se az első, se a második variáció nem tud mit kezdeni a művészet funkcionális zavarával, helyét kereső, de nem találó professziójával. S ez a probléma két jellegzetes nézőpontból is értelmezhető a Csók István Képtárban megrendezett *Művek és magatartás 1990–1996* tárlata kapcsán. Elsőként magukra a művekre koncentrálva, majd a kontextualizációs lehetőségek meglétére vagy hiányára érdemes figyelnünk. Talán ekkor érzékeltetni tudjuk, hogy a „művek és magatartás”-minták milyen ideákat hoztak mozgásba.

(a fenomenológiai zárójelen belül)

Most takarjuk le egy mozdulattal a tárlat címét, helyét és idejét, s Husserl intenciói nyomán magára a dologra, megjelenési módjára és a tudatunkban rögzült képekre koncentráljunk. A belépőt egy két-háromszáz kiló között „mozgó” kitömött sertés fogadja, amint megtekinti saját „megöletésének” történetét videón. Minden szakszerűen történik – vágás, perzselés, feldolgozás... –, s az arcok is a hétköznapi-falusi világ megszokott szereplői; majd szemben vörösben és kékben játszó sarlót és kalapácsot maga előtt tartó férfi képe, tőle balra

két régi tejeskanna ezüsttel lefújva és beágyazva a képkeretbe. A mindennapi élet relikviái mellett megjelenik az angyali-építészeti séma (Angelus), mintegy ellenpontozva az előző tárgyiasságok érzeteinket mozgósító élményét. A lépcsőn fölfelé menet lehetőleg finom vonalrajzok – mondjuk egy „megbolondult” számítógép kódrendszerére utalva vagy a lélek rejtelmeit kivetítve –, majd egy mángorlótekercs a két végén jelképes emberalakokkal. De az időutazás ismert reneszánsz-barokk-maniérista mesterek művét is elének varázsolja, igaz, „fotópontokkal” és műanyag borítással kissé korunkhoz igazítva.

Fehér téglalap, fehér kéménnyel: bármit jelenthet. Századunk színeivel és képpekkel le nem írható borzalmait, s helyi tragédiáinkat is. Az elmúlt korok művészetének emlék-újraidézési is megjelennek Zurbaran diára vetített csendéletképeinek és az elé rakott, fehérre festett valóságos csendélet egymásra hatásának közvetítésével. Majd mélybarna-bordó tónusú fotók, amerikai szállodák szobabelsőről: az egyetlen változó és figyelemre méltó pont a képeken feltűnő lámpák fénye. S a kényelem kifeszített karosszéke is falra kerül, ezt követően kígyókarikák emberfejvégződésével, pászkasorozat visszájára fordított, üveglapra rótt latin betűs üzenettel, arctalan emberek, felismerhetetlen utcákon. Majd újra intenzív jelképek: perspektivikus téglalapok kivetülései, egy archaizáló vadászjelenet állatlenyomatai élőekkel és halottakkal.

A mindennapok megkísértései videón rítustáncokkal, tehénnel, lánnyal; emberkollekció ruhakollekciónak álcázva; ajtókeret kilinccsel, rajta keresztben lópokróc a feszületre való egyértelmű utalással. Pos(z)t(a)modern allúziók: Malevicstől az Európai Iskoláig, Erdély Miklósig, a budapesti háztetők stukkósturájáig, posztimpreszionista tavaszidézéssel, SI konceptualizmusig. Továblépve szürke gyerekrajz-stilizációt idéző szobabelső – kiskorúaknak nem éppen való „keresztbarkácsolással” –; fekete téglalapok fotótorzításokkal, besülésekkel; óraintegráció és kabátgomb ekvivalenciarelációja videón; falilámpák képe és csomagolt csomagok; doboz-memorandumok még a Gutenberg-galaxis korából; érzéki ecsetvonások a festészet tradicionális anyagságát megjelenítve: formák tartalmak nélkül.

A rövid listát ezzel lezártnak tekintjük. Az utalás szándékát kíséreltük meg látótérbe hozni képi intenciók és a textuális megjeleníthetőségek kapcsolatára figyelve.

(az a bizonyos kontextus, avagy annak hiánya)

Szándékosan nem kötöttem a metaforikus jelzéseket, képi tartalmakhoz kapcsolódó leírásokat a szerzőiséghez, mert pusztán azt kívántam érzékeltetni, hogy milyen tentatív köré csoportosíthatók jelen válogatás munkái. S ez azt a meglátást is valószínűsítheti, hogy hasonló leírások születhettek volna mondjuk egy évtizeddel ezelőtt is, ha megrendezésre került volna akkor egy hasonló témakört befogó válogatás. Ám ugyanennek, vagy ehhez hasonló kollekciónak a kontextualizációja merőben más is lehetett volna, mint mondjuk a nyolcvanas évek derekán. Kezdve attól, hogy az ideológiai-politikai háttérkészítések alkotói-befogói jelenléte merőben más, egészen odáig, hogy a „globális ökológiai-kulturális identitáskeresés határpontjainak kritikussága” ma már az intellektuális közbeszédben mindennapos fordulat.

Ám néhány kérdéses pont mindezek ellenére meggondolásra érdemes. Elsőként a megváltozott művészetfunkciók problémáján meditálhatnánk. Ha

elillan(t) a komplex etikai-esztétikai művészetfogalom jelentéssége, akkor mi marad, mi maradhat helyette az elitművészetben? Az önmagában érvényes forma, a kiporciózott manír-koncentrátum, az önisméltó attraktívum, ötletbörze pseudo-avantgárd mintára (mindegyikre láthattunk példát).

Másodjára azonban mindenképp fontos, hogy a folyamat bemutatását és fontosságát kiemeljük. Hisz a *Huszedik század magyar művészete* sorozatban ez már a 15. tárlat, ahol a Nyolcak és aktisták köre éppúgy helyet kapott, mint az Európai Iskola vagy a hatvanas és hetvenes évek avantgárdja, illetve a nyolcvanas évek fejleményei (Mi „Kelet-franciák”). S ezt a három évtizedes munkát (Kovalovszky Márta, Kovács Péter) valóban mindig élénk érdeklődés kísérte, ezzel egyszerre jelezve a kulturális egyközpontúság (Bp.) felszámolásának igényét és lehetőségét, valamint a mindenkori aktualitás jelentőségének kiemelését.

Azonban míg az előző évtizedekben másféle jelentőséggel is rendelkezett a művészet, mint pusztán esztétikai jelentéstartalom, addig jelenünk többféle nyitódó kultúrájában és társadalmában a művek már szükségszerűen nem ágyazódhatnak régi kontextusukba (egzisztenciális érték- és mintaadás), s még nem találták meg az új „polgári-bildung” környékén betöltendő szerepüket, hogy a technokrata design értékinnovációiról ne is beszéljünk, amely esetleg túlmutathatna a multimédia egyre növekvő képződményein.

Így a kilencvenes évtized első felének egyfajta képi metszete (*mű-mag2*) a látványos felszabadulás gesztusát ugyan nem tükrözte, azonban tudósított a fejlemények egyik változatának kisugárzásáról.

(1996. október 26–december 31.)

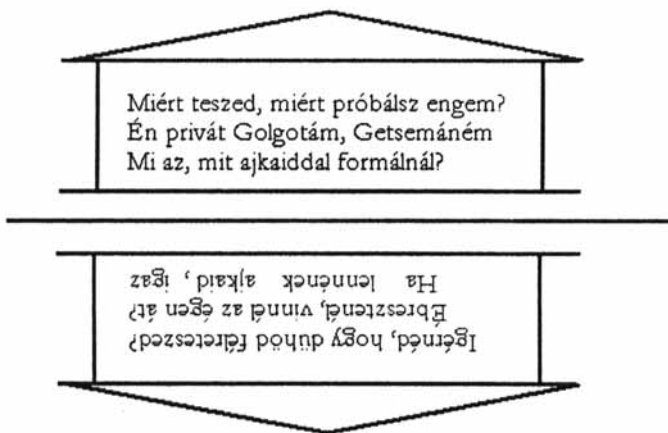
vettem 25 koronáért egy fine jelvényt az Ulói út sarkán éjjel, mert azt mond- (72.) ta az ember, hogy most majd, mivel a románok kimentek, nagy baj lesz azokkal, akiknek nincs ilyen jelvényük
a máma is örül otthon a jelvénynek, 25 korona volt
én kényes voltam az Emkében fehér keresztet egy sas a sas később levált aztán az egész elveszett
(73.) félttem, hogy veszett a kutya mely megharapott Kiszomboron most Kiszomboron szolgabíró, az a fiú, akinek már sok dolga volt nőkel az internálásban
+cz...
Ickowitz – vissza kellene a nőmet tulajdonosának egészen megfedekeztem arról, hogy nekem (74.)

is volt már nőkel dolgom, mégpedig a keszes nyámmal – a nővel, a madarak kirepülnek – stílus, Kassai
Békéfiéknél oly furcsa légkör volt – ott volt az a nő, aki [] hogy nem mertem mondani, hogy baszni nem merek baszni, most már hiába mondom a szót
(75.) Szentjánosbogár szentjánoskenyér F. T. C. pálya a Pásztly a BTC tagja volt azt a barna nőt a Békéfiéknél nem tudom elfeledni kövérkes most is felénk megbaszni ugy írom le a szót, mintha nemém letni Gyémronél nincsen súlya, neki az is mindegy hogy mit (76.) teszek, „majd beszámolok róla” hozzá kell szokni, hogy felnőtt vagyok

BOHÁR ANDRÁS : HOMMAGE À JÓZSEF ATTILA

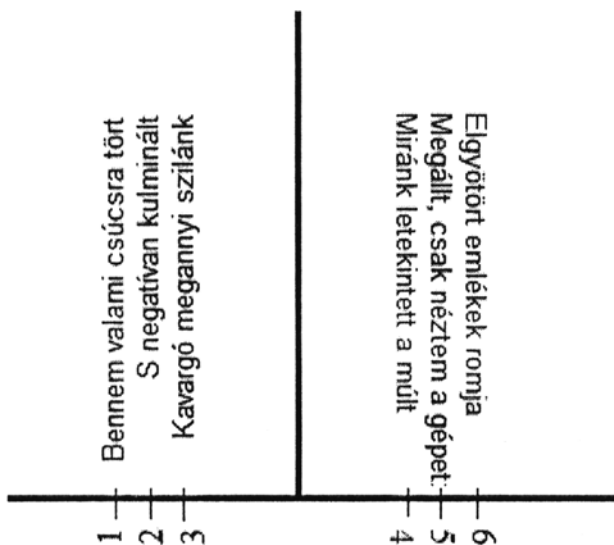
Répa Ádám

Álmok – pavilon #I

2008. 01. 12.

A távolban – fókuszpont #I

2008. 01. 15.

EKSZPANZIÓ XX. EX

Ez a kiállítás tulajdonképpen nem nyitható meg.

Azon túlmenően, hogy a mondatban szereplő tulajdonképpen szó magyarázatának elkerülhetetlenségével is szembe kell néznünk – a megfejtési kísérlet: feltehetően bizonyára, végső soron magától értetődőn, talán a lényegre tekintve –, nos, ezen szükségszerű kitérő után *feltehetően bizonyára* kijelenthetjük: az aktus maga a maga tárgyának eleven szellemiségével ütközik, a keret a kereteltnek mond ellent, az idézés és a megidézett kibékíthetetlen ellentmondásokat szít. Ugyanis valami megszokott, úgymond hivatalos keretbe foglaltságról lenne szó, valami szörnyű, konvencionális szituáció teremtdőne, ha itt most egy független, szabad és progresszív, hosszan tovább élő művészeti jelenségre emlékeznénk és emlékeztetnénk.

És mindezek mellett próbálkozásunk eredendően hiábavaló lenne: az idő és a tér visszamenőleges rekonstrukciójára, megragadási kísérletére ragadtatnánk magunkat, amikor jól tudjuk, hogy az idő, a múltó, a múlt idő megfoghatatlan és visszahozhatatlan, de a konkrét tér és szellem, a helyspecifikus szellemiség, a kiirthatatlan genius loci és a mű megbonthatatlan összefüggésétől, egységétől sem tekinthetünk el. Vác, Zebegény, Márianosztra, Ipolydamásd, Helemba/Chl'aba, Ipolytölgyes, Nagyörzsöny; Terény, Magyaránador, Szanda, Cserhátszentiván, Szécsény és Kékkő/Modry' Kamen' – és E(x)kszpanzió átitatta jelensége és szelleme – nem importálható, nem költöztethető a pesti Akácfa utcába. Tudjuk, hogy a mű időben létező, de az időben csupán egyszer létezett mű esélye meglehetősen csekély a túlélésre.

Más okok mellett, *talán a lényegre tekintve* ezért sem nyitható meg ez a kiállítás, amely eredeti műalkotásokkal és képi és szöveges dokumentumokkal próbálja megidézni, villantja fel húsz év Duna menti tájba ágyazódó művészeti progresszióját: egyedi műveket, művészeti programokat, művészeti folyamatokat, a szó jó és úgymond rossz értelmében vett produkciókat, amelyekben kavalkádszerűen és váratlanul tűnedezik fel, tűzijátékszerűen lobban és robban fel, hatja át egymást a képzőművészet, a festészet, a grafika és a szobrászat, az akció, a performansz, benne és hozzá kapcsolódva a film, a videó és a színház, a zene és az irodalom, a költészet, megteremtve vagy megteremteni igyekezvén a mű új és különös formáját, egyedi szellemvilágát. A fogalmiság, a vizualitás és az élményszerűség, a térhez és időhöz kötött történés vagy történés nélküliség ölt e munkákban egyesítetten, hiányokat teremtőn, időlegesen, elenyészőn vagy állandóságra törve testet.

Természetesen – itt persze egy újabb szómagyarázatra lenne szükség – vannak alapítók, központi, vezérlő személyiségek, aktívak és visszavonulók, állandóan jelen lévők, visszatérők és mintegy véletlenszerűen megjelenők, elhivatottak, sodródók és professzionálisak: a programadók sorában Németh Péter Mikolával és Bárdosi Józseffel, a váratlanul és önhibáján kívül idollá vált Bohár Andrással, és Szombathy Bálinttal, Ladik Katalinnal, Lois Viktorral és fe Lugossy Lászlóval, Csorba Simonnal és Kovács Istvánnal, a már égi szférákban performáló Gubis Mihállyal és Kiss Sándorral, társaikkal. A csoportokkal, a teamekkel,

az alkalmi társulatokkal. Az Expanzió húszéves története immár különös és rejtett magyar művészettörténet, amelynek művei és rekvizitumai összegyűjtésre, rekonstrukcióra, feldolgozásra, dokumentálásra várnak: vannak papírok, szövegek, könyvek, fotók, vannak filmek és videók, és vannak emlékek, és talán megnyílik a III/III-as irattár művészeti szekciója is. Talán, és biztos, hogy nem ezzel összefüggésben, de hangsúlyosan szót kellene ejtenünk a szakralitásról, meg a határozott és tétova, a félbemaradt mozdulatokról is.

És akkor, hogy érzékeltessük, hogy *végső soron magától értetődően* miről is van szó, a múlt hullámaiból halásszunk ki egy Németh Péter Mikola-tételt: „Minden rituális teremtő akaratra, performansznak, happeningnek, akciónak *in illo tempore* kell megtörténnie ahhoz, hogy hiteles legyen. Vagyis úgy kell megvalósulnia, 'mintha' a Mű-teremtés, az alkotás aktusa a világ kezdete idején történné, illetve úgy történnének meg azok a művészi játékok, cselekedetek, gesztusok, megnyilvánulások, amelyek a 'világ teremtése Siontól kezdődött' keresztény és a 'Kába, a világ legmagasabb pontja' iszlám hagyományainak gondolatkörét együttesen tematizálják.”

Hát – bár jól tudjuk, hogy háttal nem kezdünk mondatot, de ez egy zárómondat – ennek a halovány visszfénye van itt jelen.

A kiállítást nem nyitom meg.

Wehner Tibor

(Elhangzott a Magyar Műhely Galéria EKSZPANZIÓ XX. >< „VISSZASEJTÉSÍ” című kiállítás-performanszán 2008. június 18-án)

